

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR

TÚZ TAMÁS

SZÖRÉNYI ANDOR

SZÉKELY LÁSZLÓ

SZIÉNAI SZENT KATALIN

KOCSIS LÁSZLÓ

RÓNAY GYÖRGY

HENRI DE RÉGNIER

MIHELICS VID

RADÓ POLIKÁRP

FÜZESEÉRY KATALIN

írásai

1951 FEBRUÁR

TARTALOM

	Oldal
<i>Sik Sándor</i> : Keresztény világkép	57
<i>Tilz Tamás</i> : Mértékem voltál (Vers)... ..	64
<i>Szőrényi Andor</i> : Az ember származása és a tudományok	65
<i>Székely László</i> : Az én imám (Vers)... ..	72
<i>Szlénai Szent Katalin</i> (1347—1380) leveleiből	73
<i>Kocsis László</i> : Lobogó arany nyírfám (Vers)... ..	77
<i>Rónay György</i> : A te éveid el nem fogynak (Elbeszélés)	78
<i>Henri de Régnier</i> : Tengerparton (Vers. Szegzárdy-Csengery József fordítása)	92
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszerléje)	93

S Z E M L E

<i>Radó Polikárp</i> : A tökéletességre törekvők római nemzetközi kongresszusa	100
<i>H. A.</i> : Henri De Lubac új könyve	106
—: Hogyan lett Hedvig Lengyelország királynéja?	108
<i>Püzesséry Katalin</i> : „Te is, Natánael” — Daniel-Rops útja az Egyházhoz	110

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

KERESZTÉNY VILÁGKÉP

„Krisztus teljessége“

Az apostolok írásaiban sűrűn visszatér egy fogalom, amely központi jelentőségűnek látszik az egész keresztény gondolkodás és cselekvés számára. Ez a *πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ* (pléróma), a *Krisztus teljességének* fogalma. Az efezusiakhoz írt levél szerint a kereszténység tulajdonképpen értelme „Krisztus testének kiépítése, mígnem mindnyájan eljutunk a hitnek és az Isten fia megismerésének egységére, férfiúi tökéletességre, melynek mértéke *Krisztus teljessége*“ (Ef. 4, 13). Ez a teljesség mindent magában foglal és voltaképpen nem más, mint magának Istennek teljessége: „Adja meg nektek (az Atya) dicsőségének gazdagsága szerint, hogy megerősödjétek benső emberré az ő Lelke által, hogy Krisztus a hit által szívetekben lakjék s a szeretetben meggyökerezve és megalapozva legyetek s fel tudjátok fogni az összes szentekkel együtt, mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és a mélység és megismerhessétek Krisztusnak szeretetét is, mely meghaladja a megismerést, s *beteljetek az Isten egész teljességével*“ (Ef. 3, 17—19). Ennek a teljességnek meg kell lennie az Egyházban is, amely Szent Pál kedves képe szerint a Krisztus teste. „Ő (Krisztus), a testnek, az Egyháznak feje, ő a kezdet..., mert úgy tetszett az Atyának, hogy ő benne lakozzék *minden teljesség*“ (Kol. 1, 18—19). És János szerint „mindnyájan az ő *teljességéből* vettünk“ (Ján. 1, 16).

Mi ez a teljesség? Sokféleképpen lehet érteni és többféle szót használnak rá: teljesség, egyetemesség, katolicitás, univerzalitás; az Egyházban, mióta antiochiai Szent Ignác először használta, a *katolikus* szó honosodott meg és a II. századtól kezdve állandó jelzője lett az Egyháznak. Olyan jelző ez, amely valami nagyon lényegeset mondhat, mert például Szent Ágoston azt írja, hogy ez a jelző egymaga is hozzáköti őt az Egyházhoz. A kereszténységben megvan az egyetemesség, a nyíltság, a fogyhatatlan termékenység, egyszóval: az a pléróma, amelyről Pál és János beszél: az a teljesség, amely Isten teljessége az emberben. Ezt a teljességet Isten jelentette ki Krisztusban „az Ő Lelke által, mert a Lélek mindent kikutat, még az Istennek mélységeit is... mi azonban azt a Lelket vettük, mely Istentől vagyunk, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott. Ezt hirdettük is, nem az emberi bölcsesség tudós igéivel, hanem a Lélek tanítása szerint, lelkiekhez lelkieket mérve. Érzéki ember azonban nem fogja fel, ami az Isten Lelkéé, mert oktalanság az előtte és nem tudja megérteni, mert a lélek szerint kell megítélni. A lelki ember pedig mindent megítél (helyesen tud megítélni), de őt senki sem ítéli meg. Mert ki ismerte meg az Úr értelmét, hogy Őt oktatná? *Bennünk pedig Krisztus értelme vagyunk*“ (I. Kor. 2, 10—16).

Krisztus értelme, az Isten teljessége tűnik elénk, akármelyik oldalá-

ról vesszük szemügyre a kereszténységet.¹ Ha mint vallást nézzük, akkor teljességet mutat, tárgyát tekintve, mert mívoltánál fogva valami észentúlira, emberentúlira, természetfölöttire is irányul: transzcendensre, numinózusra, misztikumra, istenségre, végtelenségre — mondhatjuk egyszerűen így is: Istenre. A vallásnak az a lényege, hogy ehhez az észleletti, természetfeletti világhoz vezet el. De egyetemes a vallás alányilag is. A vallás t. i. magában az emberben valami olyan lelki megmozdulást feltételez, amely fölébe lendül annak a világnak, amelyet pusztán közösségi összetartozás és tudományos gondolkodás elérhet: lendületet valami felső, a vallás tárgyi tartalmát alkotó Valami felé, a „végtelen“, az Isten felé. Ez a lendület sokféle formát ölthet (hit, gondolat, sejtés, vágy, akár kétség és lelki küzdelem is), a lényeges egy: hogy az embert lelkileg megmozdítja a Felsőbb Világ felé.

Ez a kettő: a természetfeletti tartalom és a feléje való lendület, egybeolvad a vallási élményben, az élő hit aktusának teljességében, mert ebben az aktusban valamiképpen az az objektív, természetfölötti énemről független felsőbb világ is cselekvőleg működik benne. A vallásfilozófus ezt így mondja: „minden tudás Istenről Isten által való tudás“ (Scheler), a Vatikáni Hitvallás így: „A hit erejében az Isten kegyelmétől ihletve és segítve fogadjuk el igaznak a tőle kinyilatkoztatott tanításokat.“

Eppen ezért a kereszténység mindenekfölött vallás, mert lényege mégis csak: *Ordo creaturae rationalis ad Deum* (Aqu. Szt. Tamás): az értelmes teremtmény odarendelése Istenhez, mint első elvhez és végső célhoz. Hogy ennek az ordónak mennyire a teljesség a jellege, legnagyobb mértékben a Krisztus adta keresztény főparancsolat mutatja, amely éppen ezen a leglényegesebb ponton négyyszeresen hangsúlyozza a teljességet: Szeresd a te Uradat, Istenedet, teljes szivedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből! Hogy ennek az élménybeli, tehát első sorban szubjektív teljességnek tárgyilag is teljes tartalom felel meg, igazolja a világkép három legalapvetőbb fogalmának keresztény elemzése. Ez a három: a *valóság* keresztény fogalma, az *Isten* keresztény fogalma, és az *emberről* való keresztény fogalom.

Teljes valóság

Hogy nézi a kereszténység a *valóságot*?

Ha végignézzük az emberi gondolat történetén, úgy látjuk, hogy a valóság két formában igézte meg az emberiség lelkét; a filozófia realizmusnak és idealizmusnak nevezi ezt a két irányzatot. Érzékeinken keresztül mérhetetlen gazdagsággal és energiával ömlik ránk a tapasztalható, érzékelhető valóság. A legtöbb ember lelkét úgy megtölti ez az érzéki „világ“, az emberiség nagyobb fele — a gondolkozóknak is tekintélyes része — annyira ráfeledkezik, annyira elkáprázik tőle, hogy eszébe sem

¹ Vizsgálhatnók a kereszténységet mint *ideológiát* is, azaz mint egy közösségnek eszmei vetületét, amelyet azért fogad el az ember, mert azé a közösségé, melyhez tartozik, vagy tartozni akar; vizsgálhatnók, mint *világnézetet*, vagyis értelemmel kidolgozott egyéni világképet, amelyet azért fogad el az ember, mert belátja igazságát. A kereszténység azonban ideológián, a világnézetén túl *vallás* is és teljességét, egyetemességét erről az oldalról világhithatjuk meg legcélszerűbben.

jut más „valóság”-gal is számolni. Attól a primitív embertől, akit egészen lefoglal a mindennapi élet gondja, fel egészen az ú. n. természet-tudományos gondolkozásig és napjaink szédítő technikai civilizációjáig, az emberek megmámorosodnak a látható valóságtól. Ez a mámor rengeteg nagyszerűt, szépet és értékeset hozott létre, a nagy technikai civilizáció ennek az érzékelhető valóságban való felolvadásnak a műve, a puszta technikai kultusz azonban máig sem tudta magával emelni az emberi boldogság színvonalát.

Ismét mások Platon és az ő filozófiájának rokonai és utódai — Keleten inkább, mint Nyugaton — egy más valóságra feledkeznek rá és attól részegsznek meg. Ezek megéreznek egy nem-látható, eszmei, vagy titokzatos, természetfeletti, filozófiai vagy vallási valóságot, amely más, mint a tapasztalható világ. Ebből a felismerésből nagyszerű filozófiák, misztikák születnek. De ezeknek az embereknek nincs elég erős érzékük a tapasztalható valóság, a gyakorlati élet szükségletei iránt.

A kereszténység számára a valóság nem ilyen egyszerű; a keresztény gondolkodásban a tapasztalati világág belé van ágyazva a szellembé, a természetfeletti valóság belenőtt a természetfölöttibe. A kereszténység realista: számára *van* a tudaton kívül valóság. Minden formájában mindig elvetette az ismeretelméleti idealizmust, amely nem ismert el tudaton kívüli valóságot, hanem az érzéki világot látszatnak, csalódnak, vetületnek tartja. A tapasztalható világból kell kiindulnia minden gondolkodásnak. De a keresztény realizmus transzcendens realizmus: túl-megy a tapasztalható világon; tudja, hogy van egy másik, nem érzékelhető valóság is, amely mérhetetlenül nagyobb a láthatónál, van egy természetfölötti világ is, — és az semmivel sem kevésbé valóság. Ez a kettő a számunkra itt a földön nem is válik ketté, hanem át- meg át-járja egymást. A megtapasztalható valóság belesugárzik, belemélyül a lélekbe, a természetfelettibe, ahol egyre nő, és egyszer majd, a „megdicőülés”-kor, egészen belenő. A természetfölötti valóság pedig belenyúl a mi életünkbe, hétköznapi valóságunkba. Belenyúl Isten világfenn-tartó és gondviselő működésében, beleolvadt a megtestesülésben, amikor az Isten emberré lett, benne él és dolgozik a kegyelem művében, amelyet a Szentlélek az Egyházban és a lelkekben folytat. Állandóan itt hullámlázik ez a láthatatlan világ is, benne a láthatóban, — helyesebben: mind a kettőben benne élünk. Bizonyos, hogy ez a másik valóság nem mindenki-ben válik tudatossá. De hát a tapasztalati valóság-nak is számos olyan mozzanata van, amelyről nem mindenki vesz tudomást. Az ibolyántúli sugarakat nem látjuk szemmel, mégis tudjuk, hogy vannak. Vannak olyan magas hangok, amiket az ember nem hall meg, de az állat meghallja: *vannak*; a párisi rendőrség olyan magashangú síppal vezényli kutyáit, amelyet emberi fül nem képes meghallani. A teljes valóságot sem mindenki látja, de azért van, ha nekem nincs is kellő fejlettségi érzékem hozzá.

A valóságnak *tágassági fokozatai* vannak. Gondoljunk el egy egyszerű embert, aki egy kis faluban éli a maga mindennapi életét. Milyen kicsi, milyen szűkkörű az a valóság, mely körülveszi: az ő valóságérzése ebből a szűkkörű valóságból táplálkozik; sem ideje, sem alkalmja nincs,

hogy túlnézzen rajta. Tegyük fel, hogy az illető földrajzi műveket olvas, csillagászatot tanulmányoz; kitágul előtte a valóság, megsejti a földnek, a világoknak óriási méreteit. Vagy történelmet tanul; kitágul lelke a valóság időbeli mérhetetlensége felé. Egyszóval: az ember valóság-atmoszférája más és más, a szerint, hogy mennyi számára van befogadó képessége. A kereszténység mindezeknél tágabbra nyitja a látóhatárt; mi a *végtelenség atmoszférájában* élünk, ha éppen akkor nem gondolunk is rá: a végtelenség levegőjét szívjuk.

„Isten egész teljessége“

A kétféle valóságfogalomnak, illetőleg a valóság kétféle igaz hatásának nagyjából megfelelően az emberiség sokféle istenfogalma is két fő típusba foglalható. Annak, amit nagy általánosságban realizmusnak mondtam, megfelel egy olyan isten-fogalom, amely — mint mondani szokás — *immanens*, bennünk-maradó, világon-belüli. A tapasztalati valóságban felolvadó ember az Istent, — vagy ha nem nevezi Istennek, azt, ami a legfőbb, a döntő, ami mindennek az oka, értelme — a világon belül, mégpedig a tapasztalható világon belül gondolja el. Ilyen istent „él át“ a panteizmus, amely különböző árnyalatokban a világot, természetet azonosítja Istennel. Ilyen minden bálványimádás, akár egy dugóhúzó, vagy egy szörny-álarc a bálványa, akár a tudomány, vagy a művészet. De van egy másik, *transzcendens*, a valóságontúli, a tapasztalati világtól egészen elszakadó istenfogalom is. Ez az Istennek egészen-más voltát, titokzatosságát fogja meg. Ezt az istent nem lehet emberi nyelven emlegetni, olyan nagyon távol van, hogy nincs is hozzá kapcsolatunk. A régi agnosztikusok és modern utódaik, meg a XVIII. századi deisták látták ilyenképpen az Istent: egyszer valamiképpen megteremtette a világot, de többé nincs köze hozzánk, a magunk dolgát magunknak kell intéznünk. Voltaképpen minden vallási közönyösség, tehát a közömbös keresztények is ilyen csak-transzcendens istent vallanak; valójában életük olyan, hogy kívánnának olyan Istent, aki valamiképpen közönyösen venné a világot, nem kérné számon cselekedeteiket, — és „a vágy a gondolat atyja“ (Schopenhauer).

A kereszténység itt is „az Isten egész teljességét“ vallja, vagyis olyan Istent, aki *transzcendens is, immanens is*. A keresztény Isten, hogy a Vatikáni Hitvallást idézzem: „mindenható, örök, mérhetetlen és megfoghatatlan, végtelen bölcsességű, akaratú és tökéletességű; mint egyedülálló szellemi Lény, amely tökéletesen egyszerű és változatlan, a világtól valóságosan és legbensőbb lényege szerint elüti és fölötte áll mindannak, ami létezik és ami csak rajta kívül elképzelhető.“ Fölötte áll mindennek, amit megismerhetünk: amit mondani tudunk Róla, az csak hasonlat, antropomorfizmus, analogia (*analogia entis*). A nemrég meghalt nagy francia bíborosnak; Suhardnak gyönyörű platonai képével: „Az Istent voltaképpen nem látjuk, csak az árnyékát, amelyet a világra vet“. Szent Ágoston egyenesen azt mondja: „Isten távolról sem az, aminek elgondolod; ha megérted, akkor már nem ő az.“ Ugyanakkor azonban Szent Pál az athéni főtéren azt prédikálja a görögöknek, hogy mindnyájunkhoz közel van az Isten, kitapogathatjuk, hiszen „Öbenne élünk,

mozgunk és vagyunk" (Csel. 17, 23—25). Tehát az a távoli Isten itt van, őbenne élünk. Aquinói Szent Tamás külön fejezetet ír „Isten létezéséről a dolgokban“. Az apostoli levelek egyre hangsúlyozzák, hogy különösen ott van az igazak szívében (Ján. 14, 23 — I. Kor. 3, 16). Valamiképpen itt van Isten közöttünk: egyszerre immanens és transzcendens is. Ezeket a nagyszerű ellentéteket Szent Ágoston és Nazianzi Szent Gergely gondolatai nyomán pompás versekbe foglalja a nagy középkori himnusz-költő, Lavardini Hildebert. Az Istenhez szól:

...Fent is fenn vagy, lent is lenn vagy,	Ingót állatsz ingatlan,
Kívül-belül mindenben vagy.	Mozgatsz mindent, mozdulatlan,
Mindenben, be mégse zárva,	Tér be nem fog, úr a teren,
Mindenen kül, ki nem zárva,	Időt múlatsz, időtelen.
Minden fölött, nem kivonva,	Külső erők, avagy kények,
Minden alatt, nem lenyomva,	Sem változás meg nem férnek.
Fölül: minden felett trónolsz,	Hajdan, majdan, holnap, tegnap:
Alul: mindent erőd hordoz.	Teelőtted örök egy-nap.
Kint: a mindent átöleled.	A Te mád és a Te mostod
Bent: a minden színig veled.	Örökös és meg nem osztott.
Belül: soha beszorítva,	Látsz előre mindent ebben
Kívül: ki nem tágasítva.	S valósisz az-on-egyben.
Fölül: nem tart semmi téged,	Mintájára tenmagadnak
Alul: nincsen nehezéked.	Formát adsz az őszanyagnak.

Mit jelent a mi számunkra ez a transzcendens-immanens Isten? Hiszen a keresztény világkép az életben, a gyakorlatban, a keresztény magatartásban mutatkozik meg. Jelenti azt a tudatot, hogy az az Isten, aki egészen-más, akit meg nem érthetek, aki fölötte áll mindennek, de akitől mindenestül minden függ, az *itt* van. Itt, most, velem, bennem, itt a szobámban, itt a műhelyemben, az utcán, a villamoson, az erdőben, a viharban. Bennem van: nem mehetek előle sehova. Itt van bennem! — milyen nagyszerű! Itt van bennem! — milyen félelmetes! Ebben az Isten-atmoszférában él a keresztény ember. Ebben él a nem-keresztény is, csak nem tud róla. Mi ezt az egészen-más Istent ebben az egészen-nekünk-való atmoszférájában tudjuk és éljük — „realizáljuk“ — és ez hasonlíthatatlan mélységű és gazdagságú életerzést ad.

„Az ember valahogyan minden“

Az alapvető keresztény gondolat az emberről: testben élő lélek, — „szerves testnek és egyedi szellemi léleknek szubsztanciás egysége“ — mondja az aristotelesi—szenttamási nyelven fogalmazott hittétel. Ennek a kis elmélkedésnek nem célja vizsgálat alá fogni azokat a bonyolult lélektani problémákat, amelyek ezzel a tétellel élénk meredeznek. Hiszen akik vallják a test és lélek kettősségét, azok közt sincs egyértelműen és véglegesen tisztázva ennek a kettőnek egymáshoz való viszonya. Még kevésbé nyúlhatunk hozzá az anyag és szellem mivoltának súlyos filozófiai kérdéseire, hiszen az anyag fogalma az új fizika világánál valószínűleg cseppfolyóssá vált. De a katolikus gondolat nem szorul rá feltétlenül a tudományos formulázásra, elég neki a test-lélek kettősségének az a mindnyájunk tudatában milliószor megtapasztalt ténye, hogy ez a

kettő van, és kettő, nem egy. Legjobban akkor éljük ezt meg, amikor a kettő ellene mond egymásnak. A legnagyobb, kiáltó szimbólum erre a getszemáni Jézus, aki vérellerővel mondja: „A lélek kész, de a test erőtlén”. Valamilyen formában, kicsiben, melyik ember nem élte meg ezt? Amikor a legáltalánosabb tapasztalatnak ebből a tényéből indulunk ki, megmaradhatunk az egyszerű ember általános nyelvénél — és annál a mindenkinek érthető képnél, amelyen a Szentírás keleti bölcsesége beszél.

Mi az ember a Biblia szerint? Mindenekelőtt: az Isten az embernek, ennek a kis-világnak megteremtése előtt már két más világot hozott létre. A Genézis a Hatnap történetében elbeszéli az emberalatti világ teremtését, a „tohuwabohu”-tól mindazokra, „amikben élő pára vagyon”. De már előbb megteremtette a „láthatatlanokat” is, „a trónusok, az uralmak, a fejedelemségek és hatalmasságok” karait (Kol. 1, 16), vagyis az angyalok, a tiszta szellemek világát. Csak ez után alkotja meg Isten az embert, és pedig a „föld anyagából” és „lelket lehel belé”. Ime: a két világ, amely az emberben egyesül. Az ember egy külön kisvilág: *mikrokozmosz*, amelyben a lét minden formája egységbe olvad; testében együtt van az élettelen világ is, a növényi is, az állati is — ezekbe ojtott bele a felsőbb szellemiség ojtóága. Az ember bizonyos értelemben minden: *homo est quodam modo omnia*, mint Szent Tamás mondja.² „Az emberben közvetlenül tapasztaljuk meg mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket a kozmológia általában a testek tulajdonságainak tanít. A tapasztalatból megismerjük, hogy az emberi test nemcsak az ásványokkal rokon, hanem a növényekkel és az állatokkal is, de mindazeket messze felülmúlja” — kezdi antropológiai részét egy modern skolasztikus bölcséleti kézikönyv (S. Reinstadler). Schütz Antal bölcséleti összefoglalásának *Antropologia* fejezete pedig: „Az ember az összes létrendek csomópontja. Élete és tevékenysége közvetlenül a tapasztalati létrendbe állítja bele, sőt testével egyenest a fizikai világba tartozik; viszont tudat-életével alkotja a pszichikai létartományt. De éppen tudat-életével ki is utal az észleleti világból. Közvetlen érintkezésbe lép az értékrenddel, megismerése által a gondolatok világával és ennek közvetítésével a metafizikai és az eszmei renddel. Ha még hozzávesszük, hogy az ember lényegesen közösségben van állítva, és a közösségben fejt ki értékvalló tevékenységének nagy részét, kultúrtevékenységét, előttünk áll, hogy a létnek hányféle útja találkozik az emberben és ágazik ki belőle.”

De a keresztény emberfogalom még ennél is tágabb. Még egy harmadik dolgot is megtudunk a Szentírásból: Isten az embert a maga képére teremtette. Isten képe van bennünk. Miben áll ez az Isten-kép? Nyilvánvaló, hogy elsősorban a szellemiségben, — a szellem azonban a testen is kiverődik. Aki igazán szellemi, annak valamiképpen a testén keresztül is meg lehet sejtetni a szellemet, a szellemben Istent. Amint az Úr Jézus mondta: „Aki engem lát, látja az Atyát” (Ján. 14, 19), —

² Szent Tamás (Aristoteles nyomán) egyenesen úgy tanítja, hogy az emberben fogantatása után növényi (vegetabilis), majd állati (sensibilis) lélek él, és ezeket váltja fel a fejlődés során a tulajdonképpeni emberi, az eszes lélek (prima rationalis).

az igazi, az Isten gondolata szerint való embert is; aki látja, megsejti az Istent. A Boldogságos Szűznek képében látja ezt legtökéletesebben az emberiség. De ez még nem elég. Hacsak a szellem volna bennünk az Isten képe, ez az angyalokban is megvan, és azokról nem tanítja a Szentírás, hogy az Istennek képére vannak teremtvé. A szentatyák nagyszerű gondolatmeneteket dolgoztak ki erre nézve. Az Isten minden uralgó, mindent szervező, létbentartó, mozgató tevékenységének mását adja belénk, amikor azt parancsolja az embernek, hogy uralkodjék a természetben, hajtsa uralma alá. Isten, mint az Úr Jézus mondja, „szüntelen munkálkodik“ (Ján. 5, 17). Az ember is munkára van hivatva: a munka Isten képe bennünk — már a Szentírás első lapján ott van. S hogy a nagy Newmannek egy kedves gondolatára is rámutassak, ő nagy bensőséggel magyarázza, hogy az Isten képe bennünk mindenekelőtt a lelkiismeret, amely „visszhangja“ az Istennek.

De még itt sincs vége az emberi teljességnek. Isten nemcsak azt akarja, hogy képét, hasonlóságát viseljük. Egyenesen arra hív bennünket, hogy részünk is legyen benne. Az ember *ad Deum creatus*: Isten számára van teremtvé. „Magadnak teremtettél minket Úram és nyugtalan a mi lelkünk, míg meg nem nyugszik Benned“ (Szent Ágoston). Természetfölötti célra hív bennünket, belésszál lelkünkbe erejével és azt akarja, hogy ha követjük az utat, melyet élénk ad, valamikor valósággal miénk legyen, lássuk és bírnunk is Őt. Ime az emberről való keresztény fogalom csodálatos teljessége. Így értjük meg Pascal híres mondatát: „L'homme passe infiniment l'homme“: az ember végtelenül több, mint ember. Tőle veszik át az emberfeletti embernek, az Übermenschnek fogalmát későbbi gondolkodók, ha többnyire szárnalmas tartalmat adnak is neki. Igen, az embernek túl kell jutnia ember-mivoltán — „meg kell istenülnie“.

A keresztény gondolat nem ismeri a nyárspolgári önmegelégedést. A keresztény ember soha sincs „készen“; amíg él, fejlődnie kell, nőnie, tágulnia, — „míg nem eljut a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, férfiúi tökéletességre, olyan életkorra, melynek mértéke Krisztus teljessége“ (Ef. 4, 13). Ez a teljesség persze véglegessé majd csak a végnél lesz, a Krisztus „második eljövetelekor“. Addig haladni, fejlődni, tágulni kell. Ezért, nyílt, lezáratlan, táguló a keresztény ember világképe is, — nyitva áll minden igazság számára. Nyitva áll minden filozófia, minden rendszer, minden világot építő gondolat igazság-tartalma részére, nyitva a tudomány minden fejlődése számára, mert minden igazság a miénk, mind a mi régi nagy igazságunkat világítja meg.³ Nyitva áll mindennel szemben, ami tény, ami valóság. „Minden a tiétek, ti pedig Krisztuséi vagytok“ — tanítja Szent Pál (I. Kor. 3, 23). Aki a kereszténységet kötöttnek véli, annak sejtelve sincs róla, mi a keresztény-

³ Lactantius írja a IV. században: „Könnyű volna kimutatni, hogy az egész igazság megtalálható megosztva a különböző bölcséleti rendszerek és szekták között. Ami bennünket illet, mi nem akarunk úgy harcolni a különböző filozófiák ellen, mint azt az akadémikusok iskolája teszi. Az ő céljuk mindenbe belekötni, mi éppen ellenkezőleg azt tanítjuk, hogy nincs az a kisiklott szekta vagy filozófia, amelyben ne lenne az igazságnak egy morzsája.“

ség. A csillagászok egy része ma azt tanítja, hogy a világmindenség egyre tágul. Még egy kozmosz van, amely egyre tágul; a kereszténység. A keresztény világkép szüntelen tágul, minden új igazság, minden új találmány, az emberélet minden új színe belétartozik, tágítja, mélyíti.⁴ Így tágul kifelé és befelé nagyságban, szélességben és intenzitásban is, míg egyszer majd beletágul a Végtelenségbe és Örökkévalóságba, az Istenbe.

MÉRTÉKEM VOLTÁL

Mértékem voltál s most is az vagy:
reád szabom magam.

Bensőmben is téged faraglak
minduntalan.

Kakukfűves szelek sodornak,
hadd fogódzzam beléd,
add meg ma szárnyaló dalomnak
friss ütemét.

A katicabogár is repked,
vígán libeg körül,
a zsongó dallamú szeleknek
s neked örül.

Hiába, benned testesül meg
az álom és a vágy
s selíd hálódba gyűlnek
az éjszakák.

Hát álmodom terólad! Építsd
tornyos légváramat!
Köröskörül lebegjen négy hid
s te is magad.

Mert mértékem vagy, újra kérlek,
te mindig légy velem.
Tied vagyok, belőled élek
mértéktelen.

Tűz Tamás

⁴ Talán nem árt itt rámutatni, hogy a *tomizmust* is, amelyet páratlan szabotossága és világozása miatt — és többek között éppen ezért pótolhatatlan elmefegyelmű és pedagógiai értéke miatt is — az Egyház ma is használ, éppen legkülönb mai képviselői ugyancsak a keresztény egyetemesség szellemében értelmezik. Egy kiváló teológiai író ezt így formulázza: „Tamás filozófiáját magunkénak vallani annyit tesz, mint — úgy, mint ő, — a kor minden problémáját felölelni, minden valóságot átfogni, minden ismeretet és értéket igenelni, és addig a kiegyenlítő egységig vinni, amelyet az az ismeret vagy érték és a kinyilatkoztatás megkövetel. A *tomizmus* így egy roppant követellessé válik; *katolikus-egyetemes világ-tágasságot, a világgal szemben való teljes nyitottságot és ugyanakkor szintétikus egységet követel* (J. P. Steffer).

AZ EMBER SZÁRMAZÁSA ÉS A TUDOMÁNYOK*

Az ősember lelki képességei az őstörténelem alapján.

A ma is élő primitív népek tagjai „egész emberek”, lelkileg, szellemileg élő és érző, gondolkodó, hittel, erkölccsel, történelemmel, társadalmi életformákkal, beszéddel és bizonyos anyagi kultúrával is rendelkező emberek. Ezeket tehát semmiképpen sem lehet „vad” népeknek, „állati” népeknek tekinteni. Kérdés ellenben az, hogy a már rég kihalt primitív ősnépek, az ősemberek is teljes értékű emberek voltak-e, miként a ma élő legrégebbi népek, vagy pedig ezekre áll a fejlődéselmélet megállapítása és az ősember tényleg állati jegyeket viselt magán?

Az ethnologia erre határozott nemmel felel. Ugyanezt tanítja a prae-historia, az őstörténelem is. A prae-historikusok rámutatnak arra, hogy a középső jégkorszakban fellépő ember — a középső jégkorszak előtt ugyanis semmiféle emberi leletre nem bukkantak a kutatók — mint teljes értékű ember jelenik meg, aki gondolkodik, spekulál, szerszámokat gyárt és beszél. Már pedig a szerszámkészítés annyit jelent, hogy az ősembernek, a legrégebbi embernek volt oksági megismerése és voltak általános fogalmai. Az oksági megismerés és az általános elvont fogalom képzése viszont alapja és lényege minden tudománynak és haladásnak. Az ember-készítette szerszámokat — ha kezdetleges formában is — megtalálják a prae-historikusok mindenütt, ahol egyáltalában emberi életnek nyoma van. Ha ezek a technikailag egyszerű és kezdetleges eszközök messze vannak is a maiaktól, egy tény áll: hogy oksági megismerés nélkül, mellyel az ember egy bizonyos cél érdekében eszközt készít, s tudja, hogy az illető eszköz milyen hatást, eredményt ér el, valamint anélkül, hogy általános fogalom segítségével meg ne alkotná magának az elérendő célt és annak lehetőségi körülményeit, semilyen eszközt sem lehet készíteni. Helyesen állapítja meg a prae-historia leghíresebb művelője, G. Kraft: „Amióta szerszámok, tűz és közös munka van, azóta van ember, éppen azért lehetetlen „előemberről” beszélni!” (Der Urmensch als Schöpfer. Die geistige Welt des Eiszeitmenschen. 1942. 200.) Ebben a megállapításban megegyeznek vele a legtekintélyesebb őstörténészek, akik vele együtt kiemelik, hogy az ősember fizikai alkata teljesen mellékes a szellemi képességek megítélésénél; egy a lényeg: hogy a szerszámokkal, a tűz használatával, a közös étellel és annak előfeltételével, a beszéddel kultúrát teremtett, a kultúra megalkotásához pedig szellem kell. A prae-historikusok megvizsgálták a neandervölgyi ember által teremtett kultúrát és megállapítják, hogy ez az állítólag átmeneti, állati jegyeket felmutató ősember magasabb szellemi képességekkel rendelkezett, mint a mai primitív népek legtöbbje, annak ellenére, hogy testileg fejletlenebb volt azoknál.

* V. ö. szerzőnek a Vigilia 1950. évi 12. számában megjelent tanulmányát.

Egyes evolucionista tudósok az ebből támadó problémákat azzal próbánák megoldani, hogy azt állították: a különböző ősember-maradványok mellett talált szerszámok, melyek kőből, csontból vagy szarvból készültek, nem az illető ősember tulajdonai voltak (például a *sinanthropus pekinensis* mellett talált eszközök), a tüzet sem ő használta, hanem egy előző korban ugyanazon a helyen élő fejlettebb embertípus. Csak-hogy ezeknek a jóvai előbbi „fejlettebb” embereknek semmi nyomuk sincs az illető ősember-maradványok mellett. *Boule* (*L'Anthropologie* XLVII. 1937). viszont azt állítja, hogy ilyen fejlettebb emberek jelenlétére szükségszerűen következtetni kell, mert például a *sinanthropus pekinensis* agyveleje, a megtalált koponyacsontok alapján ítélve, olyan kicsi volt, hogy ily fejletlen agyvelővel nem készíthetett szerszámokat. Éppen ezért biológusok és anthropológusok különleges kutatásokat végeztek az utóbbi évtizedekben annak megállapítására, van-e összefüggés és milyen az agyvelő nagysága és a szellemi képességek között.

E kutatások között alapvető fontosságúak azok, melyeket *Fr. Weidenreich* végzett. Megállapításait a többi tudósok eredményei megerősítik.* Az első probléma, amit Weidenreich, aki a mérsékelt fejlődéstudomány híve és a maga részéről nem „hívő”, vizsgálat tárgyává tesz, az, hogy vajjon a modern ember valóban intelligensebb-e, mint amilyen a jávai, pekingi és többi ember volt, s ez az intelligencia onnan ered-e, hogy agyvelejének nagyobb a tömege. A felelet: semmiképpen sem. Az agyvelőnek sem abszolút, sem relatív nagyságából nem lehet a szellemi képességekre következtetést vonni. A cethalnál $8\frac{1}{2}$ kg testsúlyra esik egy gramm agyvelő, az embernél 44 gramm testsúlyra 1 gramm agyvelő, tehát relatíve sokkal több, mint a cetnél. Viszont a délamerikai törpe majomnak 27 gramm testsúlyára esik 1 gr. agyvelő, sőt a kapucinus-majomnál az arány $17\frac{1}{2} : 1$. A történelem nagy alakjai közül Anatóle France-nak és Gambetta-nak agyveleje 1100 köbcenti volt (körülbelül ugyanennyi lehetett a pekingi emberé is), míg Lord Byron, Swift, Turgenyev agyveleje majdnem mégegyszer annyi. Lehet-e azt állítani, hogy az illetők emiatt mégegyszer olyan intelligensek is voltak? A neandervölgyi ember agyveleje viszont aránylag nagyobb, mint a mai emberé. A koponya ürtartalmából tehát nem lehet következtetni az egyén szellemi képességeire.

A második probléma: az agyvelő bonyolultságából, az agytekevénnyekből lehet-e következtetni a szellemi képességekre? A felelet itt is negatív. Az ősemberekre vonatkozólag ugyan csak korlátozott következtetést vonhatunk le annak segítségével, hogy a koponyacsont belseje az agyvelőnek mintegy negatív lemeze. Weidenreich megállapítja azt, hogy például a kapucinus-majom agyveleje majdnem teljesen sima, tekervénymentes, viszont a világ legdifferenciáltabb és legtekevényesebb agyveleje a cethalé.

* Weidenreich tanulmánya a *The Scientific Monthly* 1948 augusztusi számában jelent meg; v. ö. Prof. J. G. Anderson: *Researches into the Prehistory of the Chinese*, Stockholm, 1943; N. Lahovary: *Les origines humaines et la diminution du volume du cerveau chez l'homme depuis le paléolithique*. *Anthropos* XLI—XLIV. 1946—49.

A harmadik lehetőség, mely még fennmarad: hogy talán az agyvelő egyes részeinek fejlettebb vagy fejletlenebb volta dönti el a szellemi tulajdonságokat. (Mintha tudniillik a szellemi képesség az agyvelő egyes részeiben, különösképpen a homloknyúlványban lakoznék.) Erre is nem kell felelnünk, mert a modern sebészet bizonyos betegségek esetén szántszándékkal szétrombolja az agyvelő homloknyúlványának tekervényeit és ily módon sokszor teljes gyógyulást ér el olyan betegeknel, akiket eddig gyógyíthatatlan elmebajosoknak tartottak.

Mindezek alapján Weidenreich kimondja a végkövetkeztetést, hogy az ősember szellemi képességeire vonatkozólag a biológia semmit sem mondhat, hanem a kérdést egyedül az ősember által termelt kultúrának a vizsgálata, tehát az ethnologia és a praeistoria világíthatja meg. Ez utóbbi tudományok pedig rámutatnak arra, hogy a legrégebb embernek tartott Homo Heidelbergensis kimutathatóan tudott már beszélni, közös munkát végzett társaival, tehát történelmet és kultúrát formált. A középső jégkorszak Acheuléen-emberének bányászkalapácsa formailag is magas technikát árul el és rendkívül fejlett érzéket a művészi szép iránt.

Az őstörténelem tehát ellentmond a fejlődés ama feltételezett vonalának, melyet az evolucionizmus egyes szélsőséges képviselői vallanak, s mely az ember szellemi képességét is a biológiai fejlődésből akarja levezetni.

A biológia és az ember testi származása.

Az ember testi származásának kérdése „szabad” a katolikus hit szempontjából, mert erre vonatkozólag a Biblia elbeszélése, mely az ember testét a földből, a porból eredezteti, nem mond sem többet, sem kevesebbet, mint hogy az ember testileg az anyagvilágból származik. De az anyagi test származhatott szerves és szervetlen anyagból egyaránt s a teremtés történhetett közvetve vagy közvetlenül is. A Biblia csak annyit mond, hogy az ember, az egész ember, a testtel és lélekkel megáldott ember az Isten teremtői műhelyéből került ki. Az ember testének megformálásához felhasználhatta Isten az állatvilágot és így az ember testileg származhatik az állatvilágból. De ezt a *lehetőséget* tényé csak a tudományak, még pedig több tudományagnak kutatásai és igazságai tehetik. Mert az ember testi származása nem csupán biológiai kérdés, hanem történelmi tény lévén, a történelemtudományak, az őslénytanak is van beleszólása, az ethnológiának éppenúgy, mint az átörökléstannak, s csak mindezeknek a tudományoknak együttműködése és eredményeiknek összevetése adhat kielégítő választ erre a kérdésre. Ezek a tudományok azonban eddig véglegesen és biztosan nem tudtak megállapítani az ember testi származására vonatkozólag.

Kälin professzor (Zum Problem der Menschwerdung, Schweiz. Rundschau 1946, 610 kk. o.) összegezvén saját és egyéb kutatások anyagát, arra a következtetésre jut, hogy az ember annyira különleges típus, oly sok biológiai sajátossággal rendelkezik, hogy az állatvilágból való testi származása csak annak az újabb hipotézisnek — mert az evolúció is csak hipotézis — a feltevésével lehetséges, hogy az ember előtti lé-

nyek, a „praehominidák” természetükben eredetileg is az emberrelevance voltak irányítva, azaz az „emberrélevés” összes tehetségeit, csiráit és képességeit magukban hordozták, mint ahogy a magzat magában hordozza a későbbi ember minden meghatározó tényezőjét. A jelenleg élő állatok közül egyik sem lehet az ember őse testileg sem; legalább ötven millió évre kell visszamenni, amikor olyan állatok léteztek, melyekből a mai emberszabású majmok is és az ember is származhatott. Viszont mindmáig egyetlen egy leletet, a feltételezett állati vagy félállati fok egyetlen csontrészét sem sikerült megtalálni. Amit eddig a kiásott maradványok napfényre hoztak, az mind vagy embernek, vagy állatnak a csontja, de „ember-állat” nincsen. Eddig tehát nincs „missing link”, összekötő kapocs az állatvilág és embervilág között. *Portmann* svájci biológus azonban továbbmenvén azt állítja, hogy ilyen átmeneti forma nem is létezhetett. „Mert emberi test emberi lélek nélkül nem létezhetett; az ember testileg egyszerűen alkalmatlan az életre, ha nincs benne szellem; eszközök, szerszámok, gondolkodás nélkül menthetetlenül el kellene pusztulnia, s az állati test a lélek beköltözésével tisztán testi viszonylatban is olyan óriási változásokon ment volna át, hogy már egészen más test lett volna!” (Vom Ursprung des Menschen, Basel 1944, 45.)

Rámutat arra is, hogy — mint mondtuk — kétféle fejlődéseméleti fogalom van: a) az általános evolúciós elmélet hatalmas ténykomplexumok szellemes magyarázata, azonban a maga egészében túlmegy a tudományosan megfoghatón és bebizonyíthatón és „a hit világába tartozik”; b) a másik fogalom, a szervés világ keletkezését igyekszik megmagyarázni pár egyszerű alapformából és legvégző alakjában az élő világot is az élettelenből, ősnemzítés útján. Az első az ember lelkét és annak termékeit is belevonja a biológiai fejlődés menetébe. Pedig még ha a második evolúciós elmélet igaznak is bizonyul [egyelőre ugyanis még csak feltételezés, melyről a már idézett Kálin professzor azt mondja: „Tudományosan a származásemélet sem nem igaz, sem nem hamis, hanem alapjában *lehetőség*, melynek tudományos jelentőségét nem szabad túlbecsülni” (i. m. 611. old.)], meg kell állnia abban a pillanatban, amikor megjelenik az „ember”, mert akkor már a pusztá biológiának vége s olyan lényvel állunk szemben, akinek lelke, nyelve, hagyománya, kultúrája, történelme van, s ezeket nem lehet a biologia eszközeivel megközeleltetni és felmérni. Mert a kultúra fejlődése és az emberi test feltételezett fejlődése nem egy, s az előbbi nem folytatása az utóbbinak, a szellem története nem természettudomány. (I. m. 14—19.)

A biológiai fejlődés mellett szólnak kétségkívül rendkívüli és feltűnő hasonlóságok az emberi és az állati test között, de ilyen hasonlóságok nincsenek meg az emberi cselekvés és az állati cselekvés, az emberi szellem világa és az állati élet között. Azonkívül a fejlődéseméletnek meg kellene magyaráznia az eltéréseket is, amiről az evolúció gondolatának képviselői általában nem szoktak beszélni. Úgy állítják be a fejlődésemélet hipotéziseit — mondja *Portmann*, — mint bebizonyított igazságokat, részlet-hasonlóságokból *lényegi* egyezőségre következtetnek, mellőzik az emberi egyéniségnek egészen különleges megnyilvánulásait s mindazokat a biolo-

giai, történelmi és egyéb adatokat, melyek nem illenek bele elméletükbe.

Portmann professzor nem dogmatikus megkötöttségből ellensége az evolúció elméletének; sőt, szerinte sem a bibliai „teremtésmítosz”, sem az evolúció tanát nem lehet elfogadni (i. m. 129. old.). Természetesen az már más kérdés, lehet-e egyáltalában biológiai alapon a teremtés tényét tagadni, mert — ez utóbbi hit dolga lévén — nem esik a biológia tárgykörébe... Amit Portmann is, Kálin is és velük számos nagyírú biológus elismer: a szélsőséges származásemélet biológiailag nem állhat helyt, az ember testi származásának kérdése pedig legalábbis kétségess és korántsem bebizonyított igazság.

A palaeontologiai leletek tanúsága.

A fejlődésemélet képviselői kezdettől fogva kutatnak „missing link”, azaz olyan átmeneti lény után, melyet az ember és az állat közé lehetne beszorítani, hogy így a lassú fejlődés elméletét tényekkel bizonyíthassák. Arra az ellenvetésre, hogy miért nincsenek ma ilyen középlények, miért nincs semmi nyoma a mai élők világában annak az állítólagos fejlődésnek, azzal felelnek, hogy a fejlődés sok millió év lassú eredménye és ma már hiányzanak azok a külső kedvező körülmények, melyek között egyáltalában végbemehetett. De ha már az állatnak emberré levési folyamata ma nem lehetséges és nem észlelhető, legalább a föld ősrégi kőzeteiben kell olyan maradványoknak lenniök, melyek az evolúciót támogatják. Az ember a mai tudományos megállapítások szerint a negyedikkorban, a jégkorszakban jelenik meg a földön, a harmadkorban vannak már emlősök, de ember még nem él. A jégkorszakban is több korszakot különböztetnek meg a tudósok (általában: pliocen, pleistocen és holocen korról szoktak beszélni), de az elsőt a harmadkor utolsó korszakától, a miocen korszaktól sokszor nehéz megkülönböztetni, azért is vannak itt-ott eltérések az egyes leletek értékelése körül, hogy a harmadkor végére, vagy a negyedikkor elejére helyezendők-e. Az utóbbi évtizedekben számos lelet került napvilágra a különböző rétegekből, a heidelbergi és neander-völgyi emberhez hozzájárult a Jávában talált *pithecanthropus erectus*, a kínai *sinanthropus pekinensis*, a Pildownban talált *eoanthropus Dawsoni*, a Swanscombe, Steinheim, Denise, Kármelhegy, Sterkfontain stb. helyeken talált embermaradványok (a *meganthropus*, *paranthropus*, *plesianthropus* stb.). A Délafrikában talált *australopithecus*-t egyesek a harmadkor végére helyezik, így még Portmann is 1947-ben. De azóta továbbfolyt a szakkörök vizsgálata és ma már sok tudós, így Weidenreich, Wäninger, Kálin tagadja azt, hogy az *australopithecus* ősember maradvány volna (v. ö. R. Broom, Commemorative Volume, Special Publication. R. Soc. South Afr. Cape Town 1948, 153—158. old.). Azonkívül azt is megállapították, hogy az *australopithecus* nem régebb, mint a Pildown-ember, sőt az sincs eldöntve, hogy két- vagy négylábú lény volt-e. (William L. Straus: The Humerus of Paranthropus Robustus.)

A kérdés már most az, hogy az eddig talált nagyszámú maradványok között van-e átmeneti lény, tehát olyan lény, mely az állat és az

ember között állva bizonyítaná a fejlődés tényét. Az egyes maradványokkal kapcsolatosan általában a tudósok túlágos gyorsan igyekeztek végső és döntő következtetéseket levonni, sokszor egy-egy csont elegendő volt, hogy kőteteket irjanak az állítólagos „félemler” teszalkatáról, sőt olyanok sem hiányoztak, akik szinte lefényképeztek, pontosan megrajzolták az „állatember” alakját. Hogy az ilyen megállapításoknak tudományos alapjuk nincs és nem is lehetett, azt nemcsak a szaktudósok, hanem a laikusok is megállapíthatták. Azonkívül a tudósok egy része nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy az egyes változatokat az ősemler-maradványokban nem lehet minden további nélkül genetikai sorrendbe helyezni, mintha különböző fejlődési fokokat képviselnének az állat és az ember között, hanem van több más magyarázati lehetőség is. Ilyen például az, melyet igen sok biológus tart, hogy tudniillik ezek a változatok egy és ugyanazon típusnak, embernek különböző fajai, esetleg szélsőséges „elfajulásai”, amelyek egyidőben és nem egymásból fejlődve jöttek létre, mint ahogy ma is számos emberfajta él, a legkülönbözőbb koponya- és testalkattal. Viszont ez a magyarázat is csak biológiai síkon mozog és ebben a kérdésben nem lehet a biológiának egyedüli és döntő szava. Nem lehet pedig azért, mert minden eddigi embermaradványnál, a legrégibbnél is megtaláljuk a kultúra nyomait, a tűz, a szerszámok, a beszéd használatát, mindegyik társas, szociális életet élt, és ez már szellem és történelem. És éppen ezen a ponton jelentkezik az a megoldási lehetőség, melyet biológusok is elismernek: hogy a leletek különbözősége fajkeveredésből származik. Az állat keveredését és szaporodását kizárólag az ösztönök irányítják és az ösztönök megszabta szűk kört semmiképpen sem lépheti át, de az embernél a biológia is kénytelen számolni a formateremtés, az irányított formaalkotás lehetőségével és tényével. Az ember mint szellemi lény nem áll az ösztönök uralma alatt, tudatosan irányítja és fejleszti életét, s így az ember szellemisége, történelme formameghatározó tényezőként áll be az élet folyamába. Érthetőbben és egyszerűbben ez annyit jelent, hogy az ember fejlődését és egyes alakjait nem csak a biológia törvényei határozzák meg, hanem az emberi szellem törvényei, — az ember akarata is, amint erre a történelem számtalan bizonyítékot szolgáltat a különböző népek keveredésében és kialakulásának leírásában.

Az ethnológiának ma már bebizonyított és elismert igazsága az is, hogy a primitívség nem mindig elsődleges tulajdonság, hanem lehet másodlagos, szekundér jelenség is. Téved tehát az az elmélet, mely a fejlődés elejére teszi az úgynevezett primitív vonásokat. A biológusok is elismerik Portmannal: „Az az eszme, mely a magasabbrendűt az alacsonyabbrendűből származtatja, tévedésbe visz!” (Biologische Fragmente zu einer Lehre vom Menschen. Basel, 1944. 10. l.). Hogy ez mennyire így van, annak jellemző példáját látjuk a már többször idézett Weidenreich esetében. Ő nagy munkával összeállította, időrendi sorrendbe helyezte az összes eddig feltárt embermaradványokat s megállapította, hogy a legősibb maradvány a Piltdown-ember, mely pedig a mainak, a *homo sapiens*nek, a szellemi embernek a jellegét viseli magán. Ugyanezt vallják meg Arthur Keith, M. F. Ashley-Montagu, Dawson, Wood-

ward és mások is. Viszont ha ez így van, akkor a legrégebb ember nem az állathoz állott közel, hanem a mai emberhez. Azok az „állati vonások”, melyeket az evolucionisták a különböző egyéb leleteken felfedeznek, ezek szerint nem ősi, hanem másodlagos és későbbi jelenségek. Éppen ezért Weidenreich munkájában egy külön fejezetben tárgyalja a különböző embermaradványok „morfologiai” sorrendjét, azaz fejlődéstani egymásutánját, s abban az evolucionizmus dogmája szerint a Pilt-down-embert a legutolsó fejlődési fokra helyezi, lévén az teljesen „ki-fejlődött” mai ember; s azt állítja, hogy a legrégebb emberleletek mögött — (a Pilt-down-emberrel ugyanis egykorúan a Swanscombe, Steinhelm, Denise stb. helyeken talált embermaradványok is) — kell lennie egy ősbibb, primitívebb formának, habár ennek semmi nyoma és bizonyítéka sincsen (American Anthropologist 49. 1947. 191. l.). Ez viszont már inkább hit, mint tudomány.

A jelenlegi kutatások azonban ennél továbbmenve azt keresik, van-e arra vonatkozólag valami jel és bizonyíték, hogy az úgynevezett „állati” formához hasonló emberleletek nem ősi, nem primitív, hanem másodlagos, eldurvult formák. Kálin, W. Gieseler, S. Sergi és mások ugyanis egybehangzóan tanítják és bizonyítják, hogy a neandervölgyi ember hosszú specializálódási folyamat, fejlődési — illetve „elfejlődési” — sorozat vége, mely mögött a *homo sapiens*, a mai ember áll mint sokkal kevésbé specializált és mint történelmileg primitívebb, tehát régebbi forma. Szerintük a neandervölgyi ember egy eldurvulási folyamat egyik tagja — (de a tudósok megállapítása szerint még ez a neandervölgyi ember is rendelkezett olyan kultúrával, ha nem nagyobb, mint a ma élő primitív népek) — s ez az eldurvulási folyamat csak az utolsó jégkorszakban, a holocaenben lesz teljes. A legrégebb ember a Pilt-down-ember, mely az első jégkorszakból, a pliocaenből származik. A neandervölgyi és az azzal meggyező egyéb maradványok a középső jégkorszakból valók (pleisztocén) és az előző *homo sapiens*-szel szemben „állatias” formákat tüntetnek föl. De az eldurvulási folyamat itt nem áll meg, hanem folytatódik az utolsó jégkorszakban, a holocaenben, melynek embermaradványai — La Chapelle aux Saints, Le Moustier, La Quina, La Ferassie stb. — még „állatiasabbak”. A fölvetett kérdésre tehát a történelem adja meg a választ: a legősibb emberleletek teljesen a mai ember jegyeit viselik magukon és csak a hosszú évezredekkel később megjelenő embereken található meg az állati vonások.

A legújabb kutatások alapján az anthropologia a következőkben festi meg az ősember életének alakulását: Amikor az ember fellép a világ színpadán, nemcsak teljes értékű szellemi lény, hanem egyszersmind tesztileg is a mai *homo sapiens* tulajdonságaival és jegyeivel rendelkezik. Az állati jellegűeknek tartott emberformák nem a legrégebb embermaradványok, hanem másodlagos, későbbi specializálódási formák, esetleg bizonyos fokig végletformák. Ezeket az egyes helyeken később bekövetkezett különösképpen kemény és egyoldalú életkörülmények: a középső és az utolsó jégkorszak rendkívül ellenséges, zord éghajlata, az állandó küzdelem a természet erőivel, a táplálkozás és a munka egyre nagyobb

egyhangúsága és fokozott nehézsége idézték elő. Ezért van az, hogy a középső jégkorszak neandervölgyi embere közelebb áll a *homo sapiens*-hez, mint az utolsó jégkorszaké. Azonkívül pontosan megállapítható az is, hogy a neandervölgyi emberrel egykorú keleti emberek kevésbé eldurvultak, mint a nyugatiak, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy minél messzebb kellett vonulnia az ősemberek feltételezett őshazájától, Keletről, mennél ismeretlenebb és számára éppen ezért nehezebben művelhető területre kényszerült, annál jobban eldurvult.

De ezek az eldurvult, „állatias” formát mutató emberek is teljes értékű, kultúrát teremtő emberek voltak, s külsejük speciális jellege nem egy fejlődési folyamatnak első, hanem ellenkezően, egy visszafejlődési folyamat utolsó állomása. A mai ember a palaeontologia szerint nem a jávai vagy neandervölgyi ember újból való kifinomodásából alakult ki, hanem ezek a típusok kihaltak, s a holocén korban jön Keletről egy újabb népvándorlás Európába, s Indián keresztül Afrikába, s ezek az emberek a mai európai és egyéb emberfajok őssei.

Négy tudományág: ethnologia, őstörténelem, biologia és palaeontologia kutatási eredményét ismertettük az ember származásával kapcsolatban. Végeredményben leszűrhetjük a következtetést: az ember, a *teljes, testtel és lélekkel megáldott ember* nem származhatik az állatvilágból. Az ember *testi származására* vonatkozólag a kinyilatkoztatás semmi döntőt, véglegeset nem mond, így a Szentírásból nem lehet érvelni sem az állati leszármazás mellett, sem ellene. A tudomány mindeddig semmi biztosat és véglegeset nem tudott felhozni az állati származás mellett; s a fejlődélmélet ellen felhozott tudományos érvek legalább annyit érnek és nyomnak a latban, mint a mellette szólók. A kérdés tehát nyílt és eldöntetlen. Lesz-e idő, amikor a tudomány erre a problémára megfelelő, azt ma nem tudhatjuk. Egy azonban bizonyos: a vallásnak és az Egyháznak nincs mit félnie a tudomány felfedezéseitől és eredményeitől. Akármit is hoz a jövő fejlődése, örök igazság marad Szent Pál tanítása, melyet a legtekintélyesebb akkori gyülekezet előtt mondott el Athénben: „Az Isten, aki alkotta a világot s benne mindent... Az ő műve, hogy az egytől származó egész emberi nem lakja az egész föld színét; megszabta itt lakásuknak meghatározott idejét és határait, hogy keressék az Istent... habár nincs messze egyikünkötől sem; mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk!” (Ap. Csel. 17, 24—28.)

AZ ÉN IMÁM

Az én imám nem boldog bírás:
Zárt kapuk alatt heves sírás.

Nem édes szíven hallgatódzás:
Vak, imbolygó tapogatódzás.

Nem hallelujás megtalálás:
Mezítlábas Canossa-járás.

Hivom, keresem, bár nem értem,
S egyszer az Úr majd lenyúl értém.

Székelly László

SZIÉNAI SZENT KATALIN (1347—1380) LEVELEIBŐL

○ FELIX CULPA!

Április elsején, különösen éjszaka, Isten feltárta előttem titkait és oly rendkívüli módon nyílvánította ki csodatetteit, hogy úgy éreztem, lelkem elhagyta testemet és olyan öröme és teljességnek lett részese, hogy nyelv ki nem beszélheti. Mert fokról-fokra megvilágosodott és érthetővé vált előttem az Egyház mostani megpróbáltatásának és a jövőben reá váró megújulásnak és felemelkedésnek titka, s hogy Isten a jelent azért engedte meg, hogy igazi állapotára vezesse Öt.* ... És a tűz nőtt bennem és láttam a keresztény népeket, amint a hitlenekkel együtt bevonulnak a megfeszített Krisztus oldalába. És a vágytól és szeretettől úgy csatlakoztam hozzájuk és velük együtt beléptem Jézus Krisztusba szüleim, Szent Domonkos és valamennyi fiam kíséretében. És Ő vállaikra tette a keresztet és olaját adott kezembe, ahogy kértem, és azt mondta, hogy vigyem oda egytől-egyig valamennyihez: „Mondd nekik, hogy nagy örömet hirdetek nektek!” Ekkor lelkem egyre jobban eltelt és egy leit az egyesülés és a szeretet kényszerében az örök bölcsesség igaz részeseivel. És olyan nagy lett lelkem öröme, hogy az Istent ért sérelmek fölött való fájdalom eltűnt tudatomból és így szóltam: „Ő boldog, üdvökhöző bűn!”... Mert a bűnből, melyet az álkeresztények elkövetnek, mikor Krisztus Jegyesét üldözik, felemelkedés, megdicsőülés és az erények jó illata származik a Jegyében... És így örültem és így ujjongtam és bizalom töltött el a jövődő iránt... és felkiáltottam Simeonnal: „Most bocsásd el, Uram, szolgádat a Te igéd szerint bekeségben!” (*Gyóntatójához, Capuai Raymund domonkos testvérhez.*)

EGYETLEN ORVOSSÁG.

Mélységes vágyakozással a saját üdvöm, a szent Egyház megújulása és az egész világ java iránt, egyedül térdel a lelkem Isten előtt; de úgy látom, Isten nem mutat más orvosságot és én sem látok mást, mint a békét. (*XI. Gergely pápához.*)

A SZENT TÜRELEM ISKOLAJA.

Ismerje meg önmagát és ismerje meg az Isten jószágát Ön iránt; mert enélkül az igaz ismeret nélkül nem vehet részt a kegyelem életében.

Ezért merüljön el igazán szent buzgósággal abba az ismeretbe, hogy Ön semmi, hogy léte Istentől ered és hogy minden kegyelmi ajándékot Tőle kapott és kap most is naponként.

* Az Egyház megpróbáltatása: a pápaság avignoni „fogsága”, amelynek megszüntetéséért s a pápa Rómába való visszatéréséért Szent Katalin fáradhatatlanul munkálkodott s bárki másnál többet tett.

Akkor tele lesz hálás elismeréssel és eljut az igazán szent tülelemre; és nem fogja a kicsinységeket nagyra tartani, sőt a nagy bajokat inkább kicsinyeknek fogja érezni, ha valóban a megfeszített Krisztus kedvéért viseli őket.

Az igazi hősnek a csatatéren kell megmutatkoznia: így lelkének a balsorssal vívott harcokban kell a próbát megállnia; és csak akkor örvendhet és ujjonghat és várhatja tökéletes vidámsággal az örök életet, ha türelme megállta a próbát és ha nem sandít türelmetlenül visszafelé és nem zaklatja fel semmi, amit Isten rábocsát.

Mert akkor a lélek a kereszten megnyugszik és erőt nyer a megfeszített Krisztus fájdalmából; és joggal remélheti Isten örök színelátását, hiszen Krisztus ígérte meg neki.

Ha tehát ebben az életben üldözést és szorongatást szenvedünk is, odaát majd elégedetten, megvizsgálódva és megvilágosítva Isten örök színelátásán közvetlenül élvezhetjük édességének bőségét. *(Édesanyjához, Monna Lapához.)*

A VÉGTELEN SZERETET.

Ó, a szelid, makulatlan Bárány dicsőséges és drága vére! Ki olyan tudatlan és kérgeslelkű, hogy nem tartja oda szíve kelyhét a megfeszített Krisztus oldalához, mely őrzi és ontja a vér bőségét? Benne megtaláljuk Istent, az isteni természetet szoros egységben az emberivel. Megtaláljuk a szeretet tüzét, mely oldalának nyílásán keresztül elénk tárja a szív titkát — kinyilvánítja, hogy véges szenvedésével nem bizonyíthatta be szeretetének mértékét: akarata sokkal nagyobbra vágyódott. Mert véges szenvedését nem lehet összehasonlítani végtelen szeretetével.

(D. Vilmoshoz.)

A SZENT VÉR VALTSAGA.

Ha azt kérdezitek tőlem, drága fiaim, miért a Vérben ismerjük fel bűneinket és az Isten irgalmát, én azt válaszolom; mert az Istenfiú vére a mi bűneinkért ömlött. A bűn az oka Krisztus halálának, mert Isten Fiának nem kellett volna a kereszt útját járnia, hogy megdicsőülését elnyerje. Benne nem volt meg a bűn mérgé: öröksége volt az örök élet. De mi, boldogtalanok elkeseredett harcban éltünk Istennel és bűneink által elvesztettük az Életet. Az ember, aki fellázadt Teremtője ellen, gyenge volt és nyomorult. Egyedül nem tudta az elkövetett bűnt levázekelni. Istennek kellett egyszülött Fiát adnia érettünk. Felbecsülhetetlen szeretetében egyesítette az isteni természetet az emberivel, a végtelen a mi nyomorúságos testünkkel. Nyavalyánkat magára vette és orvosunk és egyben hősünk lett. Vérével meggyógyította bűnös voltunkat és testét ételül és vérét italul adta nekünk. Vére oly édes, oly szelid és oly erős, hogy minden betegséget meggyógyít. A halálból az életbe vezet, szétoszlatja a homályt és fénybe borít mindent.

A halálos bűn döntötte lelkünket mind: bbe a szerencsétlenségbe. A bűn megfozt a kegyelemtől és az élettől és martalékul vet a halálnak. Elhomályosítja az értelem fényét és az ördög szolgájává és rabjává

teszi. Elveszi tőlünk az igazi békességet és rendetlen félelembe taszít. Mert a bűnös állandó szorongásban él. Aki a bűn szolgája lett, elvesztette uraságát Ó, mennyi nyomorúság származik ebből! Mennyi szomorúságot, retegést és inségét bocsát ránk Isten a bűn miatt! De mindez a ro.sz, mindez a baj eltűnik a megfeszített Krisztus véreben. Mert a Vér a lelket megtisztítja és szent bűnbánatra vezeti. A Vérben a lélek türelemre tesz szert, mert igaz türelemre jutunk, ha megemlékezünk a sértésekről, melyeket Isten ellen és az üdvösség eszköze ellen elkövetünk, az üdvösség eszköze ellen, amit azért adott, hogy a kegyelem életét újra elnyerhessük. Így igazán orvosunk, mert vérét adta nekünk orvosságul.

De Ó betegségeinket magára vállalta, felvette halandóságunkat és nyomorult testünket. És drága testében bűnhődött a mi bűneinkért. Mint a dajka, aki a csecsemőt szoptatja, maga veszi be az orvosságot, ha a gyermek beteg, — hisz az még kicsi és gyenge és a keserűséget nem viselheti el és csak tejjel táplálkozik. Mint a dajka, bevetted, Jézus édes szerelme, helyettünk a keserű orvosságot és kínokát, megvettetést viseltél értünk. Megkötöztek, vertek, oszlophoz kötve megkorbácsoltak, kesztre szegeztek, gyalázattal halmoztak el, mélységesen megszorítottak, szomszúság emésztett és nem üdített fel, csak ecetet és epét kínáltak gúny és gyalázkodás közt. De mindezt türelemmel viselted, s közben megfeszítődért imádkoztál.

Ó mérhetetlen szeretet! Te nemcsak imádkoztál megfeszítődért, hanem szinte mentesítetted őket a bűntől e szavaiddal: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!” Ó, minden türelemnél nagyobb türelem! Ki imádkozott akkor azokért, akik ütötték, gúnyolták és megölték? Egyedül Te, Uram. Te bevetted a keserű orvosságot értünk, gyenge, beteg kisdedekért és halállal a Életet adtad nekünk. A Te keserűséged édességet hoz számunkra. Kebledre öleltél, mint egy dajka és az isteni kegyelem tejét adtad nekünk és bevetted értünk a keserű orvosságot. Így lettünk egészségesek; Ó pedig magára vállalta a mi nyavalyáinkat.

Mint hősünk jöttél erre a csatatérre, megtámadtad és legyőzted a sátánt. Mint Szent Ágoston mondja, a szent kereszt harci paripáján fegyvertelen kézzel győzte le a mi hősünk ellenőünket. Sisakja a töviskoszorú volt, páncélja a korbácoktól megszagattott test, vaskesztyűje szőkektől átluggatott kezei. A lándzsa az oldalában a kard, amivel az embert megszabadította a haláltól és átvert lábait a sarkantyúk. Mily csodálatos a mi hősünk fegyverzete! Kövessük Öt, tele vigasztalással minden viszontagságban és szomorúságban. *(A színein foglyokhoz.)*

AZ IGAZSÁG JEGYESSÉGE.

Jegyezze el magát az Igazsággal és kövessze intéseit szeretetben. De önismeret nélkül nem látom lehetségesnek, hogy az Igazságot megizlelje és vele lakják. Mert az igazi önismeretben eszmélünk rá, hogy nem vagyunk, hanem létünk Ientől van és látjuk, hogy saját képére és hasonlatosságára teremtett minket. És az önismeret vezet rá arra is, hogy

Isten saját egyszülött Fiának vérében szült minket a kegyelem új életére. Ez a Vér kinyilatkoztatja előttünk az Atyaisten igazságát: hogy Ő nevének dicsőségére, örök szépségében való részvételre és a Benne való megszentelődésre teremtett minket. És ki mutatja meg nekünk, hogy mindez igaz? A feláldozott Bárány vére.

Hol találjuk ezt a Vért? Az önismeretben. Mi voltunk az a föld, mely a kereszt lobogóját hordozta: mint edények álltunk ott, hogy befogadjuk a Báránynak keresztben lecsorduló Véréét. Miért mi vagyunk az a föld? Mert a föld — gyenge ahhoz, hogy a keresztet egyenesen tartsa — ennyi igazságtalan ágot visszautasított volna és egy szög sem lett volna elég erős, hogy Őt szilárdan a keresztre szögezze, ha irántunk érzett kimondhatatlan szeretete oda nem erősítette volna. Így szilárdan tartotta Őt izzó szeretete az Atya dicsősége és a mi üdvösségünk iránt. Ezért voltunk mi az a föld, mert mi egyenesen tartottuk a keresztet és az edény, mert mi felfogtuk a Véréét.

Aki ezt az igazságot felismeri s jegyesévé teszi, a Vérben megkapja a kegyelmet, a kegyelem gazdagságát és életét; és meztelenségét lepel takarja és ráborul a tüzes szeretet menyegzős köntöse, melyet az Isten-ség szeretettől tüzes Vére egészen átitatott, melyen előmlött a szeretet és valójában egy volt az Istenséggel.

Az irgalmas Vérben megtalálja az Élet életét. A Vérben áttöri a sötétséget és meglátja a fényt; mert a Vérben eloszlatja az érzéki önszeretet felhőjét és a gyötrelmes szolgai félelmet és szent félelem szállja meg és biztonság az isteni szeretetben, amit a Vérben talált fel. De aki nem szereti az Igazságot, az nem ismeri meg Őt sem az önismeretben, sem a Vérben. Mert csak a hű szerető jár kitért szívvel, hazugság nélkül, tettetés és szolgai félelem nélkül; és övé az igaz hit fénye, nemcsak szavakban, hanem mindig — szerencsében és szerencsétlenségben, az üldözöttség napjaiban és a vigasztalások idején; semmi sem csökkenti hitét és világosságát. Mert az Igazságot nem érzelmeivel, hanem akaratának erejével ragadja meg.

Am ha ez a világosság és igazság hiányzik is a lélekből, mégiscsak edény, mely felfogta a Vért, de az igazságtétel szégyent és ítéletet hoz rá, sötétségben, megfosztva a kegyelem köntösétől, mert nem bocsúlta meg a Vért s önszeretete vakságában nem ismerte fel a Vérben az Igazságot. Mert kárhozatára fogadta magába; s nagy keserűségben meg van fosztva a Vér derűjétől, édességétől és gyümölcseitől, mert sem magát, sem a Vért nem ismerte fel magában s így nem is jegyezte el magát hűségben az Igazságnak.

Tehát előbb fel kell ismernie az Igazságot annak, aki el akarja magát jegyezni vele. De hol? Az önismeret hajlékában, ahol belátja, hogy Isten kegyelmeből is nem kötelességből adta létét. És felismeri magában az újjászületést, melyben részesítetté, hogy tudniillik újjászületett a kegyelemre a Bárány vérében és megfürdött benne és belémerítette és beléöltötte saját akaratát. Másként nem hűséges, hanem hűtlen vőlegény az Igazságnak. És ezért mondtam: Legyen igaz vőlegénye az Igazságnak. Merüljön el a megfeszített Krisztus vérében, fürödjön meg a Vérben, részegedjék meg a Vérben, teljen el a Vérral, öltözzék a Vérbe. És ha

elbukott, merüljön el újra a Vérben; ha az ördög megzavarta értelmének szemét, moossa meg a vérben; ha hálátlan volt és nem ismerte fel a kegyelmi ajándékot, legyen hálás a Vérben; ha rossz pásztor volt az igazságosság vesszeje nélkül, gazdagítsa magát okossággal és irgalmas-sággal a Vérből, és nézzen az értelem szemével a Vérbe és ragadja meg a szeretet kezével és ringassa forró vágygal. A Vér tüzén felizzik langyossága; és a Vér fényessége elüzi a sötétséget; hogy mint völegény, adja át magát egészen az Igazságnak és legyen a rábizott juhoknak igaz pásztorának vezetője, és a lélek és a test cellájának szerelmese, amennyire az Ön helyzetében lehetséges. Ha a Vérben marad, meg tudja tenni; másként nem. És ezért kérem mindingre a megfeszített Krisztus iránti szeretetből.

Tegye magát szabadbá minden teremtménytől (s ezt kezdje rajtam); és öltözzék a vágyba, hogy szeretni kívánja Istent s Isten kedvéért valamennyi teremtményét; szeretni őket, anélkül, hogy sokat érintkezne velük, szeretni azért, hogy a lelküket üdvözítse. Én is így akarok tenni, ha Isten megadja hozzá kegyelmét. Újra és újra a Vérbe akarok öltözni és megszabadítani magam a burkoktól, melyeket eddig viseltem. A Vért akarom; és a Vérben lecsillapítom lelkemet egyszersmindenkorra. Csalód-nék, ha békességemet a teremtményekben keresném. Ezért akarok a gondok napjaiban a Vérben egyesülni Önnel; így megtalálom a Vért és a teremtményeket és a Vérből iszom rokonzenvet és szeretetet irántuk. És így békességem lesz a harcok napjaiban és édességem a keserűségben; s azáltal, hogy megfosztottam magam minden teremtménytől s az anyai gyöngédségtől, megtalálom a teremtőt és a legfőbb örök Atyát. (*Capuai Raymondhoz.*)

Fordította Divald István

LOBOGÓ ARANY NYÍRFÁM

Templomgyertya a kigyúlt nyírfa,
Lobogó lánggal integet,
Ahogy a szél meg-megborzolja
Koronáján a levelet.
Alatta bokrok, pirosruhás
Csöpp ministránsok serege,
Águk már őszi csengetyűt ráz
A pázsit oltárszönyegre.

Lobogó arany nyírfám, olyan
A lángod, mint a lelkemé,
Égberohanó aranyfolyam
Aranyként szállasz ég felé.
Nem is vagyok már e világban,
Legyőztem véres szörnyeket
S mint a ministráns bokrok ága
Őszi csengőmmel csöngetek.

Kocsis László

A TE ÉVEID EL NEM FOGYNAK

Írta Rónay György

1.

Szabályosan, glédában, mint a katonák, sorakoztak a domboldalon a házak. Piros cseréptetős, egyforma épületek. Hús-huszonöt esztendeje csak pár csénevész akác sínyódott itt a gyarló homokon; háznak, életnek nyoma se volt. Akkor csődbe került a csahoji uradalom és parcellázni kezdték a földeket, ezt a sivár partot is. Eléinte nehezen ment, később szaporábban. Elsőnek néhány nyugdíjas merészkedett ki a városból. Hogy se a kemény téli szelek nem söpörték el, se a nyári melegek nem pörkölték ki őket, lassacskán mások is nekibátorodtak: altisztek, kisbrendű tisztviselők a megyeházáról, egy-két tanárember. Mikor végül állomást is kapott, Csahoj semmiben sem különbözött többé azoktól a családiházak, cementjárdás telepektől, amelyek a nagyobb városok övezetében szinte egyik napról a másikra bújnak elő a földből.

A házak előtt többnyire gyepszőnyeg, virágok, itt-ott rózsza vagy szőlőlugas; hátrább kis konyhakert, gyümölcsös. A dombra kapaszkodó főtca két partján betonárok az esők után lezúduló víznek. Főnt a tetőn a templom, egyszerű, sűrke betonépület. A templomtér sarkán a parókiá. Mellette üres telek, benőve mindenféle bokorral, bodzával, elvadult orgonával. Azon túl tekintélyes ház, utcára néző hat zöldredőnyös ablakával: az elnök háza.

Ha valaki fölmegy a nyolc lépcsőn, mely a tér szintjéről arra a föltöltött, mellvédes kis térségre vezet, amelyen a templom áll, aztán megkerüli a templomot s a szentély mögött kitáknat a vidékre: meredeken alázuhanó lejtőt lát, melynek vadon zöldjéből csak elvétve ütökzik ki egy-egy háztető pirosa vagy palaszürkéje, a lejtő aljában szűk völgyet, közepén a nagy ívben kanyarodó vasúttal, a völgyön túl fenyves hegyoldalt s rajta is túl, a látóhatáron még nagyobb, egyre halványodó hegygerincek csipkázatát.

Balkéz felől, ahol a vasút befut a völgybe s ahol egy lomha, kövér hegy bivalyháta kezd kiemelkedni a síkságból, kémények füstölnek, félig még körülállványozva nagy fehér épületek derengenek a vastagon terjedő koromfelhők alatt s a fekete salakkupacok és salagátak közt jégszögletes tavak poshadnak, melyekbe egy-egy kerek betonszáj okádja időnkint a tajtékzó vizet.

Az ott Csahoj-bánya.

2.

A parókiát a tér felől magas kökerítés, az üres telek felől egyszerű, korhadoszó fakerítés övezi. Néhány időmarta szál ki is fordult már belőle. A résen nyilván ki- és bejártak, mert a paplak tornácától valóságos kis gyalogósvény vezet odáig, s a résen túl, az üres telken át az elnök háza felé, ahhoz a kisajtóhoz, amely a tekintélyes épületet és terjedelmes kertjét őrző drókerítésben nyílik.

Hanem az ösvényt kezdí fölverni a gyom s befonni a tarack, mintha régóta nem használnák.

Amíg élt, az öreg plébános mindennapos vendég volt az elnök házában. Együtt kezdték itt a telepen, az elnök meg a plébános. Együtt nagyobbították meg a templomot s építették fel utóbb a kultúrházat, együtt vezették az esztendők folyamán egyre gyarapodó egyházközséget. A pap nem sokat értett a pénzügyekhez, az elnök viszont annál inkább otthon volt az ilyesmiben; mint vállalkozónak, építőmesternek félig-meddig hivatásához tartozott a számolás, kalkulálás. A pap ráhagyta; örült, hogy nem kell törődnie vele. Akárcsak a háztartással.

Magányos ember volt, se anyja, se lányrokona, aki gondozta volna; egyetlen húga messze a Dunántúlra ment férjhez s épp elég vesződésget adott neki a hat gyereke. Ahogy Csahojra került, a pap házvezetőnőt fogadott, hirdetés után, plébánosi ajánlással, s meg is volt vele békeségben két kerek esztendőn át. A harmadiknak az elején történt, hogy az esti alsósnál az elnök egyszerre csak letette a kártyát.

— Lajoskám, ha nem haragszol meg, mondanék én neked valamit.

A pap megijedt, hogy utóbb még az építkezéssel van baj. Azon a tavaszon kezdték neki a templomnak, már folyt a tetőn a planírozás; úgy tervezték, az új szentegyházban ünneplik a karácsonyt. Csak nem akar visszalépni a vállalkozástól az elnök?

Nem, egészen másról volt szó, a házvezetőnőről.

— Ez a boszorkány valósággal kifoszt téged, Lajoskám. Az egész telep erről beszél, ezen háborog. Mert tudod, itt aztán nincs titok, ilyen kis helyen egymás veséjébe is belelátanak az emberek, nemhogy a kosarába. Egyszerre rendszeresen meglop, fizetett tolvajt tartasz a házában! Nem igaz, Emmácskám?

Az elnökné fölnevezte a kézimunkájából és rábólintott.

Mintha nehezére esett volna a szó és nem akarna többet mondani! Aztán egyszerre fölállt. Odament a kártyaasztalhoz és harciasan megállt az elképedt plébános előtt.

— Úgy bizony, főtisztelendő úr. Én ugyan megfogadtam, hogy hallgatok; nem kenyerem beleszólni a más dolgába, meg aztán még azt gondolnák, akarok vele valamit, hiszen tudja, milyenek az emberek.

— Ó, kérem — tiltakozott zavartan a pap.

— Hát akkor tudja meg, főtisztelendő úr, hogy az a nőszemély a szemét is kilopja. A liszttel, a zsírral, a cukorral... Hát a jó Isten áldja meg, minek maguknak kettejüknek öt kiló zsír egy hónapra? Fürdenek maguk a zsírban? Ó dehogy, kérem. A csomagokba kell, amiket a fiának küldöz. Úgy bizony; mert a fiával persze nem dicsekedett el magának. No hát azt eteti a maga lisztjével, zsírával, annak küldözgeti dobozsámra a maga cukrát. Főlsüti süteménynek. Ha nem hiszi, kérdezze csak meg az Ilonkát a póstán.

— De mit csináljak? — dadogta a pap.

— Mit? — kiáltotta kipirulva az asszony. — Ki kell rúgni!

— Szépen fölmondasz neki elsejére — lépett közbe az elnök. — Magyarázkodnod sem kell, utóvégre jogod van hozzá, hogy elküldd. Aztán többet ne is törődj a dologgal, majd mi elintézzük. Ezek a gyakorlati ügyek nem valók nektek, szellemi embereknek.

S mert a plébános megkockáztatta a kérdést, ki fogja rendben tartani a házat, ha elküldi az asszonyt, az elnök összeráncolta a homlokát. mintha erősen gondolkodnék, aztán mintegy helyeslést várva a felcsége felé fordult s úgy felelte:

— Hát főzni mi is főzhetünk rád, ha éppen arról van szó, amíg egyesésbe kerül a dolgod... Meg az.án — tette hozzá kis szünet után — ott a Lenke néni... Tudod, van nekem egy özvegyasszony rokonom Pesten, derék, dolgozó, igénytelen nő, ráadásul volt is már papi háznál, mégpedig jó helyen, a nagybátyám öminenciájánál, esperes korában. Ha akarod, akár referádát is kérhetsz tőle — mondta nevetve. Mivel pedig a plébános tiltakozva fordította ki két tenyerét a képtelen tréfára, hogy ilyesmivel háborgassa a püspököt, az elnök fölvette a kártyát.

— No, akkor hát a holnapi póstával írunk Pestre Lenke nénémnek. — mondta s oly keményen hívta ki a makk királyt, hogy az asztalon megrezzen a halványzöld búrás petróleumlámpa.

4.

Így került az elnök állástalan özvegyasszony nagynénje házvezetőnőnek a csahoji plébániára. Őszre elkészült a templom is. Télen ugyan beázott egy kicsit s a tavaszi olvadások idején jó fél méternyire fölfutott a falakban a víz, de az elnök még azon a nyáron kivezényelt néhány kőművest, javíttatott valamit rajta s azóta úgy-ahogy állja az esőket, havakat. A telep nőtt, terebélyesedett; új arcok tüntek föl, új házak épültek; a fiatalok fölnőttek, lakodalmat ültek, keresztelőt tartottak; az öregek fejét lassan belepte a hó s volt, aki lefeküdt és nem kelt föl többé, sír sír mellé sorakozott a jegenyék szegte csahoji temetőben. A pap végezte a teendőit, misézett, prédikált, összeadta a fiatal párokat, megkeresztelte a visitó kis újszülötteket, ellátta a végső útravalóval a haladókat, eltemette a halottakat, esténként meg alsóztatott kilencig, fél tízig is olykor a szomszédban az elnökéknél. Így teltek csöndben, békeségben az évek.

Változni nem változott semmi, legalább is nem igen vették észre. A gyerekek, akiket csak az imént készített elő első áldozásra, egy szép napon szárnyrakaptak, mint a vándormadarak s beköltöztek a városba, iskolába; hanem vakációkra vissza-visszatértek, mutáló kamaszhangjuk fölverte a telep csöndjét. S ettől fogva ebben a ritmusban folyt tovább az egyszerű élet.

Mi történt? A kamaszok legényekké serdültek, bajuszt növesztettek s udvarolni kezdtek a lányoknak, akik egyik vakációról a másikra megnyúltak, levágták a varkocsukat és a szemük megtelt nyugtalan lobogással. Mi történt? A póstás llonkát epével operálták; bérmlás volt; esküvőházat avattak; a doktorék szolgálója a vonat elé vetette magát. És az esti alsósok átalakultak kemény tarokkpartikká.

Eleinte csak a pap járt az elnökékhöz. Egy este aztán bekopogtatót a főtanácsos, leült gíbicelni; harmadnap magával hozta a doktort s így már együtt volt a négyes a tarokkhoz. Keverték, osztottak; huszonegyfogás, ultimóbuktatás közben megbeszélték a világ folyását.

— Micoda derék társaság! — jegyezte meg időnkint a doktor és elégedetten pillantotta a töltöttgalamb feleségére, aki a hangulatlámpa melegbarna fényében horgolt és pletykált az asszonyokkal. Régóta bevezették a telepre a villanyt; mint az őzkort, emlegették azokat az éveket, mikor még petróleum mellett vakoskodtak.

— Skiz oszt nem oszt — mondta a pap, mikor a falióra elütötte a kilencet. Lejárt a kör. Szedelődzködtek, búcsúzkodtak; az asszonyok férjükbe karoltak s még sokáig hallatszott a lejtős főúton távolodó hangjuk.

— No, eltesszük magunkat holnapra — mormolta a plébános, kilökte a drótkerítés kiskapuját s átvágott a cserjék közt az üres telken, melyre némi gyér világos ágot vetett az utcai lámpa. Megszokta a korai fekvést, kívánta már ilyenkor az ágyat.

Néha azonban, különösen ha az elnökék feketekávéval kínálták a társaságot, a plébános érezte, hiába feküdnék le, nem jönne álom a szemére. A szivarfüstös meleg szoba után jól is esett neki a szabad levegő. Fölbaklatott a lépcsőn a templom térfokára, megkerülte a sötét épületet s a szentély mögött a mellvédre könyökölve alátéknelt a völgybe.

A fekete hegyek alatt száz és száz lámpa hunyorgott; itt-ott alvadtvízű kis tócsákba futott össze a fény. Láttá az állomáson a szétágazó, majd megint egybesikló síneket s a vágányokat, melyek, megkerülve az állomást, a bányatelep felé kanyarodtak. Örökös volt odalent a mozgás; apró mozdonyok futkostak össze-vissza, vagonokat vonszoltak meg taszigáltak; két tüzszem gyúlt ki a salakhegyek közt s egy mozdony lihegve vontatott be egy hosszú, szénrel rakott teherszerelvényt az állomásra. A kürtök és kémények szakadatlanul ontották a füstöt, mely vastagon, mozdulatlanul ült meg a bánya fölött, mint egy kárhozott mennyboltozat.

Időnkint fölhallatszott egy-egy sípízó s az ütközők csattogása.

A pap beletartotta arcát a szélbe, mely ezeken az őszi, téli, koravasszi éjszakákon egyenletesen, szünet nélkül zúdult le a hegyekből a síkság, a város felé. Elnézte sokáig odalent azt a nyugtalan, ismeretlen világot. Csahoj-bánya. Az is Csahoj; azok is az ő hívei ott: akik a koromlepte kis bányászházakban alusznak és akik a föld alatt dolgoznak. Az a telep a völgyben talán tízszer is akkora már, mint az övék itt fönt a lejtőn. Eszébe jutott a szőke kis hitoktóronő a bányatelepi iskolából, ahogy a karácsonyestéjükre hívja, könyörög neki, még a kezét is összeteszi hozzá.

— Meg kell tennie, főtisztelendő úr; úgy örülnének neki, olyan megtiszteltetésnek éreznék. Hát még ha ott mondaná nálunk az éjféli misét...

— Nem lehet, Esztiike, értse meg, nem lehet.

Az elnökékhez volt hivatalos a gyertyagyújtásra; lehetetlen lett volna megsértenie őket, hiszen annyi jót tettek vele. Egy napon vacsora után azért megpendítette náluk a dolgot: az éjféli misét. Persze nem most, hanem majd egyszer, valamikor jövőre.

Az elnökének megállt a kőötű a kezében.

— Megőrült az az Eszter? Még ilyen. Éjféli misét a telepen! Nem árulná el, hogy akkor nekünk ki misézik? Vagy talán kutyagoljunk le a

telepre, sétáljunk be az ellenségeink torkába? Igazán kedves. Nem is érttem, Lajos, hogy egyáltalán foglalkozik ilyen képtelen gondolattal.

— Ez mind azért van — lépett közbe szokása szerint csitítóan az elnök —, mert az illetékesek nem válogatják meg eléggé az embereket. Az én időmben egy fiatalembernek magvoltak a maga inasévei; míg azokat le nem szolgálta, hallgass volt a neve. Ezeket a mai fiatalokat meg, jóformán ki se bújtak a tojásból, máris a nyakunkra szabadítják. Csupa zöldfülű világmegváltót. Itt van ez az Eszter, hát kell ennél jellemzőbb eset? Ahelyett, hogy valami komoly helyre küldték volna, ahol lehiggad, kicsiszolódik, ideültetik a pereputtya kellős közepébe. Persze aztán apja-anya, sógora-komája mind csak ellenünk uszítja. Átvinni az éjféli misét a telepre! Méltóztassanak talán fölfáradni a templomba, ha olyan nagy az igényük arra az éjféli misére. De ördögöt van rá igényük. Ez az egész nem más, mint újabb kísérlet a mi jogaink csorbítására. Újabb próbálkozás a hagyományok ellen. Még is mondom alkalomatán a nagybátyámnak, nem jó vége lesz ennek az intelligencia-ellenes politikának.

— De hiszen úgy tudom, éppen őminenciája kívánta, hogy Eszter a telepre kerüljön — jegyezte meg ártatlanul a pap.

— Őminenciája öreg és az aulistái az orránál fogva vezetik — csattant föl ingerülten az elnöknek. — Igazán ideje volna már, hogy egy kicsit tájékoztsd — vetette oda az urának. Aztán békülékenyen a pap felé tolta a borospoharát. — Legyen szíves, Lajos, egy ujjnyit abból a vörösből.

... Erre, ilyesmikre gondolt a plébános álmatlan estéin, fönt a tetőn. a mellvédre könyökölve. Szomorú lett, maga se tudta, mi sajdul meg váratlanul a szívében. Az elmaradt éjféli mise talán? Az elmaradt szertetet, ami odalent várta? Kabátja alá befurakodott a szél. Megborzongott tőle; hazabandukolt a parókiára.

5.

Ahogy az idő múlt, egyre magányosabbnak érezte magát. Teste elnehezült, szelleme is megfáradt. Néha lehívták a bányatelepre egy-egy haldoklóhoz, s amíg megkente a szentelt olajjal a szikár, szíjas, munkában elnyüzött tagokat, komor, bizalmatlan tekinteteket érzett a hátában. Föllélekzett, mikor végre kiléphetett a szabadba, a csenevész akácokkal szegett salakos gyalogútra.

— Derék nép ez — mondta a sekrestyés, mintha a gondolataiban olvasott volna —, csak a sorsa nehéz. Aki ritkán kap jó szót, előbb-utóbb rosszat gyanít a jóban is. Meg aztán, tetszik tudni, aki azzal keresi a kenyerét, hogy naponta őzemberben a halállal...

Igy fecsegett. Így bölcselkedett az öreg, így tartotta szóval a hallgatót plébánost. Olykor negyedórát is várniuk kellett a sorompónál, míg befut a gyors, vagy nagy sípolással, pöfögéssel, zászló- és lámpalengetéssel egybetolnak egy szerelvényt. Sokszor egész csoport torlódott egybe. Kerékpáros férfiak, bányászok, akiknek letelt az aznapi munkájuk s most hazafelé tartottak valamelyik szomszéd faluba. Kendős asszonyok, karjukon kosárral; egyik-másik halk dicsértesséket rebegett feléje. És gyere-

kek; félénk falkába verődve bámulták s riadtan kapták el a tekintetüket róla, ha megpróbált rájuk mosolyogni.

Végre fölemelkedett a sorompó. A pap elgondolkozva kerülgette a tócsákat. Mennyi munka volna itt. Megismerni ezeket az embereket, megbarátkozni velük, fölfoldani a gyanakvásukat. Törödni egy kicsit az életükkel. Megtanulni a nyelvükön beszélni.

Lassitaniuk kellett: a kaptató tövébe értek s hegynek föl mindkettejüknek nehezére esett már a járás. A levegőből la:acsckán eltűnt a koromszag. Barátságos, meghitt fény sugárzott az ablakokból. Egy-egy árnyék köszönt felé az utcán, s a bolt előtt a fótanácsos öblös hangja:

— Honnan, honnan, szentatyám? Ma este visszaadjuk ám a tegnapi volátot!

Mert estéről estére folyt a játék s egyikük se tudta volna megmondani, hány hosszú esztendeje már. Verték, egyre csak verték a blattot a savanyú siller mellett s a fótanácsos mennydörögve sujtott le néha a doktor pagátjára.

— Elszámoltam magam — hebegte a doktor, s az elnök félig dühösen, félig tréfálkozva szapult:

— Hogy is ülhetek le ilyen pancser alakkal...

— Skiz oszt nem oszt — mondta a plébános és megkeverte a kártyát.

Otthon aztán, mert az utolsó években rossz alvó lett, læemelte polcáról ezt vagy amazt a könyvét, ceruzát, papírt tett maga elé és készült a vasárnapi prédikációra. Sok minden megfakult, ő maga is megkopott az esztendők során, de ez az egy megmaradt: a prédikáció. Soha kézületlenül a szöszekre nem lépett, soha a rögtönző képességére nem bízta magát; lelkiismeretesen készült hétről-hétre s hovatöbb ez lett az egyetlen öröme: ahogy az úntig ismert szöveg egyszerre megvilágosodik az értelme előtt s megtelik valami új jelentéssel, amire addig soha nem gondolt. Ezen a téren művelte is magát, meghozatta a friss könyveket s újabban néha éjfélig is elolvasgatott.

— Tegnap megint nagy dorbézolást csapott — incselkedett vele olykor az elnökne —, háromnegyed tizenkettőkor még világos volt az ablaka.

— Vaksi multság az! — legyintett a plébános. — Romlik a szemem, összefutnak a sorok előttem...

Pápaszemet csináltatott, de alig hordta pár hétig, máris erősebb kellett.

Akkor aztán egy délután, ahogy a templom körül sétálgatott, megállva s próbálgatva, vajjon ki tudja-e még venni azt a néhány szét-szórt házikót a szemközti hegyen, csatlakozót hozzá s belékarolt az elnök. Furcsa pár voltak, a pap, kissé pocakosan, májbeteg színével, derlepte hajával, s mellette dús szőke bajusszal piros-pozsgásan, vállasan, majd kicsattanva az élettől, az elnök.

— Rosszkedvűnek látszol az utóbbi időben, Lajoskám. Csak nincs valami baj?

A papot hirtelen idegenkedés fogta el a bizalmaskodó hangra.

— Nem, dehogyan próbált védekezni —. Csak tudod, a kor... Nem mindenkit faragtak olyan kemény fából, mint téged. — Ígykezett ne-

vetni hozzá, de egyszerre olyan erővel szakadt rá a magányosság érzése, hogy elcsuklott tőle a hangja. — A szemem is — mondta küszködve — a szemem is, tudod...

— Éppen ez az — csapott le az elnök —. Ha tovább strapálod, sose fog helyrejönni. Pihentetni kell, kímélni.

— Kímélni — legyintett bágyadtan a pap, de az elnök nem hagyta szóhoz jutni.

— Jó, jó, tudom, vannak dolgok, ahol nem kímélheted, utóvégre misézni például mégse misézhetik más helyetted. De ne haragudj, az adminisztratív munkával aztán igazán fölöslegesen gyötörd magad.

— De hát mit csináljak? — kérdezte a plébános, mint már annyiszor.

— Fogadni kell rá valakit. Egy olyan jól szituált egyházközség, mint a miénk, ennyit igazán megengedhet magának. Főként ha a papja egészségéről van szó.

— Igen, igen; csak hogy nem lesz az túl nagy megterhelés? — aggályoskodott a plébános.

— Attól függ — mondta óvatosan az elnök —. Attól függ, kit alkalmazunk.

A pap megállt, hunyorogva tekintett le a völgybe, melynek kocsonyás zöldjében hol megjelent, hol újra eltűnt a vasúti őrház fehér foltja.

— Attól függ, kit alkalmazunk — ismételte elgondolkozva.

— Nézd, Lajoskám — mondta az elnök —, én ezt az egész dolgot megbeszéltem már a pénztárosunkkal, meg egyik-másik tanácsstaggal. Egy idegennek minimálisan kétszázat kellene adnunk. No, ne ijedj meg, olcsóbban megússzuk. Tudod, az én Jutka lányom most végezte el Pesten a tanárit, de ezekben a háborús időkben, mikor sose tudni, hogyan fordul a szerencse, nem akarom, hogy távol legyen a háztól. Ilyenkor csak tartson össze szépen a család. Szóval Jutka szívesen elvállalja. Legalább nem únja magát jithon és neked is meglesz a segítséged. Fizetünk valamit neki, hogy főfája legyen a dolognak, ne mondhassa senki, hogy amolyan kéz kezét mos alapon megy. Százat, százötvenet, majd ezt még fixírozom a pénztárossal. A következő ülésre már be is vihetjük az ügyet: garantálom, nem lesz ellenzéke.

Fürkészve nézett a plébános arcába. Az megérezte, visszanézett rá, de nem látta, csak elmosódó körvonalát, mert szeme csupa könny volt a megerőltetéstől. Egy pillanatig úgy érezte, mintha bekötötték volna a szemét s magára hagyták volna egy kör közepén, mint a gyermekjátékban. Honnét fog fölcsattanni valami hang, valami taps vagy csúfolódó kacagás?

— Szóval ebben maradunk — mondta az elnök és karjánál fogva vonni kezdte a lépcső felé —. Holnaputánra összehívjuk a tanácsot. És talán az lenne a formája a dolognak, hogy tekintettel egészségi állapotodra, te kérnéd irodai segédedő alkalmazását. Akár most is megírhatjuk a beadványt...

6.

Aztán átrohant Csahej fölött is a háború. A visszavonuló csapatok fölrobbantották a patak fölött az országút hidját s egy-két háztetőt aknaszilánk ért, egyébként azonban nem esett komolyabb kár. Lent a bánya-

telepen megindult a munka, fönt a tetőn kitérte kapuját a templom. Soha annyi embert nem látott még, mint akkor az évvégi hálaadáson. A papot, ahogy a szószékre lépett, meglepte ez a sokaság, ez a sok ismeretlen arc a félhomályban. Az izgalmak megviselték, fáradt volt s időnkint szédülés fogta el. Míg beszélt, egyre az idegen arcokat nézte, de azok zártak voltak, kökemények, nem árultak el semmit. Hanem egyszerre, az oltáron égő gyertyák sápadtan rángatózó visszfényében mintha megmozdulnak volna. Mintha egybefolytak volna, egyetlen óriási, árkokkal televesett Krisztus-arcáé.

A pap megdőbönt. A mondat közepén elakadt a hangja. Az intelligencia padjaiból, érezte, kíváncsi, gúnyos, rosszálló pillantások fordulnak feléje. Még egy pillanat s összeomlik, leborul a szószéken s arcát tenyerébe temetve följjajdul a rémülettől. Görcsösen belekapaszkodott a korlátba. Lehúnyta, aztán lassan, rettegvé fölnyitotta a szemét. Mint ahogy függőnyt húznak szét, úgy oszlott el a látomás. Mintha két fekete szárny lebbent volna a falak felé. És most már ismét csak a bányászok merev sziklaarcát látta.

— Kissé indiszponált voltál — jegyezte meg az elnök a sekrestyében, amint boldog újesztendőt kívánt a tanácsstagok élén —. No majd helyreüjtjük valami jóféle szíverősítővel.

A pap még imádkozott egy keveset, aztán kikémlelt a sekrestyeajtón. A templom üres volt. Fölvette a kabátját, kalapját, kilépett a hideg estébe.

Nem messze a lépcsőtől, a fogadalmi kereszt alatt, kissé félrehúzódba negyvenötven főnyi csoportot vett észre. Tüstént megismerte őket s önkéntelenül hátrahőkölt. Az a gondolata támadt, hogy órá várnak, tőle akarnak valamit. De már nem vonulhatott vissza: nyomában ott toporgott a sekrestyés, és különben is kilépett már a templom árnyékából egy lámpa fénykörébe.

— Meg kell adni, kivágták a rezet — motyogta mögötte az öreg —. Tán újévet jöttek köszönteni ilyen szép processzióval.

A pap mély lélekzetet vett és nekivágott a térnek. A csoportban félszeg mozgás támadt. A plébános egy pillanatra megtorpant; már-már odalépett hozzájuk; de hirtelen elfogta a szorongás. Leszegte a fejét; megemelte a kalapját és tovább sietett. Érezte, amint arcát előlönti a pír, mint egy veszőfutáson.

Nem az üres telken át ment, hanem a főutcán s ott csöngetett be az elnökek kapuján. Hozzájuk volt hivatalos szilveszteri vacsorára.

7.

A háború végetért, de a megbolygatott embertömeg még sokáig hullámzott. Voltak csahojjak, akiket valami hirtelen ösztön egyszerre az Alföld vagy a Dunántúl felé szólított, és voltak, akik itt vagy amott a világban mintha csak arra vártak volna, hogy valamelyik megüresedett csahoji házban üssenek tanyát. Március derekán például az öreg kántornak levelet hoztak Szegedről a menyétől. Nem is volt többé nyugta, míg össze nem rakta a motyóját s föl nem kéredezkedett egy délnek tartó

teheratuóra. Így kavargott az ország népe; elfelejtett rokonok jöttek látogatóba, elveszettnek hiit fiúk toppantak be; egy szép tavaszvégi délután megérkezett, csak úgy gyalogosan, az elnök unokaöccse is. Apját-anyját megölte, lakásukat szédülta a bomba; nem volt senkije Pesten, össze-szedte hát, ami a pusztulásból megmaradt s elindult Csahoj felé, ahol kisdíák korában a vakációkat töltötte a jó magaslati levegőn. Az elnök szívesen látta, különösen mikor kiderült, hogy Jóska a romok közül némi kis aranyat is hozott magával a hátizsákjában.

Húsz éves fiatalember volt s nem sok vizet zavart. Hálából, amiért befogadták, igyekezett hasznossá tenni magát a ház körül, fát vágott, vizet hordott, gondozta a konyhakertet, délutánonkint meg fölment a kórusra s próbálgatta a gyermekkorában ráragadt gyér zongoratudományát. Lassankint egész tűrhetően eljátszotta félkézzel a Zeng a harangot, meg a Nyujtsd ki mennyből.

Egy nyári vasárnap nekifoháskodott s végigkísérte az éneket a nagymisén.

— No, van már kántorunk — lelkenedett a doktor a templom előtt, de az elnök leintette.

— Ez csak olyan kocakántorság.

A gondolatot azonban jónak találta. Főnyeremény ez az állás egy húsz éves kamasznak. Szépen eltarthatja magát belőle, s az ő válláról is leesnek ez a váratlanul rászakadt teher.

Óvatosan fogott hozzá, kerülgetve a dolgot; gyanakvóvá tette az idők változása.

— No, mégiscsak lecsendesedik lassan a világ, visszazökkenünk a kerékvágásba, hála Istennek. Most aztán már ezt a kántorkérdést is előbb-utóbb meg kell oldanunk.

A tanácstagok, a hangadók azonban most is csak a régi jó cimborák voltak, ismerték a gondolatát is. Az egyszerűbbe pedig ment szépen a kolompások után.

— Mit kell azon megoldani? — hangzott itt is, ott is a válasz. — Megoldódott az magától. Megérdemli az a lapaj Jóska gyerek, eleget fáradozott eddig ingyért. — S mert az elnök egy kicsit szabódott: — Csak sose tiltakozz; rokon ide, rokon oda, neked semmi dolgod vele, majd mi megválasztjuk. Itt nőtt föl, szinte a mi fiunk; s csak nem engedünk be magunk közé idegent? Különben is, össze kell tartani a nehéz időkben.

A pap nem emelt kifogást. Kedvelte ezt a szolgálatkész, hallgatag fiút, aki esténkint fölolvastott neki a könyveiből s beszámolt a telepi hírekről, mendemondákról. A háború szétugrasztotta a tarokkpartit s az emberek különben is visszahúzódtak, maguknak éltek; a plébános is többnyire otthon üldögélt, legfőljebb esténkint sétált egy keveset a templom körül az újdonsült kántor karján. Valami furcsa, félszeg bizalom nyilatkozott benne a fiú iránt. A szentély mögött, ahogy megcsapta arcát a szél, megállt olykor s elnézett a völgy felé.

— Hiába — mondta —, nem látom. Csak egy kis vibrálást látok, annyi az egész.

Pedig hogy szerette volna látni. Nem a szeme miatt, nem az alatt

csillámló száz és száz kicsi fényért. Hanem csak hogy lássa, hogy anynyival is több közé legyen hozzá. Mert ahogy a templom körül baktatott a kántorral, ahogy otthon üldögélt a szobájában, ahogy vakcin a breviáriummal küszködött, egyre a telepre gondolt, a bányászokra, a gyerekekre, akik ijedten rebbentek szét az útjából, a füstmarta akácokra, melyeken mint rongyolt tüdő a csenevész lomb, a piros téglaházakra, melyeknek falát vastagon bekepi a korom; egy boldog napról ábrándozott egyre, szikrázó téli délelőtről, vagy szelíd nyári alkonyatról, litánia után, amikor a füstfelhőket olvadtarany fénnel ragyogja be a leáldozó nap; elképzelt, hogy lent van a telepen, egy új templom előtt a bányászok közt s már nem fél tőlük többé, legyőzte magában ezt a riadtságot, megtalálta hozzájuk az utat, szívükhöz a szót, s ki tudja mondani végre, amit napról-napra jobban érez, úgy, hogv szinte fojtogatja már, itt ül a mellén, a torkán, mint egy asztmás görcs, mint egy duzzadt seb: hogy szerteti őket.

— De hát mit csináljak? — motyogta magában tehetetlenül. Késő volt; fáradt volt és megtört. Ahogy az ablakhoz húzott karosszékben kuporgott, számbavette magában az életét. Csendes, szürke, egyszerű élet. Kereste, hol rontotta el. De nem akadt benne semmi zökkenő, semmi kisiklás. Semmi harc, semmi merészség. S most itt van ezen a szigeten, itt fönt a tetőn, kívül a világon.

— Befontak, behálóztak — mormolta —. Befontak, behálóztak...

Feje lelankadt, elnyomta az álmom. Hogyan is tudná széttegni ezt a hálót, öregem, vakon, kimerülten? A Jóska szép gyöngéden begöngyölgette a lábát a teveszőr takaróba.

8.

Szemközt, a zöldredőnyös házban az elnök is nekiült olykor a számadásnak. Szivarra gyújtott, még békebeli trabukóra, hátravetette magát a karosszékben s nézte a bodorodó kék füstöt. Elégedett volt; úgy érezte, megtette a dolgát. A lánya állában. Árván maradt unokaöccsének kenyeret adott a kezébe. Vagyonát úgy-ahogy megmentette. Nem tört meg se a teste, se a lelke. S itt áll a vártán, harcra készen. A pap kidőlt mellőle s magában, a lelke mélyén el is árulta őt. Őt, őket, mindnyájukat. Az elnöknek finom szimatja volt, megsejtette, mi megy végre az öreg plébános lelkében. Rokkant lélek, nem bírja az idők terhét. Nem baj; ő résen áll, megvédi ezt a várat a pap ellenére is.

Ha ezeken a dolgokon tünődött, mindig egy rajz jutott eszébe az iskolás történelemkönyvéből. Az egri vár. Vastagfalú erőd egy hegy tetején, s lent a völgyben sátor sátor hátán, a végeláthatatlan török tábor. Ez a tető, ez a templom, ez a főtca: ez az ő váruk. A csahojak vára. Az egyház vára. Az Isten vára.

S ott lent a bányatelep, a rohamra készülő pogányok. Az elnök néha azon kapta magát, hogy türelmetlenül várja, sürgetné, ha lehetne, a plébános halálát.

— Nem ilyen ember kell ide a mai időkben — mondta olykor a feleségének —. Erő, bátorság, fiatalság. Egy új Kapisztrán...

— Olyan pap, aki hozzánk hűz s nem cimborál a hátunk mögött a prolikkal — szállította le a történelmi képzelgéseket a valóság síkjára az asszony —. Szegény Lajos, egy kicsit meghibbant vénségére.

Igy aztán szinte megkönnyebbültek, amikor egy este beállított a Jóska a hirrel, hogy az öreg plébános békeséggel elaludt az Úrban.

9.

Rövidesen megérkezett helyébe az új pap. Szikár, szűkszávú fiatal ember volt, kicsit érdes modorú.

— Neveletlen paraszt — mondta az elnökné, mikor nyolc nap is eltelt s hiába várta vizitre.

— Nem ér rá — jegyezte meg bosszúsán az elnök —. Lent udvarol a bányászoknak. No csak udvarolon, majd megüti a bokáját.

S várak izgatottan, hogy megüsse. Csakhogy hiába várták. A fiatal pap nem sokat beszélt, annál többet dolgozott. A tetőről gyanakvó szemek kísérték minden lépését. Mit mond, mi művel, kivel beszél. Mikor botlik meg, mikor jelenthetik föl a püspöknél.

— Jegyezni fogom a prédikációit — füstölgött a főtanácsos s evangélium után valóban kitett a térdére egy iskolai irkát. De a pap csak a szentírást magyarázta, hol a leckét, hol az evangéliumot, végig az egész ádventen. Egy szívvel, egy ajakkal tiszteljétek Istent, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyját. Isten békessége, mely minden érzelmet meghalad, oltalmazza meg szíveteket és elméteket Jézus Krisztusban. S a negyedik vasárnapon: ne ítéljétek idő előtt, míg el nem jön az Úr, ki majd a döntés rejekét is megvilágítja és a szívek szándékát napfényre hozza.

— Ez a fickó egyre vakmerőbb lesz — jegyezte meg mise után a főtanácsos —. Ideje volna az orrára koppintani. Nem szeretem az ilyen célozgatásokat.

— Ugyan — hessentett egyet az elnökné —. Csak nem képzeli, hogy célozgatni mer? Nézze kércm, ne lásson mindenütt rémeket. Primitív kis papocská, azt kárálja, amit a szemináriumban bemagolt. S ilyen embert küldenek ide manapság!

— Ilyen exponált helyre — tódította meg a doktor —. Ahol minden szónak súlya van.

Betértek egy kupica pálinkára az elnökekhez. Ott aztán, ahogy fölhajtották a szilvóriumot s Emnácská kínálni kezdte a sós süteményt, az elnök azt mondta:

— Nagyon tévedtek, ha az hiszitek, hogy ez az ember afféle ártatlan, naív kis szent. Hetek óta figyeltetem; utóvégre ha az aula nem ismeri az emberét, köelességemnek tartom, hogy pásztorával szemben is oltalmazzam a nyájunkat. — Egyre emeltebb hangon beszélt, megilletődve a szavai ünnepélyességétől. — Egy ideig még várok; megvárom, amíg betelik a mérték. Hanm akkor aztán kenyértörésre viszem a dolgot.

Többet nem mondott, bármennyire faggatták is az új pap bányatelepi üzelmei felől. Kikísérte a vendégeket; jelentőségeljesen búcsúzott el tőlük, mint csata előtt tisztjeitől a hadvezér. Jutka jött futva a telkerát a parókiáról; megvárta, együtt mentek be a szobába. Ott a lány le-

dobta kalapját, táskáját a kanapéra; az apja csak most vette észre rajta, milyen földült.

— Képzeljétek, kirúgott, mint egy cselédet!

A pap megköszönte az eddigi fáradozását s közölte vele, hogy az újesztendőben már nem tart rá igényt. Azt a kevés munkát maga is elvégzi. Takarékoskodni kell, a telepi kápolnára. Persze, a törvényes végkielégítéssel...

Az elnök leült, fölugrott, járkált, megtorpant; úgy érezte, menten szétveti a düh.

— Ehhez még nekem is lesz szavam! — csikorogta s rázta öklét a parókia felé.

Ilyen viharok közt érkezett el a karácsony. Feszült izgalomban, mint egy csatátérre, vonult ki az intelligencia a tiszorai nagymisére. A templom zsúfolva volt; egyetlen pad állt üresen, oldalt a szentélyben, a többi mind tömve, az első kettő is, melyben emberemlékezet óta mindig a csahoji előkelőségek ültek. Abba a szentélybeli padba tuszkolta be az elnök a hölgyeket. Ő maga tüntetően állva maradt mellettük, nem is annyira az oltár, mint inkább a hajó felé fordulva. Éles, harcra kész tekintettel mérte végig a tömeget. Aztán fölharsant az ének. Dicsőség Istennek, békesség embernek.

Mintha ezer és ezer torok, mintha száz meg száz harsona zúgta volna. Telten, öblösen, ércesen zengett, árnyalás nélkül, mintha a szívek-ből szakadna föl, mint az áradás. Ahogy azt énekelték, magasan, kitarottnan; dicsőség, s aztán: békesség, a hangorkán nekizúdult a falaknak, megrengette a templomot, szinte szétvetette a szentélyt. Az elnök konykul állt, küszködött ezzel a hatalmas hanggal, mely lecsapott rá, mellenragadta, megrázta, fölkapta s megforgatta, mint szél a pelyvát. Szétvetette a lábát, s hátát nekivetette a falnak. Azt gondolta: be-törték a barbárok. Keze ökölbeszorult a bekecse zsebében.

Ekkor a pap kifordult az oltárnál és olvasni kezdte a leckét, Pál apostolnak a zsidókhöz írt leveléből, az első részből, az elsőtől a tizenkettedik versig.

— ... Azok elmúlnak, te ellenben megmaradsz; mindannyian mint a ruha elavulnak és mint az öltözetet kicseréled őket és elváltoznak, te ellenben ugyanaz vagy és a te éveid el nem fogynak.

Az elnök leszegte a fejét s az ajkát rágta. Egy-egy szóval teltebben szállt felé a hang; ilyenkor érezte, sejtette, hogy a pap feléje fordul. Mint a ruha elavulnak... Az öreg plébánosra gondolt... Kicseréled őket, és elváltoznak. Mivé változhatott odalent a föld alatt?... Kicseréled őket. Nem, nem engedi, hogy kicseréljék. Levessék, mint az elavult ruhát. Kinevessék, félrelökjék, eltapossák. Fölnézett, kihívóan, keményen az új pap szemé közé. Azzal a szándékkal, hogy belézarja a prédikációba.

De a pap visszanézett rá s végtelen nyugalom és szelidség tükröződött a szemében. Az elnök elkapta a tekintetét; a hajó felé fordult. Arcokat látott egymás mellett, egyformán szinte a feszült, áhitatos figyelemben, mint egy zsúfolt rajzon. S a szemekben ugyanazt a nyugalmat és békét látta, mint az imént a plébánoséban. Fényt, ami nem múlik el.

hanem megmarad. A ruhák elavulnak és kicserélik őket, elváltaknak és megsemmisülnek, de ez a fény megmarad és ki nem alszik, ez a fény, amit fölguyított a sziklaarcok mögött az új pap. Egy pillanatra valami fájdalmat érzett, a kirekesztettség fájdalmát. Aztán nyomban megkeményítette a lelkét.

Otthon a főtanácsos várta.

— Kérlek, ez több a soknál. Hogy még a templomból is kiszorítanak... Még ma beadom a lemondásomat.

— Én pedig a helyemen maradok! — vágott az asztalra az elnök. — És megmutatom...

Elakadt a szava. Mit akar megmutatni? Töltött a szilvóriumból, odakoccintotta pohárkáját a főtanácsoséhoz.

— Egészségedre — mondta mogorván.

10.

A püspök ebédutáni feketéjét szürcsölgette a dolgozószobájában, mikor a titkár bevezette hozzá. Töpörödött, beesett ajkú, egészen kopasz kis öregember volt a főpap. Megrázta az ezüsthangú kis csöngőt, mely az íróasztalán állt s még egy csészét hozatott. Reszketős, kékeres kezével azt asztal melletti szék felé intett.

— Isten hozott, fiacskám. Ül le, tölts magadnak kávé. — S mint mindig, elkezdett panaszkodni, inkább csak szokásból, mint komolyan. — Jól esik ilyenkor, ebéd után; mert tudod, már csak ez a kávé tartja bennem a lelket, nem is tudom, mi lesz, ha elfogy. Másfél kilót vittek el tőlem — mondta szinte sírósan, — másfél kilót, az én koromban egy életre való adagot. Ha hallasz valahol eladó kávé, okvetlenül ird meg, vagy üzend meg a papotokkal, mert én elpusztulok kávé nélkül. — Míg beszélt, fejét kissé félrefordítva, tekintetében egy parányi gúnnyal fűrkészte az elnök arcát. Aztán meglepő gyorsasággal lecsapott rá. — Protekciót akarsz? Tudod, nem szeretem az ilyesmit. Az ember nem azért püspök, hogy állásokba dugdossa a pereputtyát. Különben is vége a protekciónak.

— Nem, nem, Isten őrizzen — mentegetődzött az elnök és zavarában kortyolni kezdte a feketét.

— Akkor a papotokra akarsz panaszkodni. No, mondd csak bátran. Ha megittad, tölts még egygel. De vigyázz, nekem is hagyj egy ujjnyit.

Az elnök szépen elképzelte magában a vonaton az audienciát, előre elkészítette a mondatokat, előre megfogalmazta a fordulatokat, melyekkel majd lassan rátereli a szót a dologra; meglepte, kihozta sodrából ez a lerohanás.

— Kegyelmes atyám — dadogta, de a püspök közbeintett.

— Ezt mind hagyj el. A többit mondd. Összevesztetek?

— Nem — mondta az elnök —. Méltóztatik tudni, az öreg plébánosunk meghalt...

— Tudom. Elég tehetetlen volt már szegény öreg, Isten nyugosztalja. Nem ebbe a világba való. No de a Joisten elszólította és küldött helyébe újat, fiatalat. Hát csak halljam, mi a baj vele. — S megint félre-

hajtva fejét, azzal a kis gúnnnyal, a szeme sarkából pillogva feléje: — Új söprű jól söpör?

Az elnök faszengett, nem értette, miféle tréfa ez. Játszik vele ez az öregember? Mintha kis türelmetlenség villant volna meg a pergamenarcon.

Az elnök nekifoháskodott s egyvégigében kitálalta a panaszát. A püspök lehúnyta a szemét, úgy hallgatta. De az is lehet, hogy aludt egyet közben. Az elnök már régen abbahagyta s a főpap még mindig mozdulatlán arccal, húnýt szemmel kuporgott a széken. Aztán végre fölneézett.

— Értem. Szóval kitérnek a templomotokból.

— Nem egészen így, de ha meg méltóztatik engedni...

— Jó, jó, ne nyargalj a szavakon. Elfoglalják a helyeteket, mondod.

Nem így van?

— De igen.

— Ej, ej — hümmögött a püspök —. És mondd csak, másutt nincs is hely abban a templomban? — kérdezte ártatlanul. De nem várt választ, nyomban folytatta: — Kellemetlen lehet, nagyon kellemetlen. Képzelem, a feleséged önagysága... Egy kicsit, hogy úgy mondjam, bántotta az illatuk, nem igaz? A fokhagymaszag. Ilyenkor, a kolbász-szezonban...

Fölnevetett, száraz, kurta kis károgással. Az elnök nem tudta, mit tegyen s hogy a püspök komolyan beszél-e, holmi magunk között modorban, vagy tréfál és csúfolódik. Tanácsosabbnak tartotta tréfának venni a dolgot s udvariasan nevetett egyet.

— Bizony, fokhagymaszagúak — mondta a püspök s rá-ráhunyorgott félighúnyt pillái alól —. Akárcsak a zsidók Galileában. Képzeld el azt a rengeteg embert, körben a tó partján s olyan közel hozzá, hogy az arcába leheltek. Mert azok aztán falák ám a hagymát, nemzeti elédél volt náluk; az Úr Jézus meg csak állt köztük és dehogysis utálta őket. Mondta, egyre mondta, hiszen emlékszel rá. Boldogok ezek, boldogok azok. Boldogok vagytok, midőn szidalmaznak és üldöznek benneteket; és — folytatta s egy gyors, pengeéles pillantást vetett rá — hazudván minden rosszat mondana rátok. — Egy pillanatnyi szünet után hozzátette, hangsúlyozva: — Értettem.

Úgy látszott, mintha a sok beszéd kimerítette volna s elszenderülne. De abban a pillanatban, ahogy az elnök megmozdult a széken, fölpatant a szeme.

— Töltsd ki azt a maradék kávé — mondta.

Az elnök engedelmeskedett, aztán fölállt.

— Hát én nem háborgatom tovább, kegyelmes atyám.

— No csak maradj — mondta a főpap —, hiszen jól elbeszélgetünk. Hol is tartottunk? Persze, a zsidóknál, Galileában. Érdekes dolog ez, fiacskám. Mind elmentek hozzá, Judeából, a tíz városból, a Jordánon túlról. Akikkel eddig senki nem törődött. Hozzá vitték a betegeket és a nyavalyákban és kínokban sínylődőket, az ördögösöket és holdkórosokat. Talán meg se kell gyógyítani őket. Csak éppen ápolgatni, gyógyítani. Vigasztalni. Törődni velük, ahogyan az Úr Jézus törődött. Hiszen úgy szomjaznak egy kis szeretetre.

Lehajtotta a fejét s többé nem szólt. Hagyta, hogy az elnök fölálljon, lehajoljon, megcsókolja a gyűrűjét s elinduljon az ajtó felé. Akkor azt mondta:

— Várj, fiacskám, egy pillanatra.

Nehézkesen fölemelkedett a karosszékből és odatípegett botjára támaszkodva az elnökhöz. Csak most látszott igazán, milyen töpörödött, válláig sem ért a férfinak.

— Tudod, fiacskám, csak azt akarom mondani — botjával a szőnyeg mintáit rajzolgatta —, én a te helyedben nem vesződnék többé ezekkel a dolgokkal. Atadnám szépen a helyemet másnak. Minek is ragaszkodnék egy ilyen terhes hivatalhoz?

— De kegyelmes atyám — lépett hátra az elnök —. Megfussak. Eppen most, ezekben a veszélyes időkben?

A püspök elmosolyodott, finoman, gúnyosan s egy kicsit talán szomorúan is.

— Veszélyes idők? Nem, fiacskám. Tudod mi ez? A szüret ideje. Amikor kipréselik a szőlőt. Amikor minden új munkát megfogadnak az Úristen szólejtébe. No, Isten áldjon, menj, fiam, békességben.

Az elnök még egyszer lehajolt, hogy megcsókolja a gyűrűt, és a püspök apró keresztet rajzolt hüvelykjével a homlokára. Közben mélyen az arcába nézett, a szemébe, melynek sarkában egy könnycsepp csillogott, a szégyentől vagy a megaláztatástól. Egyszerre megsánta ezt a gögös, uralomvágyó, féktelen embert. Megveregette az arcát, akár egy gyerekeknek.

— Bizony, fiacskám, kikopunk lassan. Szoktad Szent Pált olvasni? Elavulunk, mint a ruha és kicserélnek, mint az öltözetet. Én is várom, várom, hogy az Úristen kicseréljen, hiszen ideje volna. Elmúlunk, fiacskám, a földön, „te ellenben megmaradsz” — mondja Szent Pál. Vagyis hogy az Isten az ő egyszülött Fiaának. „Te ellenben ugyanaz vagy és a te éveid el nem fogynak.” És egyedül ez a fontos.

Kituszkolta a férfit az ajtón; az ablakhoz típegett s kinézett a kertre. Elismételte ezt a verset: „Te ellenben ugyanaz vagy és a te éveid el nem fogynak”. Valahogyan könnyű, boldog, jókedvű lett tőle, s egyszerre csak azon kapta magát, hogy valami régi, együgyű kis gyerekdalt dúdol ott az ablakban.

Henri de Régnier:

TENGERPARTON

Nyúlj itt a parton el és vedd a két kezed
Közé, hogy elszitáld e sok homokszemet,
Mely szőke és a nap tüzén arannyal ég:
S hunyó szemekkel így nézd el merengve még
A tiszta víztüskört s az áttetsző eget
S ha majd szeliden és tűnődve érezed,
Hogy ujjad könnyű már s nem húzza semmi súlya,
Csukott pillád amíg lassan kinyílna újra,
Gondold meg, életünk így küldi visszatérve
Tűnő homokszemét az örök partfövényre.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Ha valami szerencsétlenség éri felebarátunkat, különösen ha nem is kegyeljük, szívesen látjuk abban magasabb hatalmak „büntetését“. Őszönös emberi hajlammal tűnik fel ez, amelyet böven táplálnak a jámbor anekdoták és amely a kevésbé jámbor pletykákban is készséggel éli ki magát. Lényegileg azonban nem más ez, mint a *historicismus* legalsóbb fajtája, azé a historicizmusé, amely a *természetes ész segítségével* szeretné felfedezni és felfedezhetőnek is véli az *emberi történet belső értelmét és jelentését*. Hogyan — kérdezhetné valaki —, hát nincs ennek a történetnek belső értelme és jelentése? Vagy talán nem az Isten országa felé tartunk a jónak és a rossznak abban az örökös harcában, ahol ok nélkül még a csecsemő hajszála sem görbül meg? Nos, ami a főtételt illeti ebből, azt mi, keresztények, *valóban valljuk*, csakhogy nem természetes megismerő képességünk, hanem *isteni kingilatkoztatás alapján*, ami merőben más dolog. Az is áll, ugyanezen az alapon, hogy ok nélkül semmi sem történik, ám ha ezt úgy fognók fel, mintha az egyén vagy a közösség minden szerencsétlensége isteni büntetés lenne, akkor nagyon is összűtköznénk éppen a keresztény szemlélettel. Legalább is ezt állítja és bizonyítja C. S. Lewis abban a hallatlanul érdekes tanulmányában, amelyet a historicizmus tudományos bírálataként a *Month*-ban tett közzé.

A historicizmusnak ez a fajtája, mint mindannyian tudjuk, örömet támaszkodik az Őszövetség tekintélyére, sőt némelyek éppen azt tartják a zsidó próféták különleges jegyének, hogy ezen a módon magyarázzák az egész történetet. Erre azonban Lewis kettőt válaszol. Az egyik, hogy miután a Szentírás olyan könyv, amely isteni sugalmazásra hivatkozik, *a tudós nem vitatkozhatik a prófétákkal*. Abból azonban, hogy Isten *bizonyos* szerencsétlenségeket „ítéleti“ gyanánt fedett fel *bizonyos* kiválasztott személyek előtt, még senki sem meríthet jogcímet arra, hogy általánosítsunk és most már *minden* szerencsétlenséget ítéletnek állítsunk be. Kivéve, ha magát is prófétának jelenti ki, akkor azonban elbírálására megint nem a tudós hivatott. Másodszor és most már érdemben viszont azt kell leszögeznünk, hogy a történet ilyen értelmezése nem volt valami különös sajátossága a régi zsidó vallásnak, sőt ellenkezőleg, *ez volt éppen az a vonása, amelyben egyezett a pogánysággal*. Hogy a szerencsétlenséget a megsértett istenségnek tulajdonítsák s emiatt kikutassák és megbüntessék a sértés elkövetőjét, a világ legtermészetesebb dolga volt akkoriban. Gondoljunk az *Iliász*, vagy az *Oedipus Király* dögvészére. A Szentírás megkülönböztető jegye és értékes sajátossága éppen azoknak az *isteni helytelenítéseknek* a sora, amelyek a historicizmusnak ezt a gyermekded és önkéntelen fajtáját érik. Ilyen elutasítást találunk Jób könyvében, az Izaiás-jövendölte „szenedő szolga“ esetében, majd Jézus zavaiban a síloei torony áldozatairól (*Luk. XIII. 4*) és a vakon született emberrel kapcsolatban (*Ján. IX. 13*).

Ha a historicizmusnak ez a fajtája fennmaradt — mondja Lewis —,

a kereszténység ellenére maradt fenn. S ez búvik meg szekularizált formában az olyan érzelmi hangsúlyú szólamok mögött is, amilyen „a történelem itélete”.

* * *

Tanulmányában egy helyen a „historicizmus” megfelelőjeként a „történetbölcselet” kifejezést is használja Lewis. Világos azonban, hogy bírálata semmiképp sem vonatkozhatik a történetbölcseletnek arra a részére, amely magának a történettudománynak problematikájával foglalkozik. Maga sem sorolja továbbá a historicizmus fogalma alá azokat a kutatókat, aki valami irányban „értelmet” próbálnak vinni a történe-
sekbe. Okozati összefüggéseket keresni köztük — nagyon is a „historikus” dolga. Sőt — mint kiemeli s ahogy még szólni fogunk róla — az sem historicizmus, amikor a kutató az ismert történeésekből ismeretlenekre következtet, vagy akár jövendöl is. Mert ha mind az előzmények, mind a következtetések tekintetében megmaradtunk a történet keretében, legfeljebb tévedünk. Historicizmusról ugyanis akkor van szó, ha történeti előzményekből nem csupán történeti, hanem ezen túlmenő, rendszerint metafizikai következtetéseket szűrünk le.

A „historikus” és a „historicista” egyképen megállapíthatja valamiről, hogy annak „meg kellett történnie”, de ez a „kellett” nem ugyanazt jelenti náluk. A historikus azért mondja, mert ahhoz, hogy a szóbanforgó esemény történhetett, előbb már annak a valaminek is végbe kellett mennie: hogy Fattyú Vilmos Angliába érkezhessenek, át kellett kelnie a Csatornán. A historicista viszont úgy gondolja, hogy az eseményt valami végső, a dolgok természetében rejlő vagy a látható valóságon kívül fekvő ok szükségszerűen írta elő. Így amikor Carlyle a történetet „a kinyilatkoztatások könyvének”, vagy amikor Novalis „evanéliumnak” mondta, historicisták voltak. Nem különben Hegel, aki az Abszolút Szellem fokozatos kibontakozását látta a történetben. És historicizmussá válik az evolucionizmus is, mihelyt nem éri be egyszerűen egy biológiai elmélet szerepével, hanem az egész történeti folyamat megfejtésére indul. Költők is eveznek sűrűn ebben a mederben, amikor olyasféle kijelentéseket tesznek, mint Keats a *Hyperion*-ban: „S ez az örök törvény, hogy akik elsők a szépségben, elsők legyenek a hatalomban is.”

Pedig az egész historicizmus játékos ábránd s akik művelik, csupán idejüket vesztetik nagyobb haszon nélkül.

* * *

A fogalmak ilyenén tisztázása után vegyük most fontolóra magát a történetnek *iskolás keresztény szemléletét*. Meglehetősen közhelyé vált az az állítás, hogy egyfelől a zsidó és a keresztény, másfelől a pogány és a pantheista gondolkodást éppen az a jelentés különbözteti meg, amelyet a történetnek tulajdonítanak. A pantheisták szerint az, hogy az időnek tartalma is lenne, egyszerű képzelődés, s a történet is csupán álom. A görögök szemében a történet csak folyamat, amely legjobb esetben visszatér; értelmet nem a *levésben levőben*, hanem a *létezőben* kell keresni. Ezzel szemben a kereszténység a történetet jól meghatározott eseménysornak tekinti, amelynek forgató pontjai a teremtés, a bűnbeesés, a megváltás és

az ítélet. S valóban, így is tárja elénk a „par excellence” isteni kinyilatkoztatás.

Lewis sem tagadja, hogy a történetet ekként kell látnia minden kereszténynek. De csak *bizonyos értelemben*, s hogy mi ez az értelem, arra is ráter. Előbb azonban figyelmeztet bennünket, hogy az imént említett és közhelyes keresztény-pogány ellentétnek nincs alapja a valóságban, nincs pedig azért, mert ez az ellentét kifejezetten csak a görögök és a keresztények, nem a keresztények és a többi pogányok között állapítható meg. Az északi germán istenek például — nem úgy, mint *Homeros* istenei — maguk is bennegyökereznek a történeti folyamatban. *Odin* az aggódás istene, akit nagyon is foglalkoztat az idő. Szemükben a mindenség története nem egyszerű folyamat vagy körforgás, hanem visszahozhatatlan, tragikus és epikus menetelés az elmúlás felé. Ha pedig azt mondánók, hogy ez talán már a kereszténység befolyása, mit szóljunk a rómaiakhoz? Egészen bizonyos, hogy ők már nem közömbösen, vagy tisztán tudományos és mesélgető érdeklődéssel nézték a történetet, miként a görögök. A rómaiak egyenesen a „historicisták nemzete” voltak, *Vergilius* is a „fata Jovis” valóságát énekel meg városalapító Aeneásában, akinek minden kalandja, kezdve a trójai meneküléstől és Dido szerelmétől, ebből meríti egyetlen értelmét. Nem véletlen, hogy *Dante* éppen *Vergiliust* teszi meg vezetőjének: az ő historicizmusa messzememenően római és pogány, csak ügyesen és kétségkívül őszintén verődik bele csapként a keresztény eszmék duzzadt tartályába. S Lewis még azt is hozzáfűzi, hogy *Szent Ágoston*, bár joggal tekinthető „a” keresztény historicistának, épp azért lett azzá, hogy visszaverje a pogány historicizmust. A *De civitate Dei* azoknak felel, akik Róma szerencsétlenségét a megtagadói istenek bosszújának állították be. „Nem azt mondom — írja Lewis —, hogy méltatlan feladat *Szent Ágoston* lángeszéhez, vagy hogy a saját historicizmusa csupán *argumentum ad hominem* lett volna. De nyilván nem tekinthetjük sajátosan kereszténynek benne egy olyan terület elfoglalását, amelyet valójában az ellenfél szemelt ki magának.”

Mint azonban előrebocsátottuk, *bizonyos értelemben* mi keresztények valóban „historicisták” vagyunk. Hitünk szerint ugyanis minden, ami történik, Isten akaratából, vagy legalább is megengedése nyomán történik. Következésképpen mindannak, amit az idő hoz magával, a maga összességében és teljességében Isten bölcsességét, igazságosságát és könyörületességét kell kifejezésre juttatnia. Ebben a tekintetben épp oly megszerte mehetünk, mint *Carlyle* vagy *Novalis*, vagy bárki más. A történet igenis örök evangélium, s a történelem Isten kezeirása. Most jön azonban a bökkenő. Ahhoz ugyanis, hogy valóban *el is olvashassuk és meg is érthessük* ezt a kéziratát, három csodára lenne szükség. Az egyik, hogy az idő egész tartalma feltáruljon előttünk, a másik, hogy képesek legyünk számontartani az események végtelen halmazának legparányibb részleteit is, a harmadik, hogy Isten meg is magyarázza nekünk azok összefüggéseit, még pedig a mi észbeli tehetségünk színvonalán. Szellemesen jegyzi meg Lewis: ha az égbolt leszakadna, megfoghatnánk minden pacsirtát. Az égbolt azonban egyelőre nem szakad le, s elénk az a kérdés mered, hogy mit tehetünk az adott körülmények között. A törté-

nelem Isten kezeirása — eszünkbe sem jut vitatni; de megvan-e a szöve-
günk? Balgaság volna a Biblia sugalmazottsága felől is perlekedni, ha
egyetlen példányát sem látta volna senki ezen a földön!

* * *

Amikor történetről beszélünk, nem szabad felednünk, hogy a „tör-
ténét” szónak több jelentése van. *Jelentheti az idő egész tartalmát: multat, jelent és jövőt.* Jelentheti *eggedül a multnak a tartalmát*, de úgy,
ahogyan az valóban volt, összes eseményeinek kimeríthetetlen gazdagsá-
gával. Harmadszor, jelenthet *csak annyit a multból*, amennyit egyáltalán
felfedhetünk a felt vagy lehető adatokból. Jelentheti negyedszer csupán
azt, *amit valóban fel is tártak* belőle a kutatók. Jelentheti ötödször mind-
össze azt, amit a feltárt anyagból *fel is dolgoztak* a nagy történetírók
s ez talán a történet legnépszerűbb jelentése: amit megtudunk *Gibbon*
vagy *Mommsen* vagy társaik munkáiból. Hatodszor, a történet a mult-
nak az a *hézagos, laza és szétfolyó képe*, amelyet az átlagosan művelt
ember lát maga előtt.

Már most, ha társalgók vagy szónokok azt mondják, hogy a törté-
net kinyilatkoztatás, vagy hogy a történetnek belső értelme van, vajjon
melyik jelentésében alkalmazzák a „történet” kifejezést? Lewis szerint
nem kétséges, hogy *többnyire a hatodik jelentésében*, amikor pedig csupa
iskolás emlékre, beidegzett patronra* támaszkodik a bölcselkedés.
Az ilyen képekkel azután úgy vagyunk, hogy minél határozatlanabbak,
annál élénkebb a képzeletünk. Pusztá szemünk is a Holdban emberi arcot
lát. Ahogy azonban eltűnik ez az arc, mihelyt a távcsőbe nézünk, ugyan-
így a hatodik jelentésében vett történet patronjai is szétmállnak, ha a
magasabb jelentésében vett történethez fordulunk. Nyilvánvaló tehát,
hogy ez a történet semmiképp sem evangélium vagy kinyilatkoztatás.

El kell ismernünk viszont, hogy *a történet a maga első jelentésében*
valóban nem lehet más, mint Isten kinyilatkoztatása. Csak sajnos, *en-*
nek ismerete nincs a birtokunkban. Ha tehát ez el nem érhető, a ható-
dik jelentésében vett történet pedig használhatatlan, akkor a historiciz-
mus jogosultsága azon fog múlni, vajjon a közbenső jelentéseiben vett
történet elég közel esik-e az első jelentésében vett történethez, hogy
osztozhassék annak kinyilatkoztató minőségében?

* * *

A történet a maga második jelentésében, amikor tehát az elmúlt idő
teljes tartalmát, annak összes mozzanatait jelenti, még igazolhatná a his-
toricizmust, ha észszerűen hihetnénk két dologban: abban, hogy a jövő
szédületes elmellőzése nem téveszt meg minket a történet értelme felől,
és abban, hogy ezt a második jelentésében vett történetet valóban birtok-
oljuk. Am hihetjük-e egyiket is?

A mindenség legnagyobb csodája lenne — mondja Lewis —, ha az

* „*Pattern*” az angolban: az a kész minta, amelyet a szobafestő is használ.
Innen vette át a szót a szociológia a magatartási vagy látási minta megjelölé-
sére. Magyarban a „*patron*” szó felel meg ennek.

idő tartalma már *addig a pillanatig, amikor a historicista megragadja tol-
lát*, magában foglalná mindazt, ami az egész emberi történet értelmének
kibonthatóságához szükséges. Mert mi háttal a menetiránynak ülünk a moz-
donyon. Arról sincs fogalmunk, hogy az útnak melyik szakaszába érkeztünk.
Még az első felvonásban szereplünk-e, vagy már az ötödikben. Nyavalyánk a
gyermekkoré, a növekvése, vagy az öregségé? Ha még körforgás lenne a történet,
talán megkockáztathatnók az érteleme kihámozását abból a töredékből,
amit látunk. Am a historicisták éppenséggel nem tekintik visszatérőnek a
történetet. Annak szerintük eleje, közepe és vége van. *Eseményesorokat viszont csak
akkor érthetünk meg, ha az egészet ismerjük.* Igaz, akadnak elbeszélések — rossz elbeszélések —
amelyeknél az utolsó fejezetek már csak henye ismétlések, de hogy ezeket a
szerző bátran elhagyhatta volna, csak akkor állapíthatjuk meg, ha munkáját
legalább egyszer a végéig elolvastuk. Olyan történetről azonban, amelyet Isten ír,
bajosan tehetjük fel ezt. Semmi kétség, vannak dolgok, amiket már most elmondhatunk
a történetről: lelkesítő, aggasztó vagy humorosat, csak egyet nem mondhatunk el:
azt, hogy mi az értelme az egésznek s mi a voltaképeni értelmük a részleteknek is.

De még ha rájöhetnénk is a csonka szövegből a teljes műnek értelmére,
amit Lewis tagad, akkor sem lennénk megsegítve, mert ezt a csonka szöveget
sem tartjuk a kezünkben. Ami már elmúlt, az fogalmilag sincs jelen, s hogy mi
minden múlt el, arról sejtelmünk sem lehet. Saját életünk egyetlen perce is
többet tartalmaz érzésben, érzelésben és gondolatban, semhogy egy perc
alatt le tudnók írni, annak megörögzítésére pedig, hogy életünk egyetlen
napjának mi volt a teljes tartalma, ha egyáltalán emlékezetünkben tudnók
tartani, egész életünk tartamának sokszorosa sem lenne elegendő. A
megfoghatatlan, mert nyomban elmúló „jelenek” emberei egyik
pillanatról a másikra maguk elfelejtették a zömét azoknak a tapasztalásaiknak,
amelyekhez a „multban” jutottak, amilyen az valóban volt. Annak
csekély hányadából, amire emlékeztek — és erre sem tökéletes pontossággal —,
keveset közöltek bizalmasaikkal, ebből még kevesebbet jegyezték fel,
s mindebből még kevesebb maradt fenn az utókornak. De ha csoda
folytán minden mozzanatát meg bírják ragadni a multnak, tehetetlenül
állnánk szemben irdatlan tömegükkel. *Napoleon* életének egyetlen perce
a magunk életének is teljes percét kívánná.

A historicista persze azt feleli erre: „Világos, hogy nem ismerjük és
nem ismerhetjük, sőt *nem is akarjuk ismerni* a mindennapi és lényegtelen
mozzanatoknak azt a tömkelegét, ami a multat is épp úgy betöltötte,
mint a jelent: minden csókot és kacsintást, minden karcolást és tüszentést,
minden csuklást és köhögést. *De ismerjük a fontos tényeket.*” Helyes a
válasz — mondja Lewis —, de *csak a historikus szájából*, a
historicistánál más a helyzet. A történetíró a történetiség keretében
marad, amikor kitűzi kutatásainak célját s e célhoz mérten elbírálja
a mozzanatok „fontosságát”. Ha gazdátörténelmet ír, a gazdasági
tények, azok összetevői és eredői a fontosak számára, ha katonai
történelmet ír, a katonai tények a fontosak. S mindaddig kutat, amíg
okkal teheti fel, hogy megállapításai már elérték a nyilvánvalóság fokát.
Nem

egyszer téved, amit szaktársai olvasnak rá, vagy maga fedez fel később, s akkor vizsgálódhatik tovább. A *historicista* azonban a történet belső értelmét akarja meghatározni, ha tehát „fontos tényeket” válogat össze, akkor azokat teszi meg „fontosaknak”, amelyek e belső értelem megtalálása szempontjából fontosak. A hegelianus historicistának a mult ama mozzanatait kell fontosaknak tekintenie, amelyekben az Abszolút Szellem fokozaosan megnyilatkoztatja önmagát, a keresztény historicistának azokat, amelyek Isten szándékait tárják fel előttünk. S ez az igényük két nehézségbe ütközik.

Az első nehézség *logikai természetű*. Ha a történet, mint a *historicista* mondja, a Szellem kibontakozása, az Isten kezeirása, a kinyilatkoztatás, amely magába zár minden más kinyilatkoztatást, akkor nyilván magához a történethez kell fordulnia: *tanítsa meg őt arra, mi a fontos*. Hogy tudhatná ugyani; már elve, hogy mely események bontakoztatják ki a Szellemet nagyobb mértékben, mint a többiek? Ha pedig ezt nem tudja, akkor honnan veszi a bizonyosságát annak, hogy épp ezekről és azokról a típusú eseményekről kell megemlékeznie?

A második nehézség *kézenfekvő*, ha gondolunk arra a folyamatra, ahogyan a mult tényei megmaradnak vagy nem maradnak az utókorra. Történetelőtti csöbörök megmaradhatnak, mert az agyag könnyen török és nehezen porlódik. Történetelőtti költészet nem maradt fenn, mert a szó, ha nem írják le, tovaröppen. Feltehetjük-e észszerűen akár azt, hogy nem volt akkoriban semmi költészet, akár azt, hogy a *historicista* számára ez a költészet kevésbbé fontos, mint a fazék? S fedeztünk-e fel már törvényt, amelynek értelmében a fontos kéziratok maradnak fenn és a nem fontosak mennek veszendőbe? Nem eszt még meg velünk, hogy elhunyt apánk fiókjait átnézve, csak csodálkoztunk a rengeteg kacaton, de amit találni véltünk, annak se híre, se hamva? Minden igazi historikus egyet fog érteni abban, hogy a mult megmaradt törmelékei, amelyek közt dolgozik, sokkal inkább hasonlítanak egy ilyen öreg fiók tartalmához, mint rendezett gyűjteményhez. Nem kétséges, Isten megtehetné, hogy hiánytalanul az maradjon fenn, ami a *historicistának* kell. Bizonyosságát azonban nem látjuk ennek s e fajta ígéretről sem tudunk.

* * *

Az írott források azokat a mozzanatokot örökítették meg, amelyeket egykori szerzőjük valami okból fontosnak gondolt. A *historicista* azonban itt sem lelheti örömet, mert *semmi tanúsága annak, hogy az írók értékmérője azonos lenne Istenével*. Értékmérőjük még másokéval, sőt legtöbbször a mienkkel sem egyezik. Milyen terjengősen számolnak be olykor dolgokról, amikre kíváncsiak sem vagyunk, s áfutnak olyasmiken, amikben mi éppen a lényegét látjuk! S az ok nagyon egyszerű: *értékmérőjüket saját történeti helyzetük formálta*. Nem tekintve keresztény hitünket, van nekünk bármilyen bizonyosságunk arra, hogy azokat a részleteket, amelyeket mi „történelmiekek” érzünk, akkor is azoknak éreznők, ha Isten megmutatná nekünk az egész szöveget és magyarázatot is fűzre hozzá? Miért kellene Dzsingisz Khánnak fontosabbnak lennie, mint egyetlen sóhajnak vagy fohásznak, amely valamelyik áldozata aj-

káról szállt a magasba? S akiket mi történelmi alakoknak látunk, a nagy tudósok, hadvezérek és államférfiak igazi fontossága miatt ne merülhetett volna ki abban, hogy alkalmat adtak a változásra egyetlen léleknek, akiről mi sohasem hallunk? Világos, hogy azoknak a lelke is halhatatlan és Krisztus azokért is meghalt, akiket mi nagyoknak hívunk, de semmi érv az ellen, hogy a történet egészében ők lehettek a kisebbek az előttünk ismeretleneknél.

Oly kevés és annyira esetleges mindaz, amit a múltból magunkénak mondhatunk, hogy Lewis szerint kár a historicisták minden fáradozásáért. *Olyan szellemi torna ez, amelynek sikeréhez a halandók számára hiányzanak a szükséges adatok.* Tudomány nem lesz belőle soha, amit azért is meg kellene szívlelni, mert *ártalmakkal annál inkább járhat.* A historicizmus bátorította *Mussolinit* arra a kijelentésére, hogy „a történet torkonragadta őt”, pedig ami valóban torkonragadta, az a saját becsvágya volt. A kéjgégés a „magasabb faj”, a „belő szűkégség” s egyebek fölött, csak arra jó, hogy megkönnyítse a kegyetlenkedést a kéznek és a lelkiismeretnek.

* * *

A historicizmusnak ez a kárhóztatása természetesen nem egyértelmű azzal, hogy most már *ne is próbáljuk „megérteni” azt, amit a történetből tudhatunk.* Lewis is többször hangoztatja, hogy a kutatónak egyenesen feladata a múlt képeinek összeállítására, miközben nem egyszer eseményekből kell az ismeretlenekre következtetnie. Sőt *szabadságában áll a jövő várható eseményeit is elének rajzolni.* Ezzel hasznos munkát is végez, mert a történeti összetevők és erők helyes megállapítása esetén, *ha nem is bizonyosságra, de valószínűségekre* készíthet elő minket, ami föltétlenül érték. Egy félcipő is jobb, mint semmi kenyér. Csak a történetnek *történetfölötti* értelmét hagyja békeségben. Másként kifejezve: *történeti előzményekből csak történeti következmények vehetők számításba.*

Igen érdekes Lewisnak az a kérdése, hogy ugyanazt jelenti-e ez, mintha azt mondanók, hogy *tudományos* feltevésekből csak *tudományos* következtetésekre szabad gondolnunk? Példának hozza fel *Jeans* és *Éddington*, a két fizikus és csillagász sokat tárgyalt elméleteit. Válasza az, hogy *nem.* Igaz, hogy ezek sem tudósok, amikor fölébe emelkednek a tudomány szintjének, hanem „*scientisták*”, miként a *historiát* elhagyó historikusok „*historiciták*”, de nagy különbség van köztük. A tudós ugyanis olyan elemekkel dolgozik, amelyek *ismétlődnek a valóságban*, ezzel szemben a történet *egyedi és egyetlen mozzanatokból* tevődik össze. Egy kéziratos töredékből kisebb-nagyobb valószínűséggel meg lehet állapítani keletkezése idejét, sokszor azt is, hogy ki írhatta s milyen származású, állású volt a szerző; nyelvtani alapon, vagy ha versről van szó, a versmérték alapján ki lehet egészíteni a csonka szavakat — mindez tudomány lehet. *A töredékből azonban az egész szöveget kikövetkeztetni, teljes képtelenség, már pedig ezt cselekszi a historicizmus.* Olvassuk, teszem, ezt a sort: „*Erimian a tíz testvér legnemesebbike volt*”, s a következő sor, amely elveszett, ekként hangzott: „*Ahogy hitték: lám ennyire téved az emberi ész.*” S ez a magyarázata annak, hogy a tudós, amikor „*scientista*” lesz, még mindig szilárdabb talajon mozog, mint a

historicista. Lehet, hogy nem nagyon bölcs dolog abból, amit a fizikai mindenségből ismerünk, odakövetkeztetni, hogy „Isten nagy matematikus“, de mindenesetre sokkal bölcsőbb, mint tiszta történeésekből Isten „ítéleteire“ következtetni.

„Caveas disputare de occultis Dei iudiciis“ — „óvakodjál Isten rejtett ítéleteiről vitázni“ — intett a *Krisztus követése* szerzője is.

Mihelics Vid

SZEMLE

A TÖKÉLETESSEGRE TÖREKVŐK ROMAI NEMZETKÖZI KONGRESSZUSA

Soha még az Egyház történetében elő nem fordult, hogy minden rendű és rangú szerzetes és a tökéletességre törekvők másik két életkerete kongresszusra gyűljön egybe, amint ez a múlt év november 26—december 8. között Rómában megtörtént. Több mint félmillió szerzetes képviselőjeként 800 delegátus jelent meg a szent városban, hogy a tökéletességre törekvők életformáinak korszerűsítéséről tárgyaljon. A kongresszus neve: *Congresso internazionale di aggiornamento sugli stati di perfezione*: A tökéletességre törekvők életformáit korszerűsítő nemzetközi kongresszus. A gyűlés egybehívója, a Szentatya határozott kívánságára, maga a legilletékesebb egyházi szerv, a Szerzetesek Kongregációja volt. Örvendetes tény az az őszinteség, amellyel a Kongregáció titkára, Larraona, kijelentette, hogy a Szent Kongregáció a dolgok való állását ohajtja megismerni és intézkedéseiben a gyűlésen elhangzott megjegyzéseket figyelembe fogja venni. Más alkalommal ugyancsak Larraona hangsúlyozta, hogy bár a kongresszus nem törvényhozó hatalommal bíró egyházi zsinat, sem nem szerve a Szerzetesek Kongregációjának, feladata azonban mégis információkat adni s a kérdéses problémákat minden oldalról megvilágítani; a Kongregáció dolga azután ezt az értékes anyagot felhasználni.

Mi volt ennek a monstre-kongresszusnak célja, világosan kifejezi az a

levél, melyet maga XII. Pius intézett az egybegyűltekhöz s amelyet november 26. délutánján a Cancellaria palotájában Micara bíboros olvasott fel. A Szentatya emez üzenetében örömmel üdvözölte a delegátusokat, akik a legkülönbözőbb nemzetekből és világ-részekből, minden szerzetből, társaságból és a modern világi intézményekből egybegyűltek. Feladatukként a pápa azt tűzte ki, hogy a tökéletesség életét élőknek „elméjét és akaratát a Szentlélek kegyelmének segítségével meg kell újítani, hogy az idők új követelményének és a kor lelki inségének megfelelhessenek. Minden módon arra kell törekedni, hogy mindezen intézmények törvényei ne legyenek különösleges és haszontalan szabályok gyűjteményei, melyek betűje a lélek hiányában nem éltek, hanem öl.“ E törvényeket tehát „a haladó idő követelményeihez kell hozzáidomítani“.

A kongresszuson elhangzott előadások óriási anyagát rövidség okából a következő problémák köré csoportosíthatjuk: a *tökéletesség életkereteinek* (statusainak) kérdése, ezek megfelelő korszerűsítése, az apostolkodás szükségessége, a nevelés korszerűsítése.

Az Egyház széles laikus rétegei csak a kongresszus tárgyalásaiból és címének hangsúlyozott újszerűségéből vettek végérvényesen tudomást arról, hogy itt nemcsak a szoros értelemben vett szerzetesekről van szó. Egyenesen szenzációsnak mondható, hogy

mindenki, a Szentatyá, a Szent Kongregáció, a kongresszus elnöke és titkára és az előadók mennyire hangsúlyozták a tökéletesség harmadik kánoni életkeretének, a Világi intézményeknek fontosságát. Larraona világosan kifejtette, hogy 1947-ig az Egyházban a tökéletességre törekvők csupán két életkeretben helyezkedhettek el: a mindenfajta szerzetekben, vagy pedig a fogadalmak nélkül közösen élők társaságaiban. Az 1947 február 2-án kiadott *Provida Mater Ecclesia* kezdetű apostoli konstitúció törvényesített egy harmadik életformát is: a *Világi intézmények (Institutum saeculare)* szervezeteit. Ezek tagjai olyan férfiak vagy nők, akik az evangéliumi tanácsokat magánfogadalom alapján követik, de világi ruhában járnak és továbbra is egyénenként a világban élnek. Sokan kevésbé helyesen ezt az életkeretet „negyedik rendnek” nevezték, ez azonban helytelenül feltételezi, hogy az ú. n. „harmadrendek” a tökéletességre törekvők életkereteihez tartoznak. A harmadrendek t. i. csak képtelenek, hogy úgy mondjuk tiszteletbelien „rendek”. A Világi intézmények tagjai ezért nem a harmadrendek után következnek, hanem megelőzi őket, mint az evangéliumi tanácsok alapján való élet harmadik lehetséges kánoni formája. Az előadók közül evvel foglalkozott P. Lombardi, korunk legnagyobb egyházi népszónoka, aki a *Provida* alapján álló Világi intézmények tagjairól meggyőző előadásban mutatta ki, hogy épp oly választott lelkek, mint a szerzetesek; Isten őket is kiváltságos hivatással tüntette ki. A világhírű tomista hittudós, Garrigou-Lagrange vizsgálódásának tárgyául kifejezetten a tökéletességre törekvők mindhárom életkeretét tette. Az e három életformában működőket gyűjtőnévvel „*Christianus consecratus*”-nak, Istennek szentelt keresztényeknek nevezte. A Világi intézmények általános alapelveit Guttierrez dominiánus atya mutatta be jelentős előadásában. Rámutatott arra, hogy ezen intézményekben hiányoznak olyan mozzanatok, amelyeket 1947-ig

a tökéletesség életformájához lényegesnek gondoltak; azóta azonban az Anyaszentegyház új törvényhozása ezeket nem tartja szükségesnek ahhoz, hogy a tagok mégis a tökéletes élet lényegét vállalják fogadalmukkal. Ez a lényeg ugyanis a szeretet, mely az Isten szolgálatára való teljes konsekrációban nyilvánul meg és ennek külső jele a fogadalom. P. Alvaro del Portillo e harmadik kánoni életforma korszerűségét és hasznosságát vázolta. Mindenkit meglepett a Szerzetesek Kongregációjának jóvoltából közölt statisztika, mely szerint a Világi intézményeknek igen nagy a száma. Gombamódra keletkeznek minden nemzet körében és az összes egyházmegyékben ezek az intézmények; a püspökök mindegyiküknek jóváhagyását kérik és nyerik el a Szentszéknél. Az apostoltság legmodernebb és legváltozatosabb formáit gyakorolják.

A korszerűsítés problémája állott a kongresszus érdeklődésének középpontjában. A kongresszus titkára, Agatangelo, alapvető elvként leszögezte, hogy a valódi hagyomány és a jófelfogott megújulás között nem lehet valóságos ellentét, mert a megújulás életrajza mindig bennfoglaltatik a hagyományban. Okvetlenül szükséges a szabályzatok tisztelése; tiszteletreméltó a betű megtartása is, amíg az kifejezi, védelmezi és tartósá teszi a szellemet. Ha ellenben ez a szellem a betűből kihalt, akkor hull a betűből, amely ől és nem élet. Nagyon érdekes, hogy a kongresszuson nem csupán a tökéletességre törekvők vettek részt, hanem meghívott előadókként világi papok, sőt laikusok is. Az utóbbiak között feltűnést keltett Lazzarini professzor előadása, aki elmondotta, hogyan képzei a tökéletességre törekvők életformáinak korszerűsítését a világi ember. Fején találta a szöveget azzal a kijelentéssel, hogy az eredeti specializált működés helyett ma lényegében mindenki ugyanazt műveli; ami annál inkább hiba, mert a profán és az egyházi kultúrában egyaránt vitathatatlan jelenség az egyre inkább kifejlődő szako-

sítás. Meg kell oldani az idő, a tér, hely és módszer problémáit, hogy a tökéletességre törekvők ne maradjanak ki a keresztény nép valóságos életéből. Hangsúlyozta, hogy a világi katólikusok boldogan dolgoznának intenzívebben együtt ezeknek munkájában. Az egyik domonkos atya bemutatta, hogy az Egyház a törvényhozásban és szervezésben nagy korfordulók idején mindig zseniális és előrelátó újítónak mutatkozott. Ma is a megváltozott körviszonyokhoz kell alkalmazkodnia a ruháznak, lakásnak, a közös életnek, és a szerzetesek közötti osztálykülönbségeknek.

Több előadó is hangsúlyozta, hogy a leendő újítások tartsák szem előtt az *egyénség megnövekedett értékelésének szempontját*. Ezt a gondolatot különösen a fogadalmak tárgyalásánál hangoztatták, mert a kongresszus természetesen a fogadalmakkal, mint a tökéletesség három életkeretének külső jeleivel is sokat foglalkozott. Több előadás és hosszas vita volt a szegénységről, annak értelméről, terjedelméről és korszerűsítéséről. Az engedelmeségről egy sarutlan karmelita adott elő, hangsúlyozva, hogy „az előjáró ne legyen autokrata, az alattvaló pedig alázatos engedelmisségében őrizze meg saját egyéniségének ontudatát”. Figyelemreméltó kijelentés, ha meggondoljuk, hogy clyan rend tagjának ajkáról hangozott el, mely az engedelmisséget talán középkoribb formákban gyakorolja. A szerzetesekre vonatkozó egyházi törvényhozás korszerűsítése is szőnyegre került. A legfontosabb szükségletet megoldotta már 1918-ban az Egyházi Törvénykönyv megjelenése azzal, hogy egységesítette a kánonjog ideavágó részét. P. Bergh jezsuita atya azonban óva intett attól a tévedéstől, hogy a kodex-szel minden tökéletesen és utólérhetetlenül meg van oldva. Szükség van még részletes és általános új törvényhozásra, amelynél kerülni kell az egyes rendelkezésekben a túlságos aprólékosságot. Ez az előadó is hangoztatta, hogy az egyes tagok személyiségének, egyéni jogainak és szabadságának nagyobb teret kell en-

gedni. Ezenkívül előre hangoztatta, hogy a leendő korszerűsítő intézkedések olyan rugalmasak legyenek, hogy ne történjenek a valódi és egyszerű lényeg „beskatulyázása” (incapsulamento), mert nem lehet eleven szervezeteket múmiaszerűen állandósítani.

A kongresszus sokat foglalkozott a *haladó kor vívmányainak felhasználásával*. Micara biboros latin nyelvű megnyitó beszédében fejezte ezt ki: „A világ óriás léptekkel csodálatra méltó haladást mutat anyagi, szociális, technikai és gazdasági téren, de ezt a haladást nem mindig hatja át és vezeti a vallásos érzés.” Valamennyi előadó és hozzászóló — min P. Kramer, a Krisztus-vére Társaság generálisa, a zürichi P. Solano kapucinus, Dom Valentini szaléziánus és maga Mons Larraona — leszögezték azt az álláspontot, hogy a modern haladás eszközeit: az újságot, a sajtót, a rádiót, filmművészetet, televíziót, az autót és repülőgépet észszerűen fel kell használni az apostolkodás szolgálatában. Még abban is megegyeztek, hogy a labdarúgás is megengedhető a szerzetes-ifjúságnak.

Az *apostolkodás szükségességével és korszerűsítésével* bőven foglalkozott a kongresszus. Ami az apostolkodás szükséges voltát illeti, mindjárt a kongresszus első napján P. Rousseau ferences atya a kontemplatív életet élő apácák kérdéseiről szóló előadásában hangoztatta, hogy ezt az életet összhangba kell hozni az apostolság valamilyen formájával. E célból korszerűvé kell tenni a klauzurát, fogadalmakat, karimádságot, az egyes zárdák kormányzását. Ezen előadás után az ötödik napon Mons. Larraona bejelentette, hogy a *Sponsa Christi* kezdetű apostoli konstitúció kézzelfogható példája lesz az Egyháztól szándékozott alkalmazkodásnak éppen ezen a téren. Sok egyházi jogi törvény új fogalmazást, sőt enyhítést nyer a szigorú klauzurás apácák életében. A kongresszus utolsó napján azután Larraona a november 21-én keltezett konstitúciót szétosztotta a kongresszus tagjai között. Ezt a jelentős egyházi

törvényt utat mutató fontossága miatt röviden ismertetjük.

A *Sponsa Christi* konstitúció bevezetésében rendkívül hosszú és jól dokumentált történeti áttekintést ad a szerzetes-nők életéről az Egyház gyermekkorától napjainkig. Napjainkban egyik legégetőbb kérdés a klauzura korszerű megoldása. Az Egyházi Törvénykönyv 601. kánonja intézkedik a klasszikus „pápai klauzuráról”. E törvény értelmében a Szentszéknek fenn tartott kiközösítés terhe mellett senki nem mehet be a klauzura területére, bizonyos egész kivételes esetektől eltekintve és a szerzetes-nők sohasem hagyhatják el a klauzurát. A konstitúció most azt a figyelemre méltó kijelentést teszi, hogy „a közvélemény, amelyet szociálisnak nevezhetünk”, nehezen viseli el a 601. kánon tulságosan szoros értelmezését. Ezért az új törvény elrendeli, hogy *ezentúl kétféle pápai klauzura van*, az egyik a *nagyobb klauzura*, amely azt régi szigorúságában fenntartja, de úgy, hogy a nevelés, szeretet, szolgálat, lelkipályakorlatok állandó műveinek gyakorlása a szerzetesi közösség helyiségeiben lehetővé váljék. Ezen kívül van *kisebb pápai klauzura* amely még enyhébb, és az olyan testületéknél nyer alkalmazást, ahol nem tesznek ünnepléses fogadalmakat. — A konstitúció émellett a magukban álló monostorok részére ajánlja, hogy szövetségbe tömörüljenek, olyan módon, hogy az egyes szerzetesnőket rendi érdekekből áthelyezni is lehessen. A konstitúció hangsúlyozza, hogy a *kontemplatív élettel a munka összefér*. Ezzel a munkával kell fenntartani monostoraikat, vele kell szolgálni az Egyházat és a szegények sokféle szükségletét segíteni, általa lesznek a társadalom hasznos tagjaivá. Mindenki, aki fogadalmat tett, hogy követi az evangéliumi tanácsokat, kötelezve van a tökéletes szeretetre és ezáltal az Egyház szolgálatára és a reászorulóknak megsegítésére. A konstitúció nem mulasztja el aláhúzni, hogy az imádság és a vezeklés élete magábanvéve is nagyon fontos általános apostolkodás.

Az apostolkodás korszerűsítésének tanulmányozására szentelték a kongresszus két utolsó napját. Fanfani dominikánus hangsúlyozta, hogy valamiféle apostolság a keresztény élet lényegéhez tartozik. A tökéletességre törekvők életében megkülönböztetjük a *rendes apostolságot*, ide tartoznak a papi szolgálat különböző módzatai; továbbá a *rendkívüli apostolkodást* a nevelés terén, valamint a szeretet sokrétű szolgálatait; végül az *általános apostolságot*, amely az imádságban, példaadásban és vezekelésben nyilvánul meg. Az előadások részletekre is kiterjeszkedtek. P. Timoteo dell' Addolorata passzionista atya például a népmisziók korszerűsítéséről szólva hangsúlyozta, hogy a mai kor embere könnyen kapható nagy egyházi tömegmegmozdulásokra, de kevésbé hajlamos meghallgatni az elmélkedéseket és nehezen kapható a gyónásra. P. Bigu S. J. megállapította, hogy a modern emberben megcsökkent az isteni elem iránti érzék, elenyészett benne a vétkeesség tudata és inkább szociális, mint vallásos lelkiismerete van. Az apostolkodás rendkívüli módjairól is komoly viták voltak. D'Onince jezsuita kifejtette, hogy meg kell ugyan őrizni az apostoli aktivitás hagyományos formáit: a tanítást, beteggondozást, a szociális tevékenységet, de *a jelenkor új formák után is sóvárog*. Az emberi életnek óriási szektorai fejlődtek ki, melyek a legtöbb országban minden vallási ráhatáson kívül esnek: az ipar világa, a tudományos kutatás birodalma, a nagy időszaki sajtók, a film és a rádió. Ezen a téren van szükség a rendkívüli apostolság új formáira, de ide csak oly egyének küldhetők, akik lelki élet és szakmai képzés szempontjából egyaránt megállják helyüket. P. Albericne, a Szent Pál Társaság generálisa a sajtó, film, rádió és televízió apostolságát fejtette ki. XI. és XII. Pius pápa elgondolási alapján ismertette az apostolság eme rendkívüli módjainak alapelveit és erőteljesen rámutatott, mily súlyos erkölcsi köteleesség ezeket az új találmányokat eszközül felhasználni az Isten.

az Egyház és a lelkek ügyében. Nem lehet engedni, hogy ezt az egész hatalmas területet kizárólag az Egyház elleni támadások felvonultatására sajátítsák ki. Az apostolságnak ez a formája azonban a legnagyobb áldozatos szellemet és mélyeséges vallásosságot követel. „Szentekre van szükség — mondta az előadó, — akik előttünk járnak e járatlan és részben egészen jeltelen utakon; nem dilettánsokra, hanem valódi apostolokra.”

A kongresszus sűrűn foglalkozott a *tökéletességre törekvők nevelésének korszerűsítésével is*. Többen, közöttük leginkább Langlais dominikánus, hangoztatták az előjárók, lelki igazgatók, ujoncmesterek külön szakképzésének bevezetését. A lélek formálója az egész ember nevelője legyen. Castelvi kapucinus kifejtette, hogy a hivatások felismerésében és nevelésében különböző modern tudományágakat fel kell használni. Éppen ezért többen ajánlották, hogy a leendő nevelők kiképzésére alapsítsanak pedagógiai iskolákat. Voltak, akik „apostoli noviciátus” felállítását javasolták azok részére, akik a teológiát elvégezték, hogy a teljes apostoli működés megkezdése előtt ilyen iskolákban tanulják meg a gyakorlati lelkipáztorkodást. Ez a törekvés találkozik a Szentatya óhajával is, melyet a Menti nostrae körlevélben kifejezésre juttatott és tettel is valóra váltott 1950-ben a római Sant' Eugenio szeminárium felállításával. Általános helyeslésre talált az a követelés, hogy csak olyanokat vegyenek fel a noviciátusba, akik már az illető ország középiskoláját elvégezték. Mons. de Luca helyesen állapította meg, hogy az Egyház történelmének utolsó két évszázadában bizonyos távolodás tapasztalható a tanulmányoktól, míg ezzel szemben teljes erővel vetették magukat az iskolai és társadalmi munkákra. P. Regatillo S. J. azt hangoztatta, hogy a tökéletesség rendjén élők és az Egyház más rétegei között jóviszonynak kell lennie. A püspökökkel és plébánosokkal való viszonyban el kell kerülni a surlódásokat és azokat a nagy alapelveket kell alkalmaz-

ni, amelyeket az Egyházi Törvénykönyv tartalmaz s amelyeknek gyakorlati alkalmazása sokszor az egyének jóindulatától és felfogásától függ. Szükségesnek vélte a világi és a szerzetes papság közötti szélesebb alapra fektetett együttműködést, hogy az apostolság gyümölcsözőbb legyen. A kongresszus hatodik napján Fernández ágostonos atya a plébániai szolgálat és szerzetesség viszonyát taglalta ugyanilyen cézzattal.

Rendkívüli érdeklődésre tartott számot P. Sirna statisztikai beszámolója a pápai jogú férfiszervezetekről. A világ minden részén e szervezetekbe tartozik 48.034 jelölt, 16.654 novicius, 171.177 fogadalmás pap, 72.329 fogadalmás laikus, összesen tehát 308.194 férfi tartozik a pápai jogú szervezetek közé. Ha meggondoljuk, hogy ezeken kívül egyházmegyei jogú férfiszervezetek is vannak, társaságok és világi intézmények, melyeknek statisztikáját még eddig nem sikerült összeállítani, a szerzetes nők száma pedig nagyobb a férfiakénál, elgondolhatjuk, mekkora lesz ez a szám, ha egyszer végre összeállítják a pontos statisztikát. Az említett pápai jogú férfi szervezetek működése kiterjed 618 árvaházra, 4191 kórházra, 62 leprástelepre, 2693 más segítőintézményre; fenntartanak 1358 kollegiumot, 19.615 iskolát, 45 egyetemet és 10.760 más kulturális intézményt; 588 folyóiratot adnak ki.

A kongresszus utolsó napján, dec. 7-én a kongresszus titkára, P. Agatangelo terjesztette elő a közösen megfogalmazott óhajokat, amelyeket a Szentatya ítéletének vetnek alá. Rómában javasolják egy központ felállítását, hogy a világi és szerzetes papság együttműködését elősegítse. Kéri, hogy egy másik központot alapítsanak a szerzetes lelki igazgatók és ujoncmesterek nevelésére. Egy harmadik központ a szerzetesek iskoláinak és tanárainak tudományos kiképzését szolgálja. A kongresszus kéri a Szentatyát, hogy rendelje el valamennyi szent rendalapítónak közös liturgikus ünnepét. A kongresszus azután reménykedve várja, hogy a Szerzetesek

Kongregációja folytatja a szerzetesekre vonatkozó irások kiadását (Collectanea S. C. de Religiosis); továbbá a korszerűsítésre vonatkozó pápai dokumentumok gyűjteményét és várja a szerzetesek tanulmányairól szóló és már bejelentett pápai utasítást. A kongresszus azután tisztelettel kéri a Szentatyát, hogy adjon ki ünnepélyes körlevelet, ítélje el azokat a tévedéseket, amelyek a tökéletesség életformáját támadják, és adjon határozott utasításokat az óhajtott korszerűsítésre. A kongresszus kívánságainak valóra válása érdekében azt javasolja, hogy az egyes előjárók és a Szent Kongregáció között gyakori és rendszeres érintkezés legyen és melégen ajánlja, hogy a különböző szerzetes-családokban részleges kongresszusokat hívjanak egybe.

December 7-én délelőtt hangzottak el ezek az óhajok, miután Larraona összefoglaló beszámolója elhangzott. Bejelentette, hogy a kongresszuson elhangzott összes előadások egész terjedelmükben könyv alakban jelennek majd meg. A kívánságok felolvasása után Micara bíboros tartotta meg záróbeszédét, amelyben hálát adott az Istennek, hogy ez a fényes és jelentős kongresszus egybegyűlt és oly épületes módon tanuskodott a tökéletességre törekvők testvéri szeretetéről és együttműködéséről. Miután kifejezte a kongresszus hűségét a Szentatyá iránt és a kongresszus előkészítői iránt, buzdította a tökéletességre törekvők minden egyes tagját, hogy egész lélekkel kövessék magasztos hivatásukat. Mindenki vesse alá magát egész lélekkel az illetékes egyházi hatóságoknak, törekedjék, hogy a testvéri szeretet és az őszinte együttműködés szellemét továbbra is megőrizzék és tartózkodjanak a versengéstől. A délután folyamán a Te Deumot a kongresszus küldöttei részére a Tizenkét Apostol-bazilikában maga az említett bíboros tartotta. Ezzel voltaképpen a kongresszus munkája befejeződött.

A koronát azonban az Egyház történelmében oly nagyfontosságú munkára maga a Szentatyá tette fel más-

nap, december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, amikor az előtte tisztelgő 800 delegátushoz nagyjelentőségű allokúciót intézett. A Szentatyá alapvető kijelentése, hogy az Egyházban „istení törvény alapján rendeltett el, hogy a papok különbözzenek a laikusoktól. E két rend között foglal helyet a szerzetesi élet rendje, mely az Egyháztól ered és azért értékes, mert szorosan hozzátartozik az Egyház céljához, hogy az embereket az éltszentiség elérésére vezesse.”

A pápa szükségesnek tartotta, hogy ezen életforma körül hat tévedésre rámutasson. Az első *tévedés* magva épen ebből az alapvetésből indul ki: ha a papság isteni eredetű, akkor a szerzetes-papság másodrendű és kiegészítő jellegű. Ezzel szemben a Szentatyá ezt jelenti ki: „Téved az, aki úgy vélekedik, hogy a világi papság különleges életformája mint világi az isteni Megváltótól alapított és szentesített, a szerzetes-papság életformája ellenben, bár szintén jó és elfogadható, mégis, minthogy más forrásból ered, másodrendű és kiegészítő jellegű (secundaria et auxiliaris).” A második *tévedés* a missziós területek lelkipásztori ellátása körében keletkezett: „Nem ritkán történik, hogy a missziós területeknek egész papsága, a főpásztort sem kivéve, szerzetes. Senkise gondolja azt, hogy ez rendkívüli és a megszokott szabályon felül való dolog, úgy hogy ez csak ideiglenes valami és mihelyt lehetséges, a szent szolgálatot a világi papságnak kell átadni.” A harmadik *tévedés* az úgynevezett pápai jogú szerzetesrend exemptiójával foglalkozik, azaz azzal a ténnyel, hogy ezek a rendek a helyi főpásztor joghatósága alól ki vannak véve. A pápa erre vonatkozólag kijelenti: „A szerzetesrendek exemptiója nem ellenkezik az Egyház istenadta alkotmányának elveivel és semmiképpen nincs ellene a törvénynek, mely szerint a pap köteles engedelmeskedni a püspöknek. A kánonjog szabályai szerint az exempt szerzetesek is alá vannak vetve a püspök hatalmának, amennyiben a püspöki hivatal gyakorlása és a helyes

lekipásztorkodás törvényei kívánják. Az utóbbi évtizedek vitáiban, melyek az exemptio körül folytak, nem eléggé vették figyelembe, hogy a kanonjog szerint is ezek a rendek mindig és mindenütt a római pápa hatalmának vannak alávetve, akinek az engedelmeségi fogadalom alapján is engedelmeskedni tartoznak (499 can). Már pedig a pápa, amint az egész Egyház, úgy minden egyes egyházmegye és minden egyes keresztény hívő fölött rendes és közvetlen joghatósággal rendelkezik. Ebből következik, hogy az Istentől adott eredeti törvénynek, melynek értelmében a papok és a laikusok a püspök kormányzásának alávetik magukat, az exempt szerzetesek is eleget tettek." A *negyedik tévedés* a körül mozog, hogy voltaképp nincs lényeges különbség a világi és a szerzetes pap között. Ezt a látszólag megalapozott véleményt a pápa a következő szavakkal erőlyesen visszautasítja: „Távol áll az igazságtól az az állítás, hogy az egyházi rend mint ilyen és amennyiben isteni törvény alapján rendeltetett, természete szerint követeli, hogy tagjai az evangéliumi tanácsokat megtartsák; emiatt tehát kell, vagy lehetséges azt az evangéliumi tökéletesség állapotának nyilvánítani. A pap nem köteles isteni törvény alapján a szegénység, tisztaság, engedelmeség evangéliumi tanácsait követni; ezenkívül nem ugyanazon módon van elkötelezve, mint a szerzetes nyilvános fogadalmával. Ez azonban nem akadályozza meg, hogy magán-

módon és önszántából a pap ezt a kötelezettséget magára vegye. Éppen úgy az a tény, hogy a latin szertartású papok kötelesek a szent celibátust megtartani, nem szünteti meg és nem csökkenti a különbséget az egyházi és a szerzetesi rend között." A pápa *ötödik kijelentése* a Provida konstitúció értelmezéséről szól. „Ennek az imént hangoztatott véleményünknek nem mondanak ellene a Provida című apostoli konstitúciónk alapján álló Világi intézmények, melyek nyilvánosan elismert életformái az evangéliumi tökéletességnek. Semmi akadálya nincsen, hogy a papok ilyen Világi intézményekben szövetkezzenek és az evangéliumi tökéletesség állapotára törekedjenek. Ilyen esetben a tökéletességre törekvők állapotában vannak, de nem mint papok, hanem mint a Világi intézmények tagjai." *Hatodik tévedésként* a pápa visszautasítja azt a gyakorta hangoztatott állítást, hogy a szerzetesség nem más, mint a félénk és helyüket a világban meg nem álló lelkek menedékhelye.

A pápa allokúciója azután erősen hangsúlyozza, hogy az aktív élet és a kontempláció egymással jól összefér s például felhossa Xaveri Szent Ferencet és Szent Teréziát. A Szentatya azzal az intellemmel végzi beszédét, hogy a szerzetesi intézmények törekedjenek alkalmazkodni a megváltozott időkhöz és újat és régít szőjjenek egybe szép szövetségben.

Radó Polikárp

HENRI DE LUBAC ÚJ KÖNYVE

Az ismert francia szerzetes gondolkodónak és írónak, Henri De Lubac-nak „Le Drame de l'Humanisme athée" (Az Isten nélküli humanizmus drámája) című könyvét 1943-ban, a második világháború és a német fasizmus dúlásai közepett adták ki. Komoly szellemi eseményt jelentett a könyv megjelenése Franciaországban. Viták, cikkek, tanulmányok sorát indította el s ez az érdeklődés máig sem csök-

kent, sőt inkább fokozódott, amint a mű friss német kiadása mutatja. De Lubac, aki egyike a modern teológia kiemelkedő s a mai kor problémái iránt legfogékonyabb képviselőinek, ezúttal a XIX. század ateizmusának „egyházatyáival" foglalkozik. Feuerbach-hal, aki az Istenbe vetett hitet az emberbe vetett hittel akarta felcserélni; Nietzsche-vel, aki ki akarta szabadítani az embert félelmi és kisebbs-

rendőségi komplexusaiból, melyeket szerinte főként a kereszténység „szorító béklyói” okoznak; Comte-tal, a pozitívizmus atyjával, aki nem kevesebbre törekedett, mint arra, hogy a kinyilatkoztatott vallást pozitivistá tudósok és politikusok uralmával váltsa fel; és Dosztojevskival, aki mindhármuk kísértésén átesve, végül az istenembert hirdette. A mai Franciaországban a múlt század nem-francia gondolkodói iránt eleven érdeklődés nyilatkozik meg. Ez az érdeklődés meglepően gazdag és részletekig menő kutatásokat hívott létre. Marx és Nietzsche mellett például évek óta nagy megbecsülésben van része a dán Kierkegaard-nak és az orosz Dosztojevskinek. Ehhez a tudományos érdeklődéshez kapcsolódik De Lubac könyve. Keresztény szellemben, mély lélektani alapon tárja föl hőseinek lelki szerkezetét.

Erössége az értelmi és lélektani boncolás és egyensúlyban tudja tartani a legkülönbözőbb szempontokat is; a német kritika véleménye szerint azonban problémáinak történeti kapcsolatait ezáltal mintha kissé elhanyagolta volna. Már pedig mint Karl Löwith mondja „Von Hegel zu Nietzsche” (Hegeltől Nietzschéig) című könyvében: Feuerbach, Marx és Nietzsche tanításait csakis Hegelhez való viszonylatuk szemeltartásával lehet kortörténeti összefüggéseikben teljesen megvilágítani. Amikor a kereszténységet bírálják, azonos vonalon állanak, amely Hegeltől Rugehoz, Bauerhez, Strauss-hoz, Stirnerhez vezet, s csupán egy hatalmas hullámmozgás tovahaladásának részesei. Ennek a tovahullámzó mozgásnak egyik szakaszát hagyja kissé homályban német bírálói szerint a francia tudós.

Az említett gondolkodók ugyanis tulajdonképpen mind arra törekedtek, — hangoztatja a német kritika — hogy visszaállítsák az emberi személyiség egységét, megszüntessék — Marx szavával — „az ember elidegenedését önmagától”, megszabadsák az ember testi-lelki egyéniségének egészét a vallási s szociális kötöttségek szori-

tásából. Nem lehet tehát magatartásokat olyan keresztény szerkezetű szellemi magatartással szembeállítani, amely az egyházatyák tanítására, a Szentírásra s Aquinói Szent Tamásra támaszkodva csodálatosan gazdag, bensőleg hatalmas embereszményt tár elénk. A dolgok a kor valóságában sokkal bonyolultabbak voltak. Ne feledjük el, hogy az a kép, melyet a múlt század közepén a baloldali hegelianusok, — többnyire protestáns lelkesek fiai, teológiai tanárok, szociológusok — a keresztény katolikus emberre jellemző magatartásról nyertek (még pedig mind elvi, mind tapasztalati síkon), általában meglehetősen szűkkeblűnek, száraznak, laposnak és csonkának tűnhetett előttük. Sőt valószínűsnek hivatott olyan reformátorok számára, akik a gyökereikig visszanyúlva akarták teljes egészükben újjáalkotni a társadalmat betöltő eszmei tartalmakat. Ha tehát ma igazságosan akarjuk elbírálni Feuerbachot vagy Nietzschet, előbb meg kell ismernünk az 1830—1870. közötti keresztény irodalmat s éreznünk s érzékeltenünk kell azt a nyomasztó légkört, mely az akkori keresztény életet megülte. Sajnos, egy Scheeben vagy Dentinger soha nem került „az atheizmus misszionáriusainak” látókörébe, a túlságosan konzervatív-polgári, sőt nem egyszer korlátolt közvélemény pedig ekkor már kezdeteiben elfojtotta a modernebb szellemiségre vágyók belső megújulási kísérleteit.

Az Isten nélküli vallás hirdetőinek nagy hatása csakis ebben a távlatban érthető meg. Meggyőződésük, hogy az emberi történelemnek abban az órájában nekik „homologusoknak” kell átvenniük a teológusok szerepét: Isten helyett az embert kell a középpontba állítaniuk. A történelmi folyamat, melyet ezzel elindítottak, a legutjabb kor egyik legdöntőbb jelensége.

Természetesen nem De Lubac az egyetlen keresztény gondolkodó, aki meglátja az „Isten nélküli humanizmus” súlyos problémáit. „Az emberiség sorsa attól függ — írja például Du Nouy —, milyen választ ad a kor

nagy kérdéseire. A tiszta intellektualizmus egyenesen a hasznossági elv erkölcsiségéhez vezet, mely látszólag használható ugyan, valójában azonban már hijával van annak a misztikus és parancsoló vonásnak, amelyet az ember inkább érrez, semmint megért s amelynek az erkölcsi törvények erejüket és méltóságukat köszönhetik."

A protestáns író és bölcselő, Kurt Leese szerint „*sub specie aeternitatis* szemlélve a nyugati emberiség jövője azon múlik, elmerül és elpusztul-e a nihilizmusban, vagy pedig felemelkedik egy új értelemmel gazdagodott új szeretet, megújult hit és új reménység magasságába".

De Lubac könyve nem egyedülálló jelenség, problémái sok mai gondolkodót foglalkoztatnak. De mindenesetre komoly eligazítás mindazok számára, akik keresik a választ egyrészt arra, hogyan jutott el a nyugati emberiség belső meghasonlásának mai állapotáig,

másrészt arra, merre keresse belőle az istenhívó ember a kivezető utat.

„Meg kell értenünk, — írja — hogy a földet azért kell napról-napra jobban birtokunkba vennünk, hogy végül annál többet ajánlhassunk fel Istennek; meg kell értenünk, hogy az Istenben való kiteljesedés nem megállást jelent, hanem önmagunk túlszárnyalását.

Olyan korban, amelyben egy új embertípus keresi önmagát, a keresztények segítségére akarnak lenni abban, hogy megtalálja útját és vállalkozása sikerrel járjon. Krisztus Urunk nem ígérte meg a keresztényeknek, hogy a világ mindig hallgatni fog rájuk. Azzal is tisztában vannak, mily kevés bennük a bátorság és az éleslátás, s ezért egyénileg sokszor mennyire nem állnak hivatásuk magaslatán. De Mesterük ígérete és a Lélek bennük élő ereje nem engedi, hogy építő hivatásukról lemondjanak."

H. A.

HOGYAN LETT HEDVIG LENGYELORSZÁG KIRÁLYNÉJA ?

Most került az Apostoli Szentszék elé Hedvig lengyel királynénak — Nagy Lajos király kisebbik leányának — boldoggyáavatási pere. Mint ismeretes, Nagy Lajos halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy egyik lányára, Mária-ra és annak leendő férjére, Zsigmondra a lengyel korona, másik lányára, Hedvigre és jegyesére, Vilmos osztrák hercegre pedig a magyar trón szálljon. A temetése utáni következő napon azonban a tizenegy éves Mariát, mintha fiú-örökös lett volna, a szentkoronával megkoronázták. Lengyelországban nem fogadták el Mariát és Zsigmondot. Kimondták, hogy Nagy Lajos egyik leányának meghódolnak ugyan, de csak akkor, ha férjével állandóan köztük fog lakni. Követséget küldtek e végzéssel Erzsébet anyakirálynőhöz és a válasz meghallgatására újból gyűlést hirdettek. Erzsébet kezdettől fogva ellenszenvvel viseltetett Zsigmonddal szemben. Még Nagy Lajos életében ellenezte Mária-nak vele való eljegyzését, majd ennek

megtörténte után a magyar udvarhoz került Zsigmond árnyoldalait közvetlen tapasztalat útján megismerve, mind többet foglalkozott azzal a gondolattal, hogy helyette érdemesebbel házasítsa össze lányát. Így — gondolta — majdan az ország kormányát is méltóbbra bízhatja. Mint anya, nem nézhetette közönyösen, hogy leendő veje kelletlenül nagyobb hajlamot tanusít a serdülő korához, sehoggy sem illő szórakozások iránt, mint királyné nem hünyhatott szemet ama fogvatkozások előtt, melyek miatt népei sohasem kedvelhették Zsigmondot. Elgondolásaiba beavatta Czudar János csanádi püspököt és őt, meg atyafiát, Czudar Imre egri püspököt küldte követségbe a lengyelekhez.

A két püspök az egybegyűlteknél előadta: „Az özvegy magyar és lengyel királyné megköszöni a lengyel nemzet hűségét és arra kéri, hogy híven ragaszkodjék hozzá és lányaihoz után tekintélyes kérdője jelentkezett: Jagello litván fejedelem. Maguk a len-

és kívülük *senkinek* se bódoljon meg. Megértették ebből a lengyelek, hogy Erzsébet nem akarja rájuk erőszakolni Zsigmondot királyul. A követek azt is kijelentették, hogy az anyakirályné fiatalabb lányát, *Hedviget* fogja küldeni a lengyel trón elfoglalására, de csak azzal a feltétellel, ha a koronázás után azonnal visszaküldik, mert még három évig szüksége van az anyai nevelésre. Készséggel küldemé el idősebb lányát, *Máriát*, de az már magyar királynő. Ezért feloldja őket a *Máriának* és *Zsigmondnak* tett hűségkü alól.

Erzsébet ily módon biztosítva látta lánya sorsát. Arannyal, ezüsttel, drága edényekkel, ruhaneműekkel, ékszerekkel, szőnyegekkel és egyéb szemkápráztató kelengyével *Czudar János* püspökre bízta *Hedviget*, akit az *Kaplai Demeter* esztergomi bíboros-érsekkel kísért *Krakkóba*. Hangos lelkesedéssel üdvözölték itt a lengyelek a magyar királylányt, akit röviddel ezután *Demeter* bíbornok és *János* csanádi püspök a *gnéznai* érsek és a *krakkói* püspök segédletével királlyá koronáztak. Nyomban a koronázás gyelek szőlítették fel, kérje meg a szép *Hedvig* kezét, vele megkaphatja *Lengyelországot*. *Hedvig* a lánykérő követségnek azt felelte: kezét már másnak elígérték, és anyjához küldte a követeket. Erzsébetet nehéz helyzetbe juttatta a litván fejedelem ajánlata. *Jagello* ezt ígérte: ő és minden pogány testvére, az egész litván néppel a római katolikus egyház kebelébe tér; *Litvániát* örök időre egyesíti *Lengyelországgal*; minden kincsét és tehetségét e két birodalom javára fordítja; visszaállítja *Lengyelország* területi nagyságát, a litvánok kezébe került foglyokat szabadonbocsátja és készségesen megfizeti azt a kétszáz-ezer forintot, ami *Vilmos* hercegnek jár arra az esetre, ha a vele kötött házassági szerződés felbomlik. A magyarok azonban „nagyon leköötték szavukat” *Vilmos* osztrák hercegnek és kerültek az újabb bonyodalmak. Erzsébet ezért elhatározta, hogy nem

mond sem igent, sem nemet, hanem a felelősséget a lengyelekre hárítja. Úgyes diplomatára volt szüksége.

Most nem a csanádi püspökhöz, hanem ennek kispóspostjához fordult. *Domonkosfi István* csanádi társaskáptalani prépost tapintatos diplomata volt, bejáratos a királyi udvarokba. Most is sikerrel végezte el feladatát. *Krakkóban* megnyerte a lengyeleket annak hangsúlyozásával, hogy Erzsébet királynő a legjobb indulattal viselkedik irántuk. Kényes megbízására áttérve pedig megbízója nevében kijelentette: „Határozottan akképpen, mint azt a kereszténység és a maguk javára a leghasznosabbnak látják.” Ugyanezt az üzenetet vitte el *Vilnóba* *Jagello* nagyfejedelemhez. Rövid, de világos beszéd volt. Sem *Krakkóban*, sem *Vilnóban* nem mondott többet a kellelténél. *Jagello* a kevés szóból is eleget értett. Tárgyalások helyett a cselekvés terére lépett. *Nagy Lajos* nejeinek, ifjabb Erzsébet királynénak életirója így adja elő az eseményeket: A következő (1386) év elején a litván nagyfejedelem fényes kísérettel közeledett *Krakkó* felé. Mindenütt kitörő örömmel fogadták. A tizenhároméves *Hedvig*, távol anyjától és nénjétől, *Máriától*. tanácstalanul maradt. Környezete megmagyarázta neki, mekkora érdeme lesz Istennél, ha egy egész pogány nép az ő közreműködésével megkeresztelkedik; mekkora hasznát látja majd *Lengyelország* — az ő országa — a hatalmas nagyfejedelem szövetségének. Ezt *Hedvig* nyilván meg is tudta. Miután egy bizalmasa megnyugtatta *Jagello* megnyerő külsejéről, nem halogatta tovább beleegyezését. Erre a litván fejedelem bevonult *Krakkóba*. *Hedvig* világhírű szépsége elbűvölte. Másnap dús ajándékokkal kedveskedett neki, néhány nap múlva rokonaival együtt megkeresztelkedett, *Ulászló* nevet nyerve a szentkeresztsgben, egybekelt *Hedvig*gel és megkoronáztatta magát. Így lett *Hedvig* „keresztanyja a litván népnek és *Lengyelország* megalapítója”.

—z

„TE IS, NATANAEL“

Daniel-Rops útja az Egyházhoz

A Jézus és kora és a Biblia népe világhírű szerzője¹ ötvenedik évéhez közeledik: ebből az alkalomból antológia jelent meg sokoldalú irodalmi munkásságáról *Te is Natanael* címmel.² A kötetet Pierre Arrou, az író barátja, úgy állította össze, hogy a közölt részeket, mint megannyi mérföldkő, egy nagy spirituális kaland különböző korszakait jelzik. E könyv nemcsak egy lélek útját rajzolja meg a kételkedés dilettáns kultuszától az Egyház melletti erőteljes tanubizonyosságig, hanem egy felszázad francia spirituálisának is valóságos összefűtése. Daniel-Rops, aki nagyon termékeny és sokszor meglepően mélyreható, de nem a legeredetibb szellem, magába olvasztja kora minden szellemi áramlatát, ezért különösen tanulságos lelki történetét az antológia tükrében szemlélni. A könyv kétféle történetet perget le előttünk: az egyik a mai értelmiségieknek, a másik egész korunknak drámája. A nagy dráma tanúiról (Péguy, Psichari, Rilke, Franz Kafka, Rimbaud, stb.) írt tanulmányok jó alkalmat adtak Daniel-Rops számára, hogy a mai krízis okaira és orvosságára is rámutasson.

A könyv különös címe utal Natanael, vagyis Bertalan apostol problémájára, amely az íróé is és annyi mai értelmiségié. Daniel-Rops idézi Szent János evangéliumának (1. 45—51) azt a jelenetét, amely különösen szívenütötte őt: Fülöp apostol figyelmezteti barátját, Natanaelt, hogy megérkezett a Messiás, hallgassa tehát a szavát. Natanael lelkében megkezdődik a nagy küzdelem: Fülöp szavával az Isten szólítja őt. Ha a Messiás, akiről a próféták szóltak, valóban megérkezett, akkor ebből a tényből le kell vonni a következtetést. Natanael először nemet mond és ellenáll. Olyan

nehéz megváltoztatni szellemi magatartásunkat! Az ember jól-rosszul összetákol magának valamiféle rendszert és nem akarja észrevenni annak repedéseit. Ragaszkodik a húszéves korában felvett lázadó pózához, érveit erőseknek érzi, mert soha sem tette próbára őket. „Názáretből való? Azt mondd, hogy a Messiás názareti? Dehát jöhet-e egyáltalán valami jó Názáretből?” — mondja Natanael. Ime a tipikus hamis érv, csak arra jó, hogy időt nyerjünk. „Jöjj és lásd!” — feleli egyszerűen Fülöp. Natanael kénytelen-kelletlen követi barátját. Jézus a szemébe néz és megkezdődik a néma párbeszéd. Natanael végül megszólal: „Honnan ismeresz?” — kérdi félig nyugtalanul, félig kihívóan. Krisztus az ismert szavakkal válaszol: „Mielőtt Fülöp hívott volna téged, láttalak, amikor a fügefá alatt voltál”... Mit jelent ez? Mit csinált Natanael a fügefá alatt? Szent János nem mondja, de mi érezzük, hogy azokról a kimondhatatlan pillanatokról van szó, aminőt Szent Ágoston élt át a milánói kertben, Saul a damaszkuszi úton és Pascal azon a bizonyos szörnyű és tündöklő éjszakán. Minden lélek más úton jut el Istenhez, mindegyiket másképp hívja magához az Úr. Natanael lelkében pillanatok alatt játszódik le a dráma: ráismer a hangra, amely már régóta hívja. Megadja magát. „Uram, hiszek benned, mert Isten Fia vagy” — mondja és követi Krisztust.

Vannak lelkek, akiknél évekig, sőt évtizedekig tart ez a küzdelem. Daniel-Rops sem egykönnyen adta meg magát. Az Úr szavát sem hallja olyan világosan és közvetlenül, mint Natanael vagy Saul: Isten a keresztség-től látszólag távoleső lelkek nyugtalanságában üzen neki: Rimbaud luciferi lázadásában, Franz Kafka különös hiányérzetében, ami nem más, mint az elvesztett paradicsom tudatalatti vágya; Rilkének az élet ellen való tiltakozásában, amely burkolt szerelmi vallo-

¹ Daniel-Rops e két művét Eckhardt Sándor ismertette a *Vigilia* 1947 novemberi számában.

² Daniel-Rops: *Toi aussi, Natanaël* (Plon, Paris, 1950.)

más az élet, vagy inkább az élet igazi értelme mellett. Daniel-Rops egy szeizmográf érzékenységgel fogja fel kora metafizikai nyugtalanságát. Ez érzi meg André Gide-ben is, akinek, mint annyi húszéves a két háború között, ő is bővületébe kerül. Akkori lelki állapotát fejezi ki 1926-ban megjelent esszéjében: *Notre inquiétude*. Daniel-Rops, akár a katolicizmushoz visszatért Jacques Rivière, Gide hatása alatt, kissé tetszeleg ebben a nyugtalanságban; irtózik a választástól, önmaga elkötelezésétől. „Az ember mindig túl korán köti le magát, pedig nincs veszedelmesebb, mint a választás.” Megköszöni a *Földi Táplálék szerzőjének*, hogy kora ifjúságát megtanította arra, miképpen kell a választást minél későbbre, esetleg örökre elhalasztani.

A huszas évek Daniel-Ropsa távol van a katolicizmustól, de írásaiban egyáltalán nem vallásellenes. Tárgyilagosan elismeri, hogy Isten óriási helyet foglal el a század irodalmában, és főleg a fiatalok érdeklődésében. Ami őt magát illeti, egyelőre visszautasítja azt az Istent, akit a katolicizmus nyújt neki. A korabeli apologetika szokásos érvei és a szokványos tanácsok: — „gyakorold vallásodat, a hit majd megjön magától” — nem hatnak rá. Kora katolicizmusát avval az indoklással utasítja vissza, hogy az „csupa rutin és konformizmus”. Szerencsére ő is találkozott azzal a gondviselészerű pappal, aki annyiszor feltűnik a francia irodalomtörténetben. Róla mintázta *Âme obscure* (1929) című regényének trappista szerzetesét. Megismerkedik másokkal is, akiknek a kereszténység minden inkább, mint konformizmus és polgári kényelem. Olvassa Péguyt, Pascalt és Foucauld atyát. „Ha nem volnának emberek, mint Pascal és Foucauld atya, ha nem élnének a kólostor homályában lelkek, akik az erőszak magasabbrendű formáját, a lemondást gyakorolják, kételkedniük kellene ama tan erejében, melynek egyetlen megnyilvánulása az elegáns egyházközségek féltizenkettes miséje”, — mondja. Ami saját személyét illeti,

még nem jutott el a megtérésig, de a történelmet már a keresztény szemével látja. 1931-ben megjelent *Monde sans âme* (Lélektelen világ) című művében a férfikorhoz közeledő író búcsút mond ifjúkori nyugtalanságának, vagy inkább: egyéni szorongásához történelmi szorongás járul. Daniel-Rops egyéni életében még nem hangzott el a *fiat voluntas tua*, de a történetíró az 1931—32-es évek gondtalansága középett felfigyel az egész emberiséget fenyegető katasztrófa közeledtére, amelyet szerinte egyedül a kereszténység tudna elhárítani.

A harmincas évek vége felé Christopher Dawson *Kereszténység és Haladás* című műve francia fordításának előszavában Daniel-Rops már nyíltan hirdeti, hogy sem az egyén, sem a társadalom válságának megoldására nincs más eszköz, mint visszatérni a forráshoz: a kereszténységhez. *Épée de feu* (Tüzes kard) című regényében, 1939-ben, határozottan elkötelezi magát a kereszténység mellett. A regény alap gondolata: Istent szinte tökéletesen kiktűszöböltük a modern világból, pedig talán soha sem volt több okunk Felé fordulni, mint éppen most.

Amint katolicizmusa elmélyül, mindinkább ráeszmél arra, hogy nincs külön egyéni és külön szociális probléma: a kettő csupán ugyanannak a mély lelki igénynek két különböző megnyilvánulása. Az igazi keresztény nem az a fajta ember, aki magába zárkózik és csak a maga üdvösségére gondol. Daniel-Rops is azt vallja, hogy a „szociális katolicizmus” nem mellékes kísérső jelensége, hanem logikus következménye a hitnek. Nem élheti hitét igazán, aki érzéketlen marad a társadalmi igazságtalanság iránt. A 40-es évek elején Daniel-Rops részletesen kidolgozza keresztény humanizmusát (*La Misère et Nous, Au delà de notre Destin*, stb.), amely bátran szembenéz a XX. század nagy kérdéseivel, többek között a termeléssel s a javak igazságos elosztásának problémáival. Teljesen átéli a keresztény felelősség roppant súlyát egy olyan világban, amely soha nem látott, forradalmi át-

alakulásban vajudik. „Minden újabb technikai vívmány újabb felelősséget jelent spirituális téren is, mert megváltoztatja az életkörülményeket. A legtöbb francia katolikus elismeri, hogy abban; ha az új világ a keresztény elvek nélkül, sőt ellenük, épül föl, vétkesek a maradi katolikusok is; maga a kereszténység azonban változatlanul az a tan, mely biztosítja a harmóniát a termelés követelményei s az emberi személy igényei közt.”

Daniel-Rops, mint a francia katolikusok legkiválóbbjai, nem vonul el duzzogva, hanem nyitott szívvel és nyitott szemmel jár a modern világban, amely ha a kereszténységen kívül épül is, megvannak az értékei, s ezek ekkor talán éppen rejtett keresztény értékek. „Lehetetlen mély tiszteletet nem érezni az igazi testvériség szelleme iránt, amely benne él a dolgozó tömegekben és egy nagyknak tartott cél érdekében lelkesíti őket; ez az érzés sokkal értékesebb, mint a begubózó nyárspolgár önzése... Ahol megvan a szeretet, ott a leghitelesebb spirituális érték nem veszett el, bármilyen irányba halad is az a társadalom.” Nemcsak a kereszténységen kívül keletkezett munkásmozgalmakkal szemben ilyen megértő; hanem kora nem egy lázadó szellemében is meglátja a spirituális értéket, amely őket a kereszténységhez közel hozza. Rimbaud vagy Franz Kafka éppen úgy lekötí érdekföldését, mint Clairvaux Szent Bernát vagy az arsi plébános. Egyaránt tanulmányt szentel a nagy francia misztikusoknak és azoknak a modern szellemeknek, akik Isten távollétéről tettek tanubizonyoságot, éppen evvel bizonyítva létét. A legnélkülözhetetlenebb keresztény erénynek a nyílt, széleselölésű, mindent befogadó szellemet tartja, amelynek számára „semmi emberi nem idegen”. Egyik nyilatkozatában mondja: „Az igazi kereszténynek nem szabad semmit a priori visszautasítania, minden iránt érdeklődni kell.” Nem tartja igazi kereszténynek azt sem, aki nem veszi észre a teremtett világ koltóiségét, a teremtett dolgok titkos összhangját.

Szellemének ez a nyíltsága azonban nem jelenti azt, mintha szemet húnyna

korunk eretnkségei felett. Ha valaki, akkor Daniel-Rops, a történetíró, valóban hiteles forrásokhoz fordul, amikor az Ó- és Újszövetséget és az egyháztörténelmet tanulmányozza és megírja *Jézus és kora* és a *Biblia népe* című műveit, legújabbban pedig egyház történelmét.

Jézussal azonban nem foglalkozhat valaki úgy, hogy nyomot ne hagyjon életében. „Aki Krisztust akarja megfesteni, annak Krisztussal kell élnie”, — mondta Fra Angelico. Miközben a világháború javában dühöng, Daniel-Rops vidéki magányában két évig él a kimondhatatlan Jelenlét meleg közvetlenségében. Másoknak akarja megmagyarázni Krisztust és önmaga talál rá. Vajjon milyen az a Krisztuskép, amelyet meglát és velünk is megláttat? Az a Jézus, a Táborhegy dicsőségében tündöklő Krisztusa, nem az a Krisztus, akinek szavára lecsendesedik a tenger, akinek hatalma van a démonok felett és a Halál urának vallja magát, hanem akinek keblén a kedvelt tanítvány megpihent, aki legelső csodáját olyan emberien és szerényen vitte véghez a kánai menyegzőn, aki megszánta a naimi ifjú anyját, aki Lázár sirjánál könnyezett, aki husvét reggelén megjelent Magdolnának és csak egy szót mondott neki, de az úgy szíven ütötte, hogy térdre rogyott tőle... Az a Jézus, akit Daniel-Rops rajzol, elsősorban a testet öltött Ige, aki „közöttünk lakozék”. „A Megtestesülésben Krisztus egész misztériuma benn van, — mondja. — Ez a kereszténység alapja és omegája; aki ezt a titkot átéli, annak a többi hozzáadatik.”

Egy újságíró kérdésére, hogy mit választana élete jelmondatául, Daniel-Rops nemrégiben azt válaszolta, hogy Keresztes Szent János szavait: „Életed estéjén szereteted szerint fogsz megítélni”. Ilyen félelmetesen egyszerű mondatban foglalható ma össze az egykor bonyolultságában tetszelgő író életszemlélete. Az egykori kételkedő és kissé agresszív Natánael a Szeretettől legyőzve térdre rogy és úgy kiáltja a Názáreti felé: „Uram, hiszek Benned, mert Te Isten Fia vagy!”

Füzesséry Katalin

Felelős szerkesztő és kiadó: *Sik Sándor.*

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

TÖBBEKNEK. Egyik-másik olvasónk kifogásolta, hogy mult évi decemberi számunkban nem volt semmiféle időszerű karácsonyi olvasmány, semmi, ami a hónap nagy ünnepére utalt volna. Egy Vigilia-típusú lapnak — válaszoljuk nekik — nem is lehet föladata, hogy a maga módján sorra „megülje” az esztendő ünnepeit; a hasonló nagy külföldi katolikus folyóiratokban sem igen találunk, legföljebb elvétve, ilyen „aktuális”, a liturgikus év eseményeihez kapcsolódó írásokat. Egy folyóirat rendszeren hónapról hónapra ugyanabban az időpontban jelenik meg s az ünnep olykor ettől az időponttól igen távol esik, — lapunk esetében például a hónap első napjaitól a hó végére eső karácsony. Meg aztán a liturgikus évhez való elvszerű rendszeres igazodás egy folyóiratban olyan évről évre ismétlődő rovatszerű egyhangúságot jelentene, amit ez a lap-műfaj el sem bírna. (Nyilván ezért nem követik külföldi laptársaink sem.) Tekintettel azonban arra, hogy mint egyetlen katolikus folyóiratnak, közönségünk minden teljesíthető igényét kötelességünk kielégíteni, ünnepekhez kapcsolódó, az egyházi év szakaszait és eseményeit magyarázó s értelmező cikkeket s tanulmányokat a lehetőséghez képest eddig is közöltünk s ezután is közlünk.

IDA FRIDERIKE GÖRRES tanulmányát, mely „Gesetzlichkeit und Weltverachtung” címen eredetileg az osztrák katolikusok reprezentatív folyóiratában, a *Wort und Wahrheit*ban jelent meg, *Mihelics Vid* ismertette a tavalyi év folyamán *Kérdések és távlatok* szemlénkben. A tanulmány egyetemes érdekét és jelentőségét mutatja, hogy 1950 augusztus-szeptemberi számában teljes egészében közölte a francia domonkosok nagytekintélyű lapja, a *La Vie Intellectuelle* is „Défaitisme chrétien” címmel.

D. H. Yves Congar januári számunkban megjelent tanulmányával kapcsolatban fölveti a sokat vitatott kérdést: milyen legyen hát a keresztény viszonya a világi uralomhoz. Anélkül, hogy egy rövid üzenetben el akarnók dönteni ezt a nagyon bonyolult, kényes és sokarcú problémát, idézünk egy részletet a német teológus, *Simon Franck* cikkéből, amelyet a francia katolikusok kitűnő negyedevi folyóirata, a vallási és bölcséleti témákkal foglalkozó *Dieu Vivant* közöl „Le royaume de Dieu et le Monde” (Isten országa és a Világ) címmel. *Franck* — érzésünk szerint a kérdés lényegére tapintva rá — határozott különbséget tesz „Isten országa” és „világ” közt, majd a kettejük viszonyát vizsgálva ezt írja: „A keresztény élet és gondolat története azt mutatja, hogy minden törekvés a világon való közvetlen uralomra, a világnak a Krisztus Egyháza testébe való bekebelezésére vagy Krisztus Egyházává, a hiteles és boldog Istenországává való átalakítására, vagy rövidebben: minden kísérlet az Isten országa, meg a Császár országa közti határok elhomályosítására, csupán Krisztus igazságának eltorzítását eredményezi. Kétféle eltorzítás lehetséges. Először: lassankint elvész az Istenben való meg a világ szerinti élet gyökeres, alapvető különbségének tudata s szem elől tévesztjük Krisztus hiteles igazságá-

nak abszolút transzcendenciáját és hasonlíthatatlan elsőbbségét az ember földi életének bármilyen megszervezési lehetősége fölött, s akkor Krisztus Egyháza szekularizálódik, idomul az emberi természet adott tökéletlenségéhez s a „föld sója” elizetlenül. Másodsorban ellenkezően: elkerülhetetlen hiányosságai ellenére is megpróbálják kényszeríteni a világot arra, hogy a valódi Isten Országát tökéletességéig emelkedjék s éppen ebben áll az „utópizmus” lényegi tévedése... Ennek az utópizmusnak a terve emberi erő segítségével testesíteni meg a földön Isten országát; s ez még akkor is, ha mint keresztény tan nyilatkozik meg, mindenképpen keresztény tévedés, illetve a keresztény kinyilatkoztatás zsidó félreértése... mely szerint az igazság ismérvének láthatóan kell szembe-tűnnie s az életben megtestesült termékenység által kell megnyilatkoznia. Tömörebben: az út, melyet Krisztus nyit Isten országába, itt úgy tűnik föl, mint politikai program: a messiási ország földi megvalósításának programja. Ilyenkor aztán „keresztény munkán” egy Krisztus igazságával egyenértékű élet rendjének külső és földi megvalósítását értik. A tapasztalat azonban megmutatta, hogy ez végzetes tévedés volt. Ilyesformán a kereszténységgel szentnek meg profánnak, az „Isten fiai” Istenben való boldog és szabad életének, meg az ember evilági, szociális-politikai és természeti erők alá vetett életének paradox dualizmusa hatolt be a világba és meg is marad ott az idők végezetéig. A Világ nem nyelheti el az Egyházat s nem is uralkodhatik rajta, de viszont az Egyház, mint az a szent egység, melyben a keresztények Krisztus romolhatatlanul tiszta és átszellemült misztikus testét alkotják, a maga részéről szintén nem uralkodhatik a világon s nem oldhatja magába a világot; örökre, vagyis az idők végéig mint ostromlott erősség marad vele kölcsönös viszonyban.“

ÜVEG

CSISZOLÓ

Ludányi

István

TÜKÖR

KÉSZÍTŐ

Budapest, VIII., Práter-u. 63. Telefon: 135-060

Láb- és kézizzadást teljesen megszünteti

*a Molnár-féle SUDORÁN. - Ára 4*80 Ft.*

NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII. kerület, József-körút 10.